T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (PALEOANTROPOLOJİ)
ANABİLİM DALI

ANADOLU'DA NEOLİTİK VE KALKOLİTİK DÖNEMDEKİ MEZAR TİPLERİNİN VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

SEVİL ÖZTERZİ

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ (PALEOANTROPOLOJİ)
ANABİLİM DALI

ANADOLU'DA NEOLİTİK VE KALKOLİTİK DÖNEMDEKİ MEZAR TİPLERİNİN VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

SEVİL ÖZTERZİ

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Ayla Sevim EROL

Ankara-2011

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER……i

ÖNSÖZ……..…….v

GİRİŞ……..1

BİRİNCİ BÖLÜM: ÖLÜM ve ÖLÜ GÖMMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

I.1: Ölüm ve Ölü Gömmenin Tarihsel Gelişimi ……....4

İKİNCİ BÖLÜM: NEOLİTİK VE KALKOLİTİK DÖNEM'LERDE ANADOLU'DAÖLÜ GÖMME BİÇİMLERİ

II.1: Mezar ve Mezarlıkların Konumu……..14

II.2: Mezar Tipleri…….21

II.2.1: Basit Toprak Mezar ……...21

II.2.2: Kaya Oyuğu ve Kaya Aralığı Mezarları……22

II.2.3: Sandık Mezar …….23

II.2.4: Küp Mezarlar……..23

II.2.5: Oda Mezar …….23

II.3: Gömme Biçimi ……24

II.3.1: İnhumasyon…….24

II.3.2: Kremasyon……..24

II.4: Gömme Tipleri …….25

II.4.1: Hocker…….25

II.4.2: Dorsal……..26

II.4.3: Çoklu Gömü……26

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KONU, AMAÇ, MATERYAL- METOT

III.1: Konu……27

III.2: Amaç……27

III.3: Materyal – Metot……..28

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: NEOLİTİK DÖNEMDE ANADOLU'DA MEZAR TİPLERİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

IV.1: Neolitik Dönem……30

IV.2: Anadolu'da Neolitik Dönemde Mezar Tipleri……..32

IV.2.1: Akeramik Dönemde Mezar Tipleri……...32

IV.2.1.1: Basit Toprak Mezar……32

IV.2.1.1: Kafataslı Yapı……33

IV.2.2: Seramikli Neolitik Dönemde Mezar Tipleri……34

IV.2.2.1: Basit Toprak Mezar……34

IV.2.2.2: Küp Mezarlar……..35

IV.3: Anadolu'da Neolitik Dönemde Ölü Gömme Gelenekleri……...35

IV.4: Anadolu'da Neolitik Dönemde Ölü Hediyeleri……...42

IV.5: Neolitik Dönem Kentlerinde Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri……...44

IV.5:1: Akeramik Dönem Kentlerinde Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri……44

IV.5.1.1:Aşıklıhöyük……44

IV.5.1.2: Caferhöyük……49

IV.5.1.3: Çayönü……52

IV.5.1.4: Musular……..58

IV.5.1.5: Nevali Çori……59

IV.5.1.6: Kortik Tepe……61

IV.5.2: Seramikli Neolitik Dönem Kentlerinde Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri……64

IV.5.2.1: Çatalhöyük……..64

IV.5.2.2: Hacılar……68

IV.5.2.3: Köşkhöyük……..70

IV.5.2.4: Kuruçay……..74

IV.5.2.5: Fikirtepe……..76

IV.5.2.6: Tepecik-Çiftlik Höyük……...76

IV.5.2.7: Öküzini……...78

IV.5.2.8: Pendik……80

IV.5.2.9: Yümüktepe……80

BEŞİNCİ BÖLÜM: KALKOLİTİK DÖNEMDE ANADOLU'DA MEZAR TİPLERİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

V.1: Kalkolitik Dönem……..83

V.2: Anadolu'da Kalkolitik Dönemde Mezar Tipleri……...85

V.2.1.: Basit Toprak Mezar……...85

V.2.2: Küp Mezarlar……..86

V.3: Anadolu'da Kalkolitik Dönemde Ölü Gömme Gelenekleri……..86

V.4: Anadolu'da Kalkolitik Dönemde Ölü Hediyeleri……92

V.5: Kalkolitik Dönem Kentlerinde Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri……..94

V.5.1: Alacahöyük……94

V.5.2: Alişarhöyük……95

V.5.3:Baklatepe……96

V.5.4:Çavitarlası…….....97

V.5.5: Değirmentepe……98

V.5.6:Gözlükule……..99

V.5.7:Ilıpınar……...100

V.5.8:Korucutepe……...……101

V.5.9: Kurbanhöyük ……...101

V.5.10: Kuruçay ……..…..103

V.5.11: Samsat……...……..105

V. 5. 12: Tell-El Cüdeyde……..…..106

V.5.13:Tepecik……....106

V.5.14:Tilkitepe……..…….107

V.5.15: Norşuntepe……..……108

TARTIŞMA ve SONUÇ……..……...109

ÖZET……..131

SUMMARY……133

KAYNAKÇA……..135

RESİMLER DİZİNİ……152

TABLOLAR DİZİNİ……...…154

GRAFİKLER DİZİNİ……155

ÖNSÖZ

“Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi” konulu bu tez çalışmasında Anadolu’da bulunan Neolitik ve Kalkolitik Döneme ait antik kentlerin nekropol alanlarındaki mezar yapıları, buluntuları ve iskelet kalıntıları değerlendirilerek ölü gömme adetleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar incelenmiştir. Bu doğrultuda Anadolu’nun sosyokültürel açıdan değerlendirilmesi hedeflenmiştir.

Tez konumun belirlenmesinde ve tez çalışmam boyunca her türlü desteğini benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ayla Sevim Erol’a, tüm kaynaklara ulaşmamı sağlayan ve yazım aşamasında görüşleri ile bana destek olan Yrd. Doç. Dr. Asuman Çırak’a, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tolga Çırak’a ve Araş. Gör. Seda Karaöz Arıhan’a, tüm hayatım boyunca bana maddi - manevi desteğini esirgemeyen aileme ve eşime, doğumlarıyla hayatıma uğur getiren oğlum Tamer’ime ve kızım İnci’me teşekkür ederim.

GİRİŞ

İnsanoğlunun yeryüzüne çıkışı, günümüzden yaklaşık 2.5 milyon yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Varolduğu günden bu yana insanoğlunun yaşam tarzı, kültürü ve geleneklerinde pek çok değişim olmuştur. Bu değişimlerden biri de ölülerini gömme geleneği ile ilgilidir. Ölülere uygulanan bazı işlem ve ritüellerin temelinde toplumların öteki dünya algısı önemli yer tutmaktadır. Tarihin her aşamasında ölüm insanların düşüncelerinde çok farklı biçimde yer etmiştir. Ölüm kavramı insanlar için sevdiklerinden ayrılmak ve onları bilinmeyene yollamak anlamına gelmiştir ve bu olgu sadece insana özgüdür. Günlük yaşamın bir parçası olarak algılanan doğum, yaşam ve ölüm sürecindeki ölüm, bireyin sonu olarak algılanmamıştır. Öteki dünya görüşünün doğmasına sebep olan bu kültür ile öleni gittiği yerde rahat ettirmek düşüncesi ile çeşitli ritüeller geliştirilmiştir.

İlk aşamasına bedenin toprağa gömülmesiyle başlanan bu süreç; ölüye olan özlem, sevgi ve saygıyı göstermekte olup, kültürler arası farklılıkların etkisiyle farklı nitelikteki mezar tiplerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Toplumlarda zamanla gelişen mezar kavramı çeşitli kültürlere ve dönemlere göre farklılaşmaya başlamıştır. Böylece farklı mezarlar ve ölü gömme gelenekleri toplumların sosyokültürel yapılarını ve ölüme bakış açılarını anlamak için incelenmeye ve değerlendirilmeye başlanmıştır.

Birçok toplumda ölü gömme adetlerinin uygulanış biçimlerine bakıldığında, ölülerin iki farklı türde gömüldükleri görülmektedir. Bu gömü türlerinden ilki ve en

yaygın olanı ölünün ceset halinde (İnhumasyon) gömülmesidir. Diğeri ise çok yaygın olmasa da, İlk Tunç Çağı bitiminde, yani M.Ö. 3. bin sonlarından beri Anadolu'da iyi bilinen cesedin yakılarak gömülmesi ve ya saklanmasıdır (Kremasyon).

Yapılan araştırmalar, ilk ölü gömme bilincinin Neanderthal insanı tarafından ölülerinin mağaralarda gömülmesi biçiminde ortay çıktığını göstermiş, bu gelenek yerleşik hayata geçişle birlikte faklılaşmaya başlamıştır. Yerleşik düzende yaşamaya başlayan insan, ölülerini, günlük yaşamını geçirdiği evlerde, taban altına veya yerleşim içindeki boş bir alana ya da yerleşim dışında oluşturulan mezarlara gömmeye başlamıştır. Neolitik toplumlar olarak bilinen yerleşik hayata geçen ilk toplumlar ölülerini buralarda çeşitli türdeki mezarla gömmüşlerdir. Bu mezarlardan biri olan basit topak mezarlar, insanlık tarihinin her evresinde yaygın olarak görülen bir mezar türü olarak karşımıza çıkmaktadır (Özgüç, 1948: 3-47).

Mezar türleri ve ölü gömme gelenekleri genellikle Arkeolojik kazı çalışmaları sırasında tespit edilmektedir. Kazı çalışmalarından ele geçen iskelet, mezar ve ölü hediyelerinin birlikte değerlendirilmesi geçmişte yaşamış toplumlar hakkında doğru bilgilere ulaşılmasını sağlayacağından bu tür çalışmaların disiplinler arası çalışmalar şeklinde yürütülmesi gereklidir. Ülkemizde daha önce yapılan kazı çalışmalarında antropolog, biyolog, paleontolog gibi farklı uzmanlık alanları gerektiren bilim insanlarının birlikte çalışmamış olması mezarlıklarda yapılan araştırmaların bütüncül yaklaşımla ele alınmamasına sebep olmuş, bu da toplumlarla ilgili elde edilen verilerin doğru biçimde değerlendirilmesinde eksikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yapılan bu çalışmada, Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Döneme ilişkin yapılmış arkeolojik ve antropolojik yayınlar incelendikten sonra, bu dönemlere ait gömülerden ele geçen iskeletlere ilişkin; ölü hediyeleri, demografik bilgiler, mezar tipleri ve arkeolojik buluntularla ilişkilendirilerek, antropolojik açıdan genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmanın amacı, Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Dönem'deki önemli yerleşkelerdeki mezarlar incelenerek buralardaki ölü gömme adetlerini sosyokültürel açıdan önemini ortaya koymaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM:

ÖLÜM ve ÖLÜ GÖMMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Tüm canlılık için geçerli olan ölüm, "*Bir insan, bir hayvan veya bir bitkide yaşamın tam ve kesin olarak sona ermesi*" (Tuğlacı 1972: 22-35) şeklinde tanımlanmaktadır. İnsanın kendi benliğinin farkına varmaya başladığı dönemden beri bilmeye başladığı ölüm olayı, kültürden kültüre farklı şekillerde intikal etmiştir. Ölüm yeryüzündeki tüm varlıkları, toplumları, kültürleri, sosyal kurum ve kuruluşları, hatta insanın zaman anlayışına göre sonsuz gibi görünse de tüm gök cisimlerini ve evreni kapsayan bir olgu olarak ister fen bilimleri olsun isterse de sosyal veya insani bilimlerin bütün alanları için ilgi çekici bir konudur. Ölümün bu evrensel niteliği, onun farklı açılardan ele alınıp incelenmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması sonucunu doğurmuştur. Cansızlarda ölüm, varlığın varoluş halinin sona ererek, niteliksel ve niceliksel anlamda biçim değiştirmesi şeklinde tanımlanabilirken; canlılar söz konusu olduğunda, en yalın tanımıyla *hücrenin, organın veya organizmanın yaşamsal fonksiyonlarını tamamen yitirmesi ya da canlı olma halinin sona ermesi* anlamına gelir (Erginer 2004: 286). Ölümün bu evrensel niteliğinin farkında olan insanoğlunu dünyada yaşayan diğer canlılardan ayıran belki de en önemli niteliği bir gün öleceği bilgisine sahip olmasıdır. Başka hiç bir canlıda görünmeyen bu farklılık eski çağlardan beri insanoğlunun dikkatini ölüme yoğunlaştırmasına neden olmuş ve ilkçağlardan beri başta felsefeciler ve sanatçılar olmak üzere bu konuda antropoloji, etnoloji, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal bilimlerin diğer dallarında da çalışmalar yapılmıştır. Ancak arkeolojik ve

antropolojik olarak yazının olmadığı kültürleri incelerken eldeki maddi kanıtlarla yorum yapılacağından ancak, ölüm sonrası yapılan uygulamaların bir kısmı ile, ölünün gömülmesi sırasında yapılan bazı uygulamalar incelenebilmektedir.

İnsanoğlunun ölüsünü gömmeye başlaması ile bilinçsel gelişimi arasında ortaya çıkan çalışmalarla açıklanmaya çalışıldığı gibi insanın birbirinden bağımsız hareket eden akıllarının birbirleri ile entegrasyonu aşamasında ya da Mithen'in deyişiyle akıllar arasındaki engellerin kalkmasıyla aynı döneme rastlamaktadır."*...mağara resimlerindeki antropomorfik görüntüler ve insanların eşyalarıyla birlikte gömülmesi, bu Üst Paleolitik insanların doğaüstü varlıklara ve muhtemel yaşam ötesi hayatla ilgili inançlara sahip ilk bireyler olduklarını gösterir. Gerçekten de dinsel ideolojilerin ilk kez ortaya çıkısına burada tanık oluruz. Bu durum, ilk insanların aklındaki çeşitli zekâlar arasında var olan bariyerlerin yıkılmasıyla açıklanabilir.* " (Mithen 1999: 200). Ölülerin gömülmeye başladığı bu ilk dönemin Braidwood'un yaptığı kültürel sınıflandırmada "sınırlandırılmış dolaşım (göçerlik) evresine" denk düşmesi de bir diğer ilginç noktadır (Braidwood 1995: 40-43).

Yukarıdaki açıklamadan da anlaşılabileceği gibi ölü gömme eyleminin gerçekleşebilmesi için öncelikle, ölüm bilincinin ya da ölüm olgusunun insanoğlunun kafasında yer etmiş olması, bir başka deyişle insanın ölümün başka hiçbir olguya benzemediğinin farkına varmaya başlaması gerekir. Bu farkındalığın ilk ortaya çıkışı ise birçok antropolog tarafından Neanderthal insana kadar geriye götürülmektedir. Günümüzden yaklaşık 150.000 yıl önce ortaya çıktığı bilinen *Homo*

*neanderthalensis'*in ölüsünü ilk kez gömen insan olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Neanderthal insanlarının ölümün farkında oldukları ya da tersten söyleyecek olursak kendi varlığının farkında olduklarını söylemek olasıdır. Bu da bizi, ölüm bilincinin bir ölçüde Neanderthal insanda var olduğu sonucuna götürür. Bunun ilk ve en çok bilinen kanıtı Kuzey Irak'ta Zagros Dağları'ndaki ünlü Şanidar Mağarası'ndan gelir. Burada günümüzden 60.000 yıl önce yaşadığı sanılan Şanidar halkından günümüze kalan ve 1957 yılında Ralph Solecki tarafından başlatılan kazılarda ortaya çıkarılan yaşlı bir Neanderthal insanına ait gömü söz konusudur (Solecki 1975: 880-881; Leroi-Gourhan 1975: 562-564). Şanidar'da "çiçek gömü" adıyla bilinen bu önemli gömü örneği 1960 yılı kazılarında Mousterien seviyenin orta kısmında B7 karesinde ortaya çıkarılmıştır. Buradaki iskeletin tibia ve fibulası yaklaşık 7,5 m. derinlikte bulunmuş ve iskelet sol tarafa doğru yattığından sağ kolu ve bacaklarının kıvrık pozisyonda olduğu görülmüştür (Solecki 1975: 880-881; Leroi-Gourhan 1975: 562-564). Etrafındaki toprak polinolojik açıdan incelendiğinde çiçeklerin özellikle buraya bırakıldığı ve bunun özel bir gömü örneği olduğu anlaşılmıştır. Aslında burada birden çok iskelet bulunmasına karşın bunlardan sadece biri, Şanidar IV adı verileni bilim dünyasında oldukça tartışmalara neden olduğu için önemlidir. Şanidar IV'ün, özellikle çevresindeki toprakta yapılan polinolojik analizler sonucu bölgenin normal florasında bulunan çiçeklerle gömülmüş olduğu düşüncesi yaygındır. Ancak bu düşünceye karşı olanlar da bulunmaktadır. Yaşlı bir şamana ait olduğu ileri sürülen bu iskelet ve çevresinde yapılan analizlerden elde edilen sonuçlar üzerine başlayan tartışma, aslında çiçeklerle süslü olarak gömülmüş olmasının simgesel niteliği nedeniyle Neanderthal insanının bilinçsel gelişmişlik düzeyinde kilitlenmektedir. Neanderthal insanının ölüsünü ilk gömen canlı olduğunun diğer kanıtları La

Chapelleaux Saints, Le Moustier, La Ferrassie, Desik-Tas ve Regourdou mağaralarındaki iskeletlerdir (Lewin 1998: 236). Bu iskeletlerin yanı sıra ölü gömmenin bilinçli bir şekilde yapılmadığını gösteren dolaylı bir başka kanıt ise, Neanderthaller öncesine ait türlerin tam iskeletlerinin neredeyse hiç bulunmamış olmasıdır. Bilinen insansı türünün bir üyesi olan *Australopithecus aferensis*'e ait ünlü "Lucy" iskeletini de kapsamak üzere, insanlık tarihinin üç milyon yıllık bir döneminden kalma yalnızca iki tam ya da tama yakın iskelet bulunmasına karşın, Neanderthallerin ortaya çıkmasından sonra yirmiden fazla sayıda tam iskeletin fosil kayıtta bulunması bir başka deyişle tam iskelet sayısındaki artış bilinçli ölü gömme geleneğinin Neanderthal insanının uygulamaları arasında bulunduğuna dolaylı bir kanıt olarak gösterilebilir (Lewin 1998; 233). Çünkü, eğer tam iskelet sayısında bir artış varsa bunun bir nedeni de cesetlerin bilinçli olarak korunmaya çalışılmasıdır. Bunun yanı sıra 20.yy'ın başından bu yana ortaya çıkarılan 200 kadar Neanderthal kalıntısından hiç değilse otuz bireyin, uygun konuma getirme, mezara eşyalar ve hayvan kemikleri koyma ve taşları özenle yerleştirme gibi etkinlikleri kapsayan uygulamalarda bulunması ölü gömme geleneğinin oluştuğuna işaret etmektedir (Lewin 1998; 236).

Ölüm bilincinin insan için son ve belki de en önemli kaygı olması ise ölü gömme uygulamalarını ortaya çıkarmış olabilir. Ancak bu ölü gömme uygulamalarının bir ritüel dahilinde yapılmaya başlanması bir başka kavramın, din kavramının da yavaş yavaş ortaya çıktığı izlenimini uyandırmaktadır.

Aslında ölüm, ölü gömme ve din olgularını birbirinden ayırmak da pek kolay değildir. Ölümün fiziksel olmayan boyuta geçiş olduğu ya da insanın fiziksel olmayan varlığının ölümden sonra da devam edeceği şeklinde bir inanış olmasaydı gömme alışkanlıkları da olmayacaktı diyebiliriz. Bu varsayım da bize neden Şanidar IV iskeleti gibi özel bir ritüel uygulanmış olabilecek gömülerin olduğunu da açıklar. Ayrıca, Rusya'da ortaya çıkarılmış olan ve günümüzden 28.000 yıl öncesine ait 60 yaşında bir adam ile birlikte gömülmüş bir kadın ile bir erkek çocuğunun mezarlarından oluşan Sungir gömütlerindeki çok sayıda süs eşyasının varlığı aynı düşünceyi doğrulayıcı bir kanıt olabilir. Daha önce de belirtildiği gibi Üst Paleolitik nüfusun hepsi gömülmemiştir. Ancak daha önceki dönemlere göre gömü sayısında belirgin bir artış olmakla birlikte olasılıkla o dönemde var olan nüfusun çok az bir kısmı bu işleme tabi tutulmuştur. Bunun olası nedenlerinden belki de en önemlisi olarak, bu az sayıdaki korunmuş iskeletin sahiplerinin topluluğun diğer üyelerinden farklı bazı niteliklerinin olmasıdır yorumunu yapmak baştan beri söylenenlerle kendi içinde tutarlı bir bütün oluşturur. Kısacası bu kişilerin gömülmesinin nedeni, dini ideolojilerin ortak niteliklerinden ikincisi olan, bazı insanların doğrudan fizikötesi ile ilişki kurabildiklerine inanılması ile ilintili olabilir (Mithen 1999: 202). Dolayısıyla Şanidar IV iskeleti veya Sungir gömütleri gibi örneklerde görüldüğü gibi bir ritüel dahilinde ve bazı ölü hediyeleri ile birlikte gömülen bu bireylerin bulunduğu toplulukta bir takım dini inanışların geliştiğini söylemek olasıdır. Özellikle Sungir gömütlerine geri dönecek olursak buradan elde edilen verilere göre; *yaşlı erkeğin, üzerinde birçok tilki dişi ve boncuk bulunan bir kep giydirilmiş başı da dahil olmak üzere, vücudunun her tarafı diziler halinde düzenlenmiş 2936 adet boncukla süslenmişti. Kollarının alt ve üst kısımları cilalı mamut dişinden yapılma ve bazıları*

siyah boya izi taşıyan tamamı 25 adet bilezikle donanmıştı. Boyun çevresinde küçük, düz bir sist kolye taşıyordu. Bu kolye kırmızıya boyanmıştı ama bir yüzünde küçük siyah bir nokta vardı. Yaşının küçük olduğu sanılan erkek çocuk 4903 adetten oluşan boncuk dizileriyle kaplanmıştı ve belinin çevresinde, yaşlı erkekte görülmeyen, süslü bir kemerin kalıntıları olabilecek, kutup tilkisine ait 250'den fazla kesici diş vardı. Göğsü üzerinde, olasılıkla pelerine benzer bir şeyin kopçası görevini gören ve hayvan biçiminde oyulmuş fildişi bir kolye vardı. Çocuğun sol tarafında bir insana ait, iyice cilalanmış, çok iri bir femurun orta bölümü bulunuyordu ve bu kemiğin ilik boşluğu aşı boyasıyla kaplanmıştı. Sağ tarafında ise bir tüylü mamut dişinin düzleştirilmesiyle yapılmış olan büyük bir silah bulunuyordu ve bunun hemen yanında, toprağa dik olarak oturtulmuş fildişinden yapılma bir disk vardı. Bir genç kıza ait olduğu düşünülen gövdenin üzerinde, 5274 tane boncuk ve parçacık görülüyordu. O da boncuklu bir kep giyiyordu ve boğazında fildişi bir iğnesi vardı, ama onun mezarında tilki dişine benzer bir şey bulunmuyordu. Bununla birlikte, her iki tarafına yerleştirilmiş ve vücut boyutlarına erkek çocuğun yanında bulunanlardan daha uygun, çeşitli, küçük, fildişi silahlar vardı. Ayrıca yanında parçalanmış boynuzdan yapılma iki adet baston bulunuyordu ve bunlardan bir tanesi delikli noktalarla süslenmişti. Ve nihayet kızın yanında, erkek çocuğu olduğu sanılan bireyin mezarında olduğu gibi, ortasında bir delik bulunan, hasır örgülü, üç adet fildişinden yapılma disk vardı (White 1993: 289-292; Pearson 2002: 150-153).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılabileceği gibi o zamanın ölçülerinde belki de oldukça kıymetli maddelerden oluşan ve yine o zaman için büyük bir emek harcanarak yapıldıkları su götürmez olan bu hediyelerin ve aksesuarların mezarlara

bırakılması, bir başka deyişle Sungir gömütlerine oldukça yüklü bir yatırımın yapılmış olmasının altındaki nedenleri anlamak gereklidir (Lewin 1998: 177). Hiç kuskusuz ki bu yatırımın en önemli nedeni o dönemin ve o topluluğun dini ideolojisi gereği fizikötesiyle bağlantı kurabildiğine inanılan bu kişi ya da kişilerin topluluğun diğer bireyleri açısından sahip oldukları önemdir. Burada karşımıza, bu veya buna benzer bir ölü gömme ritüelinin aslında dini ideolojilerin üçüncü ortak niteliği olan "ritüelin tam olarak yerine getirilmesi ile doğal dünyada değişiklikler oluşturulabileceği" ya da tersi de doğru olmak kaydıyla ölü gömme ritüelinin tam olarak yapılamamasının oluşturabileceği olası kötü sonuçları savuşturmak isteği çıkmaktadır (Uhri, 2006).

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılabileceği gibi Neanderthal insanından itibaren insanoğlunun ölüsünü gömebilecek bilinçsel düzeye ulaştığını, gömme eylemini de bir ritüel dahilinde yapmış olabileceğini ve bundan sonraki aşamada Sungir Mezarlığı gibi alanlardan da anlaşılabileceği gibi din olgusunun da yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığını söyleyebiliriz.

İnsanın gelişiminde şimdi sırada tanrı kavramı vardır ve belki de bundan sonraki yaşantısında, kurduğu uygarlıklarda ve geliştirdiği kültürel öğelerde bu kavram oldukça büyük bir yer tutacak ve bu kavrama doğrudan ya da dolaylı olarak göndermeler yapan değişik semboller üretilecektir. Özellikle de neolitik çağdan itibaren tanrı kavramının toplulukların materyal kültürlerindeki yansıması antropologların ve arkeologların işlerini kolaylaştıracak, yazının ortaya çıkması ile

başlayan tarihsel çağlarla birlikte de onların mitolojileri ile bunların yaşantılarında oluşturduğu değişiklik ve kültürel farklılaşmaları gözlemlemek olası hale gelecektir.

Tanrı kavramı hem doğa olaylarıyla hem de ölmüş ataların ruhlarıyla ilgili olabilmektedir. Bu olay ölümle gerçekleştiğinden bazı kültürlerde ilk tanrılar ölü ataların ruhları ve belki de ilk dini törenlerin gerçekleştiği yerler mezarlık alanları olabilir. Burada bir örnek gösterecek olursak Türkiye'nin güneydoğusundaki kazılarda ortaya çıkarılan Çayönü ile Orta Anadolu'daki Çatalhöyük'ten edinilen bilgiler içinde yer almakta. Özellikle Çayönü yerleşiminin en erken tabakasından itibaren aynı yerde süreklilik göstererek ortaya çıkan ve *kafataslı yapı* olarak adlandırılan yapı yukarıda belirtilenlere en iyi örnektir. Bu yapıyla birlikte aynı yerleşimde ortaya çıkarılan ve öncelikle *özel yapı* olarak tanımlanan, bunun yanı sıra ikincil bir adlandırmayla "tapınak" olarak adlandırılan yapılar da bulunmaktadır (Özdoğan 2004: 49). Çayönü'nde ortaya çıkarılan ve *kafataslı yapı* olarak adlandırılan yapıyı ayrıntılı olarak incelediğimizde aşağıdaki nitelikleri görmek olasıdır. Yerleşimin en erken yapı evresi olan ve dört yapı katından oluşan yuvarlak planlı yapılar evresinin (C_{14} verilerine göre yaklaşık M.Ö. 10200-9200) son yapı katından itibaren, çanak - çömleksiz Neolitik dönemin tamamında, kesintisiz olarak aynı yerde, küçük değişikliklerle devam eden ve 1964 yılında ilk bulunduğunda içinde sadece kafatasları ortaya çıkarıldığı için *kafataslı yapı* olarak adlandırılan bu yapının değişik evrelerinden toplam 450 kadar iskelet bulunmuş ve burasının ölü kültü ile ilgili çeşitli işlemler için kullanıldığı kesinlik kazanmıştı (Özdoğan 1993: 107-108). Yapının avlusunda bulunan ve altar olarak yorumlanan büyük yassı tasın üzerinde hayvan ve insan kanının saptanması, bu tasın kafaların kesilmesinde ve

hayvan adağı için kullanıldığını ve kısaca Çayönü insanının ölü kültüne hizmet verdiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, çanak - çömleksiz Neolitik Dönemin son evresi olan geniş odalı yapılar evresinde ve çanak - çömlekli Neolitik Çağ tabakalarında yerleşme içi gömüye rastlanmamış olması toplumda bir mezarlık kavramının oluştuğunu, ölülerin yerleşme dışındaki uygun bir alana gömüldüklerini gösterir. Bir diğer örnek olarak Çatalhöyük ele alındığında ise James Mellaart'ın yaptığı çalışmalar sonucu ortaya çıkardığı ve tapınak olarak nitelediği yapılardaki platformların altına yapılan gömü (Mellaart 1967: 204) yine bir ata kültünün işareti olabilir. Burada öncelikle Çatalhöyük'teki kazılar sonucu ortaya çıkarılan mekanlar içinde özel bir yere sahip olan tapınakların niteliklerinden söz etmek gereklidir. Mellaart Çatalhöyük'te II-X. tabakalar arasında ortaya çıkarılan 139 yapının en az kırkının Neolitik Çağ dinine hizmet ettiğini belirtmekte ve bu yapıların her zaman daha özenli yapıldıklarını, içinde bulundukları alanın en büyük yapısı olduklarını, buna karşın mimari açıdan konutlardan farklı olmadıklarını ve çoğunlukla ölülerin bir ritüel dahilinde bu yapıların tabanlarındaki platformların altına gömüldüklerini belirtir (Mellaart 1967: 77). Ayrıca Çatalhöyük'te bütün ölülerin tapınak olarak nitelenen mekanlara gömülmemiş olması ve örneğin Büyük Akbaba Tapınağı'nın kullanıldığı 120 yıl boyunca sadece altı mezara ev sahipliği yapmış olması Çatalhöyük'ü Çayönü gibi erken yerleşimlerden ayıran bir niteliktir. Buradan sadece altı mezarın çıkmış olmasını Mellaart, tapınakların sürekli gömü yapılan yerler değil sadece özel kişilere ayrılan yerler olması ile açıklamakta ve bu kişileri rahibe olarak nitelemektedir (Mellaart 1967: 206-79). Bu düşünce de yine Boyer'in belirttiği dinlerin temel niteliklerinden ikincisi olan; bir toplumda, özellikle bazı insanların doğrudan tanrılar ya da ruhlar gibi doğaüstü varlıklardan ilham ve mesajlar

alabilecekleri inancı ile de uyuşmaktadır. Ölü ataların ruhları için yapılan ritüellerin giderek özelleşmesi ve bu ritüellerde rol oynayan bazı insanların varlığı, gündelik yaşantıda kullanılan yapılardan giderek farklılaşan bazı yapıların yerleşim dokusunda belirgin biçimde ortaya çıkması belki de ileride daha da gelişkin olarak ortaya çıkacak tapınakların da temelini atmıştır. Dolayısıyla ölümün ve ölü gömmenin, dinlerin ve tanrı kavramının ortaya çıkmasında hem dolaylı hem de doğrudan etkisinin olduğunu söylemek yanlış sayılmaz (Uhri, 2006).

İnsanoğlunun bu dönemden sonraki yaşantısında oldukça önemli bir yer tutacak olan tanrı kavramı ve bu kavramla bağlantılı olan tapınaklar, daha sonraki dönemlerde de birçok kültürde ölü gömme olgusuyla birlikte yer almıştır. Mezarlıkların geçmişte olduğu gibi günümüzde de kutsal ve dokunulmaz yerler olarak görülmesi, hemen hemen bütün dinlerde bununla ilgili yaptırımların bulunmasını başka türlü açıklama olanağı da yoktur (Uhri, 2006).

İKİNCİ BÖLÜM:

NEOLİTİK VE KALKOLİTİK DÖNEM'LERDE ANADOLU'DA ÖLÜ GÖMME BİÇİMLERİ

Bu bölümde mezar ya da mezarlık temelinde incelenen ölü gömme ritüellerinin, mezarların konumu, mezar tipi, gömü tarzı ve mezar armağanı olarak nitelendirilebilecek objelerin, ölü gömme geleneğini oluşturmadaki etkileri incelenecektir.

II.1: Mezar ve Mezarlıkların Konumu:

Ölüden ve ölümden korkma pek çok toplumda mevcut olan ve önlemler alınan bir konudur. Özellikle ölünün bedeni ve zaman içinde çürümesinin de yarattığı durum bu korkunun tam merkezinde yer almaktadır. Ölü ve ölüme karşı duyulan korkunun kontrol altına alınmasına dair önlemler arasında nekropollerin şehir merkezlerinden uzak alanlara konması ve mezar anıtlarının çıkış yönlerinin evlerin olduğu tarafa bakmaması sayılabilir. Pek çok toplumda ölünün nereye konulacağı önemli bir konudur ve o toplumun ölüm ve ölüye bakışı ile yakından ilişkilidir. Bazı toplumların inancında ölen kişi, ölüler dünyasına gitmekle bu dünyada fiziksel olarak sadece bir mezar ve içindeki kalıntılarını bırakmakta iken bazı toplumlarda ölülerin toplumun üyeleri olarak varlıklarını sürdürmeye devam ettiğine inanılmıştır. Ölünün nereye konulduğunun incelenmesi o toplumun ataları, çevresi ve bu çevredeki hayatına dair inanışlarıyla ilgili bilgi veren en belirgin etkinliktir (Pearson, 1999: 12).

Yunan ve Roma dünyasında genel olarak gözlenen kent dışına gömme adeti tüm antik coğrafyalar için geçerli bir uygulama değildir. Attika'ya oldukça yakında yer alan Sparta'da ölülerin bazı dönemler kent merkezlerinin içinde gömülmesi buna bir örnek teşkil etmektedir (Garland, 1985: 42). Bu farklılık da ölü gömmenin ilk olarak görüldüğü dönemden, bir başka deyişle Orta ya da Üst Paleolitik Çağ'dan beri görülen bilinçsel ve toplumsal gelişimde karşılığını bulmaktadır. Bu bağlamda intramural ve extramural ölü gömme kavramlarının ne anlama geldiğini incelediğimizde bu incelemelerde tek eksik yanın hem yerleşimi hem de varsa mezarlık alanı arkeolojik çalışmaya konu olmuş, bir başka deyişle kazı çalışması gerçekleştirilmiş yerlerin azlığı olduğunu söyleyebiliriz.

Eski çağlarda ölüler bazen yerleşme yerinin içinde (intramural), bazen de dışında (extramural) özel mezarlıklara gömülmekteydiler. Yerleşme yerlerinin içinde yapılan gömülerde cesetler çoğu kez evlerin bir odasında taban altına ya da yerleşme yerinin boş yerlerine gelişigüzel bir biçimde gömülebilirlerdi. Bu yüzden bir yerleşme yerinin kazısı sırasında sık sık mezarlara da rastlanılabilmesi olasıdır (Sevin 1995: 81).

İnsanoğlunun ölüsünü gömmeye başladığı Orta/Üst Paleolitik Çağ'dan itibaren benimsediği ilk uygulama Şanidar örneğinden anlaşılabileceği gibi ölüsünü yaşadığı yerde alı koyması, kendisiyle beraber sanki yaşıyormuşçasına ona gereken özeni göstermesidir. Olasılıkla "Ata Kültü" ile bağlantılı bu uygulama, Neolitik Çağ'a kadar devam etmiş ve giderek yerini yerleşimden ayrı, ancak yerleşimin yanında ya da yakınında bir ölüler kenti oluşturmaya bırakmıştır. Hemen burada

belirtmek gerekir ki zaman zaman arkeologlarca yerleşim içi mezarlıkla benzer görülen bir kavram daha vardır. "Yerleşim yanı mezarlık" olarak adlandırılan bu kavram konum açısından sanki üçüncü bir tip mezarlık varmış gibi de algılanmaktadır. Ancak, özellikle Erken Tunç Çağı mezarlıklarına baktığımızda yerleşim yanı mezarlık kavramının aslında gerçekçi olmadığı ve bu uygulamayı intramural uygulamanın bir benzeriymiş gibi algılamanın yanlış olabileceği ortaya çıkmaktadır (Çevik 2004: 348). Özellikle kentleşme ya da merkezileşmenin görülmeye başlandığı zamanlarda Anadolu'nun hemen her yerinde stratejik konumu ya da doğal kaynaklara hakimiyetine göre bazı yerleşimlerin yüzölçümü olarak büyümesini beraberinde getirmiş ve bu büyüme Karataş/Semayük gibi yerleşimlerdeki ekstramural mezarlık alanlarının zaman zaman yerleşimle neredeyse iç içe kalması sonucunu doğurmuştur (Warner 1994: 178-179 ve 45-51).

Anadolu'nun genelinde Kalkolitik Çağ'da hem intramural hem de ekstramural ölü gömme uygulaması ile karşılaşılmaktadır. Örneğin, Norşuntepe'de intramural ölü gömme uygulaması varken, Alişar'da her ikisi bir arada görülebilmektedir. Hacılar'da ise az sayıda intramural mezarın ortaya çıkması ekstramural bir mezarlık alanının olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır (Mellaart 1970: 36 ve 88-91). Yümüktepe'de intramural ölü gömme bulunduğu bildirilirken, Gözlükule için yorum yapılmamaktadır. Kuruçay'da ise, Geç Neolitik ve Erken Kalkolitik çağlarda intramural ölü gömme uygulamasının varlığı kanıtlanırken, Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağda ekstramural uygulamaya geçildiği, yerleşim yerinin kazısında mezar çıkmamasından anlaşılmaktadır (Duru 1994: 18). Kısacası, aşağıda daha ayrıntılı inceleneceği gibi "Kalkolitik Çağ'dan itibaren Anadolu'da ekstramural

gömü geleneği bulunmakla birlikte, intramural gömü de tümüyle terk edilmemekte hatta Erken Tunç Çağ'da ikisi bir arada görülmeye devam etmektedir" yorumunu yapmak olasıdır.

İntramural gömü uygulaması yetişkinler için nadiren yapılmakta buna karşın çocuk ve bebek gömülerinde ise sayıca fazlalığı dikkat çekicidir. Çocuk ve bebeklerin intramural olarak gömülmesini bunların küçük, korunmasız ve aciz olarak algılanmaları ile açıklamak olasıyken yetişkinlerin az sayıdaki intramural mezarları için bir açıklama getirmek oldukça zordur.

Prehistorik dönem topluluklarının dinlerini ve bu dinin gereklerinin yerine getirilmesi için yapılması zorunlu ritüelleri tam olarak bilemesek de, antropologların ve sosyologların günümüz 'ilkel' toplulukları gözlemleyerek elde ettikleri bulgulardan yola çıkıp geliştirdikleri kuramlardan yararlanarak intramural çocuk gömülerinin nedenleri üzerine öneriler geliştirmek olasıdır. Ancak unutulmaması gereken temel nokta, bu çağlarda yaşayanların yaşam sürelerinin günümüze göre daha kısa olduğu ve çocuk ölümlerinin oransal olarak fazla olduğu gerçeğidir. Yerleşiklik ve ata kültü arasında bir ilişki olabileceğini göz önünde bulundurarak, insanoğlunun Akeramik Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşik yaşama geçtiği söylenebilir. Yerleşik yaşama geçişin bütün zorluklarına karşın sağladığı bazı kazançlar da vardır. Bunların başında daha büyük toplumsal gruplar halinde yaşamak ve bu yaşam sırasında özellikle çocuklu kadınların, yani annelerin avcı-göçer yaşamda olduğu gibi toplulukla beraber göç ya da hareket etmemesi ve buna bağlı olarak çocuk ölümlerinin görece azalması ile besin kaynaklarının daha iyi

denetlenebilmesi gelmektedir (Roaf 1996: 27). Dolayısıyla birbirine bağlı olarak artı ürünün ve nüfusun artması yerleşik yaşamın getirdiği bir kazançtır. Artan nüfus daha fazla işgücü, daha fazla işgücü de daha çok artı ürün anlamına gelmektedir. Bu nedenle de her bireye topluluk içinde işgücü olarak ihtiyaç vardır ve çocuklar geleceğin işgücü yatırımlarıdır. Bu nedenle her çocuk ya da bebek ölümü topluluğun seküler yaşantısı için bir kayıp olarak algılanıyor olabilir. Bunun yanı sıra topluluğun dini inançlarında ilk başlarda ata kültünün üstlendiği verimlilik ve bereketin giderek ana tanrıçada simgelenen yeni bir inanışa devredilmesi ve ana tanrıça-verimlilik arasındaki ilişki verimliliği sağlayan işgücünün artmasında da kendini göstermektedir (Emiroğlu-Aydın 2003: 80; Lévi-Strauss 1984: 54).

Dolayısıyla çocukları gelecekteki potansiyel işgücü olarak görme ve bir yaştan sonra bunların topluluk içinde artık sadece tüketen değil, üretime yardımcı olabilecek güce eriştiklerini 'ilkel' toplumlarında da görülen, bir çocuğun artık yetişkin ya da ergin olarak kabul edildiği ve zaman zaman bir törenle topluluğa dahil edildiği yaş, bu sınırı oluşturur. Antropolog ve sosyologların erginlenme ritüelleri bağlamında en çok inceledikleri ve üzerinde durdukları grup kız ya da erkek çocuklar olup, onların çocukluk statüsünden çıkıp yetişkin statüsüne geçişleri bir başka deyişle cinsel faaliyet ya da evliliğe yetili toplum üyeliği bu geçişin temelini oluşturur (Emiroğlu-Aydın 2003: 266). Ayrıca hemen her antropolojik incelemede karşılaşılan bir olgu da, çocukluktan yetişkinliğe geçişle ilgili erginlenme törenlerinin bir ölüm ve yeniden doğuş olarak kavranması ve küçük bir çocuğun doğaüstü tehlikelere özellikle açık olduğuna inanıldığının belirlenmesidir (Bonnefoy 2000: 846; Frazer 1991: 193).

İşte yukarıda açıklanmaya çalışılan bu yaş sınırı aslında ergin, üretken olanla halen yetişkin kabul edilmeyen ve dolayısıyla üretken olmayıp potansiyel üretici, şimdilik tüketici ve bu nedenle korunmaya muhtaç olanlar arasındaki sınırdır. Bu yaşı aşamayıp ölenler bu nedenle yerleşim içine, diğerleri ise yerleşim dışındaki mezarlara gömülmüş olabilirler.

İntramural gömü denilen uygulamanın uzun bir süre devam ettiği de arkeolojik kanıtlardan bilinmektedir. Ancak intramural ölü gömme uygulamasının bir süre sonra tedrici olarak yerini yerleşim dışı ölü gömme uygulamasına bıraktığı gözlenmektedir. Akeramik Neolitik Çağ'ın sonlarından itibaren başladığı saptanabilen yerleşim dışı gömü giderek en geçerli uygulama olarak bugün de devam edecek şekilde insanoğlunun toplumsal yaşamında yerini almıştır (Özdoğan 1999: 54).

Ata kültünün varlığı ve ölmüş atalara olan inanç ve saygı, insanoğlunun yerleşik yaşantıya geçişinde rol oynayan öğelerden biri olarak kabul edilebilir. Ata toprağının kutsallığı, o toprakların orada yaşayanlara ait olduğunun meşrulaştırılması için bir araç olabilir. Bu da aynı yerde sürekli yaşamayı gerektirecek, avcı toplayıcı yaşam ve yerleşiklik, Akeramik Neolitik evrede devam edecek ve M.Ö. 11.000'de besin üretimi evresine geçiş, hayvanların evcilleştirilmesi ve tarımsal üretimin ivme kazanması yerleşik yaşamı pekiştirecektir. Bu sırada, belki de insanoğlunun ata kültünün yanı sıra zaten antropomorfik düşüncesi sayesinde kendi soyut dünyasında var olan doğa ile ilgili kişileştirmeler ve kaynağını ata kültünden değil de, doğadan

alan tanrısal kavramlar ön plana çıkmaya başlamış olabilir. Bunun sonucu olarak ata kültünün yerini dine bıraktığını ya da bereketlilik kavramını ana tanrıça kültüne devrettiğini belirtmek olasıdır. Ancak burada unutulmaması gereken nokta ata kültünün de yaşanılan toprakların sahiplenilmesini meşrulaştırma aracı olmasının yanı sıra zaten bereketlilikle de ilişkisinin bulunduğu olgusudur (Emiroğlu-Aydın 2003: 80). Bunun nedenlerini ve dinamiklerini tam olarak bilemesek de bazı çıkarımlar yapmak olasıdır. Öncelikle yerleşimin kendisinin, atalardan devir alındığı ve bu yerleşimin kendilerine ait olduğunu meşrulaştıran ata kültünün sadece yerleşim içi gömüyle kendini göstermesi belki de tarımsal üretimin başlamasıyla kendilerine ait olan alanının sınırlarının genişlemesini getirmiş ve bu sınırları belirleyici olgunun yine ata mezarları olması gerekliliği yerleşim dışında da gömü yapma düşüncesini ortaya çıkarmış olabilir. Bu da bize Akeramik Neolitik Çağ'da da neden yerleşim dışı gömü olabileceğini açıklamaktadır.

İntramural ölü gömme uygulamasının da yerini tarımsal üretimin artışıyla bağlantılı olarak yavaş yavaş ekstramural ölü gömme uygulamasına bu dönemin yani neolitiğin sonlarında bırakmaktadır. Bundan sonrasında MÖ 2.bin yıla kadar ekstramural ölü gömmenin yanında azalarak devam edecek olan intramural ölü gömme giderek terk edilecek ya da sadece çok önemli, toplumsal statüsü yüksek veya toplumun geri kalanından farklılığı olan bireyler için uygulanarak günümüze kadar gelecektir.

II. 2: Mezar Tipleri:

Eski çağlarda Anadolu'da çoğu kez normal gömme (inhumasyon), kimi zamanda yakarak gömme (kremasyon) türünde mezarlarla karşılaşılmıştır (Sevin, 1985, 81).

"Kurt Bittel" ve "Tahsin Özgüç'e" göre Anadolu'daki mezar tipleri beş ana gruba ayrılmaktadır;

- Basit Toprak Mezar
- Kaya Oyuğu ve Kaya Aralığı Mezarları
- Sandık Mezar
- Küp Mezarlar
- Oda Mezar

II. 2. 1: Basit Toprak Mezarlar:

Anadolu'nun höyüklerde en eski, yani ana toprak üstüne kurulan ilk yerleşme katlarında görülen ve varlığını uzun müddet koruyan bu mezar tipine, mezarı bulunan hemen her kazı yerinde rastlanmaktadır. Mezar çukurunun boyu hocker ve uzatılmış durumda gömülen bir insanı içine alabilecek uzunlukta olup, derinliği de yerine göre 0.20-0.60m. arasında değişmektedir. Çukur düzensiz, dikdörtgen, kare veya elips olup, genişliği 0.30-0.50m. arasındadır. Toprağa kazılan mezar

çukurlarının taban ve yan taraflarında taş ve kerpiçten bir yapı izine rastlanmadığı gibi üstleri de yalnız çukurdan çıkarılan toprakla örtülmektedir (Özgüç, 1948: 4).

En yaygın mezar tipi olan bu tip Hindistan'dan Çin'e, Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya, Mezopotamya'dan Anadolu'ya ve günümüze, her bölgede ve her çağda vardır. Bu da gösterir ki, ancak küçük ayrıntılarda farklılıkların saptanabileceği toprak mezarlar her kültürde birbirlerinden etkisizce ortaya çıkmışlardır. Ve günümüzün en yaygın gömme türü olarak da varlığını sürdürmektedir (Çevik, 2000: 17).

II. 2. 2: Kaya Oyuğu ve Kaya Aralığı Mezarları:

Yerli büyük kaya kitlelerinin tabii oyuk ve aralıklarını da ayrı bir mezar tipi olarak incelemek mümkündür. Ana kaya üstüne kurulan mezarlık veya iskan yerlerinin ilk safhalarına ait ölüleri için, mezar çukuru kazılırken ana kayaya rastlanmakta ve kayanın şekillendirilmesinden vazgeçilerek onun düz olmayan oyuk ve aralıklarından da faydalanılmaktadır (Özgüç, 1948: 14).

Bir kaya odasının mezar olduğuna ilişkin kesin veriler ölü gömmeye ve kültüne yönelik tasarım ve döşemlerdir. Bunların varlığında sorun yoktur ancak sorun böyle bir döşem olmadığı zamandır. Çeşitli malzemelerden lahitler ve mezarın her yerine konulabilen ölü çömlekleri ve belki de cesetlerin doğrudan tabana yatırılmış olması gerçeği, mezar işlevini kanıtlayıcı hiçbir ayrıntı içermeyen kaya mezarları olabileceğini de göstermektedir. Kaya odasının "mezar" olup olmadığının

tek göstergesi ölüye ilişkin döşemlerde değildir. Tasarım, işçilik, konum ve giriş özellikleri de mezara özgü ayrıntılar içerir. Kaya odalarının işlevini saptamaya çalışırken kullanılan tek ölçüt mezar belirtileri olmamalıdır (Çevik, 2000: 25).

II. 2. 3: Sandık Mezar:

Taştan, ağaçtan ve kerpiçten yapılmakta dikdörtgen ve kare tercih edilmektedir. Genelde dört tarafı taşla çevrilmektedir. Üzeri bazen kapatılır, bazen kapatılmaz ve amaç sandık şeklini oluşturmaktır. Sal taşları ile yapılmaktadır. Bir ya da daha fazla gömü hocker tarzda gömülmektedir.

II. 2. 4: Küp Mezarlar:

Anadolu'da çok sık rastlanmaktadır. Geçmişi Neolitik Dönem'e kadar dayanır. Birey yakılmadan gömülecekse cesedin boyutlarına uygun küpler bulunup içine yerleştirilir. Birey yakılacak ise daha küçük boyutlu küpler yeterli olur. Küplerin ağzı genellikle taşla ya da kiremitle kapatılır.

II. 2. 5: Oda Mezarlar:

Taş, kerpiç, ana kayaya açılan odalardan yapılan mezarlardır. Genelde ön girişleri vardır ve ev şeklindedirler. Üzerleri sal taşı, ahşap ya da dallarlar kapatılır ve yüzeyden görünmezler.

II. 3: Gömme Biçimi:

Cesetlere iki türlü gömü uygulanır.

II. 3. 1: İnhumasyon (Yakmadan) Gömme:

İnsanoğlunun ilk ölüsünü gömmeye başladığı andan itibaren uyguladığı ölü gömme biçimi olan inhumasyon gömme biçimi; ölü bedenin toprakta açılan çukura sandık mezar ile ya da pitos içine konularak gömülmesi olarak tanımlanır. Bu mezarlarda bulunan gömüt tipleri birincil ve ikincil gömütler şeklinde sıralanabilir.

Birincil gömütler; gömütler sırt üstü, yüz üstü, sol ya da sağ tarafa yatırılmış olabilmektedir. İskeletin pozisyonu, kollar, bacaklar ve kafanın anatomik duruşuna göre saptanmaktadır (Sevim ve ark., 2006).

İkincil gömütler; birbirleriyle eklemli olmayan iskeletlerden oluşmaktadır. Ölüm sonrasında ölünün yerden yüksek bir platform üzerinde belirli bir süre çürümeye bırakılması ve bu sürenin sonunda kemiklerin toplanarak gömülmesi ikincil gömütlere verilebilecek örneklerden biridir. Çoklu gömütler genellikle ikincil tip gömüt sınıflamasına girerler (Sevim ve ark., 2006).

II. 3. 2: Kremasyon (Yakarak) Gömme:

Bu gömü türünde amaç cesedin yakılmasıdır. Ceset ya odun üzerine konularak ya da tezekle yakılmış ve ısısı en yüksek ortalama 1000 C^0 ye ulaşabilmiştir. Kremasyonda odunun cinsi, havanın durumu önemlidir, bu işlem 7-10

saat arasında yapılabilmektedir. Kemik çok yüksek ısıda erimeye başladığından genelde kafatası kemiği, uzun kemikler, dişler, göğüs kafesine ait kemikler bozulmadan kalabilmektedir. Yanmış kemiğin yanmamış kemikten daha iyi korunduğu kazılarla ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ateşin konserve görevi görmesidir. Yakılan ceset gömüldüğü yere göre de renk değiştirmektedir. Örneğin, toprakta arsenik fazlaysa siyah, tahta parçalarıyla gömüldüyse gri-kahverengi renk kemikte görülebilmektedir. Asıl renk veren olay ise yanma derecesidir.

I - 200-250 derece 'de kemikler sarımtırak beyaz veya fildişi.

II - 300-400 derece'de kemikler kahverengi ve koyu kahverengi siyah.

III - 550 derece'de kemikler gri, gri-mavi.

IV- 650-700 derece'de kemikler süt beyaz ve tebeşir rengi .

V- 800-950 derece'de kemikler mat beyaz renge döner.

VI - 1000-1600 derece'de kemikler erimeye baslar.

(Ayengin,1998)

II. 4: Gömme tipleri:

II. 4. 1: Hocker: Bu gömü tipinde gövdenin ekseni ile uyluk kemiğinin ekseni arasındaki açı 90° den küçüktür ve ayaklar pelvis kemiğine değecek şekilde yakın durmaktadır. Diğer bir deyişle büzüşmüş ya da ana rahmindeki pozisyona getirilerek mezara yerleştirilmesiyle gerçekleşen gömü tipidir.

II. 4. 2: Dorsal: Bu gömü durumunda ise bacaklar sağa ve sola herhangi bir şekilde bükülme göstermeksizin dümdüz uzanmaktadır. Gövde ile bacak kemikleri arasındaki açının yaklaşık 180° olduğu görülür.

II. 4. 3. Çoklu Gömü: Birden fazla bireyin mezar içerisinde üst üste ya da eski bireyin ittirilerek yerine yeni bireyin gömülmesi yöntemidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KONU, AMAÇ, MATERYAL-METOT

III.1: Konu:

Anadolu Neolitik ve Kalkolitik dönemde uygulanan ölü gömme gelenekleri ve mezar tipleri esas alınarak ilgili dönemde yaşamış olan toplumların arkeolojik ve antropolojik veriler ışığında, sosyokültürel açıdan değerlendirilmesi bu tezin konusunu oluşturmaktadır.

III.2: Amaç:

"Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki mezar tiplerinin ve ölü gömme geleneklerinin sosyokültürel açıdan değerlendirilmesi" konulu tez çalışmasında; Anadolu'da bu dönemlerde görülen ölü gömme inanışlarından yola çıkarak ilgili toplumların inanç, yaşam biçimleri ve geleneklerine ilişkin bir sentez yapılması amaçlanmıştır. Bu çalışmada, Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik dönemde yer alan antik kentlerin nekropol alanlarındaki mezar tipleri, ölü hediyeleri ve buralardan ele geçen insan iskeletleri üzerine yapılan çalışmalar incelenerek, bu dönemlere ilişkin toplumların yaşam biçimleri, sağlık durumları ve demografik yapılarından yola çıkarak toplumların sosyo-ekonomik durumları konusunda bilgi edinilmiştir. Buna bağlı olarak insan iskeletlerinin çıkarıldığı mezar yapıları ve ölü

gömme gelenekleri incelendikten sonra, tüm bulgular bir bütün olarak değerlendirilerek, ilgili toplumların sosyo-kültürel yapıları irdelenmiştir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda ilgili dönemlerde yaşamış olan toplumların mezar ve gömü tipleri, ölü hediyeleri ve buralarda yaşamış olan insanların birbirleriyle ilişkileri değerlendirilerek benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

III.3:Materyal-Metot:

Bu çalışma; ‘’Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi’’ konusunda bir yüksek lisans tezidir. Tezin materyali tamamen literatür taramasına dayalı olup, konuya ilişkin kitap, dergi, köşe yazısı ve internet bilgilerinden oluşmaktadır. Bu çalışmanın önemi ise, yayımlanmış çalışmalardan ilgili konular değerlendirildikten sonra, konuya sosyokültürel açıdan bir yaklaşımla ilgili bilgileri sentezlemek ve toplumları bu açıdan kendi bakış açımızla yeniden değerlendirmeye çalışmaktır.

Bu çalışmanın metodu; orijinal bir iskelet materyali incelenmediği için, Anadolu Neolitik ve Kalkolitik dönemlerindeki arkeolojik çalışmaların yayınlarının incelendiği bir literatür taramasının değerlendirilmesi ve yorumlanmasına dayalıdır. Çalışmanın başlangıcında Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki nekropol alanlarıyla ilgili yayınlar belirlendikten sonra, bu çalışmalardaki mezar tipleri ve ölü

gömme geleneklerine yönelik bilgiler derlenmiştir. İlgili dönemlerin mezarlarından ele geçen iskeletler ve bu iskeletlerle birlikte bulunan ölü hediyelerinin neler olduğu incelenerek, bunların ilgili toplumların sosyokültürel açıdan yapılanmaya katkıları konusunda değerlendirmeler yapılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

NEOLİTİK DÖNEMDE ANADOLU'DA MEZAR TİPLERİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

IV.1: Neolitik Dönem:

Neolitik, yani yeni taş devri insanlık tarihinde besin toplayıcılığından üreticiliğine doğru çok büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemdeki taş alet kültürü; genellikle yontularak ya da soyularak değil de bilenerek ve cilalanarak yapılan taş aletlerden oluşan bir kültürü temsil etmesi nedeniyle, ilkel bir dönem olarak tanımlanmıştır. Buna karşın, bugün yapılan çiftçiliğin kanıtlarına bakıldığında Neolitik döneme ilişkin temel kriteri görmek mümkün. Ancak günümüze gelinceye kadar bir değişimin olduğu, bu değişimin sebebi, çiftçiliğin yeni bir yaşam biçimine olanak sağlaması ve avcılığa bağlı yaşam biçiminde de bazı değişiklikler olması gösterilebilir (Beals,1965: 304).

Neolitik dönemi bir "devrim" olarak nitelendiren Gordon Childe, bu dönemin tamamen yeni bir yaşam biçimine kapı araladığı düşüncesindedir. İnsanoğlu bu dönemde yiyeceğini üretmeye ve depolamaya başlamış, daimi yerleşim alanları oluşturmaya başlamasıyla birlikte doğaya daha çok bağımlı olmuş ve buna bağlı olarak da nüfus artışı hızlanarak daha kalabalık gruplar oluşmaya başlamıştır. Böylece daha kalabalık nüfus, daha fazla bağlantıyı, bu da daha hızlı oranda icadı ve daha fazla oranda yayılmayı getirmiştir. Childe "devrim" kelimesiyle ani, vahşi bir

değişimden (İnsan hayatındaki) ziyade, çiftçilikle başlayan ve insan hayatında radikal değişikliklere sebep olan bir değişimi ifade etmektedir (Childe, 1992: 54). Neolitik dönemde çiftçiliğin gelişmesi ve evcilleştirme tekniklerinin ilerlemesi ile, insanoğlu bitki ve hayvan üretimini daha iyi kontrol altına almıştır. Tarımsal gelişime katkıda bulunan tekno-çevresel buluşlar, bu döneme kadar olanların en önemlisiydi.

Birçok antropolog, tarımın homo sapiens'lerin hızlı artışına neden olduğunu düşünmektedir. Evcilleştirmenin kullanılması insanlar ile belli bitkiler ve hayvanlar arasında karışık bir ilişkiyi içerir. Evcilleştirilen hayvanlar istenmeyen bitkileri ve çiçekleri yok ederler. Birçok bitki aktivitesini kontrol altına alırken bunlar evcilleştirmenin sonucunda genetik değişikliklere uğramaktadır. Örneğin yabani arpa ya da diğer hububatlar olgunlaşınca düşer ve toprağa karışır, oysa evcilleştirilen hububat elle kabaca ellendiğinde dahi dökülmez (Harris, 1971: 174).

Neolitik toplumlarını tanımlamak için çanak çömlek sık sık kullanılmıştır. Yerleşik hayat biçimi çiftçilikle birleşmiş ve çanak çömleğin gelişimine sebep olmuştur. Çanak çömlek yemek yapımını kolaylaştırmıştır (Ember, 1977: 151).

IV. 2: Anadolu'da Neolitik Dönem'de Mezar Tipleri:

IV.2. 1: Akeramik Dönemde Mezar Tipleri:

IV. 2. 1. 1: Basit Toprak Mezar:

Akeramik Neolitik Dönem merkezlerinde yoğun olarak görülen ve varlığını uzun zaman koruyan bu mezar tipi, Aşıklıhöyük, Çayönü, Nevali Çori, Cafer Höyük ve Musular'da yaygın olarak görülmektedir.

Bu tip mezarlar evlerin tabanları altına açılan, yuvarlak ya da oval çukurlara gömme şeklinde yapılmışlardır. Mezarların Aşıklıhöyük hariç tabanın ne kadar altında oldukları yayınlarda belirtilmemiştir.

Aşıklı Höyük yerleşim yerinde, çeşitli kazı dönemlerinde bulunan tüm bireyler evlerin taban altlarında 40-50cm. derinliğindeki çukurlara sağ taraflarına yatırılarak hocker pozisyonunda gömülmüş, defin işleminden sonra ev tabanları yenilenmiştir (Özbek, 1992: 205).

Cafer Höyük'te ele geçen iki mezar da basit toprak mezar olup ölüler sol taraflarına hocker pozisyonunda gömülmüşlerdir (Özbek, 1991: 153; Yakar, 1991: 110).

Çayönü'nde yapılan kazı çalışmalarında yapı evreleri yapı özelliklerine göre isimlendirilmiştir. Akeramik Neolitik yapı evrelerinin hemen hemen hepsinde basit toprak mezar görülmüştür. Bu tipteki mezarların bir kısmında kemikler dağınık olarak ele geçmiştir. Hafirin'e göre bunun nedeni, bazı mezarlara iki ya da üç kez gömüt yapılması ve buradaki kemiklerin dağıtılmış olmasıdır (Özdoğan, 1994: 57).

Aynı yerleşim yerindeki Kanallı Yapılar Evresi'nde "Ölü Evi-Kafataslı Yapı" olarak tanımlanan yapıda ele geçen ve farklı özelliklere sahip mezar tiplerini ayrı bir başlık altında incelemeyi uygun gördük.

Nevali Çori'de ele geçen basit toprak mezarlarda iskeletlerin yine hocker pozisyonda oldukları belirtilmiştir. Aynı zamanda Nevali Çori'de iki farklı evin tabanlarına açılan çukurlarda 9 kafatası bulunmuştur (Yakar, 1991:65; Hauptman, 1988: 101).

Musular kazısında bugüne kadar ele geçen tek basit toprak mezara da ölü, hocker pozisyonunda yatırılmıştır (Özbaşaran, 1997: 205).

IV.2. 1. 2: Kafataslı Yapı:

İnsan başı, geçmişten günümüze büyüsel ve dinsel amaçlı çeşitli törenlerde ön planda tutulmuştur. Vücudun en önemli organı olan baş, güç ve kudretin simgesi, doğaüstü güçlerim merkezi olarak düşünülmüştür. Ölü gömme törenlerinde

bedeninden ayrılan insan başı kutsal kabul edilip, tören sonunda konuldukları yerler kült merkezi ya da tapınak işlevi görürmüş (Glory-Robert, 1947; Mehren, 1923).

Neolitik Dönem'de Anadolu'da ölü gömme törenlerinde başın gövdeden ayrı tutulması örneği en iyi Çayönü yerleşmesinde görülmektedir. Çayönü yerleşmesindeki anıtsal binada bulunan 71 kafatasının bulunduğu anıtsal binanın avlusunda bulunan üzerinde kan izlerinin olduğu yassı taşın oluşu bu binanın kült yapısı olarak kullanıldığı olasılığını göstermektedir (Özbek, 1986).

IV. 2. 2: Seramikli Neolitik Dönemde Mezar Tipleri

IV. 2. 2. 1:Basit Toprak Mezar:

Seramikli Neolitik Dönem'de de en yaygın mezar tipi olarak basit toprak mezarlar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Çatalhöyük, Köşkhöyük, Yümüktepe, Fikirtepe, Pendik, Öküzini, Kuruçay gibi merkezlerde yerleşim içinde basit toprak mezarlar tespit edilmiştir. Çatal Höyük'te ele geçen mezarlardan çok azında bir beze veya hasıra sarılarak hocker pozisyonunda, sol taraflarına yatırılmış ve tüm olarak gömülmüş iskeletler mevcuttur. Diğerlerinde ise cesetlerin yumuşak kısımları yok olduktan sonra iskeletin parçaları toplanarak taban altına gömülmüştür (Mellart, 1966: 183). Çatal Höyük'te bir mezarda 32 bireye ait kemikler ele geçmiştir. Bu mezara birkaç kez gömüt yapıldığı iskeletlerin dağınık durumundan anlaşılmaktadır (Mellart, 1967: 205).

Öküzini mağarasında ele geçen basit toprak mezarlar da genelde taşlarla

çevrelenmiştir. Cesetler de hocker pozisyonunda yatırılmışlardır. Yalçınkaya'ya göre burası Neolitik ya da Erken Kalkolitik Dönem içinde kullanılmış bir mezarlık alanıdır (Yalçınkaya,1997: 51-52). Köşkhöyük, Yümüktepe, Fikirtepe, Pendik, Kuruçay'da bulunan basit toprak mezarlara iskeletler hocker pozisyonunda yatırılmıştır.

IV. 2. 2. 2: Küp Mezar:

Seramikli Neolitik Dönem merkezlerinde sadece Köşkhöyük'ün Geç Neolitik evresine yani III. tabakasında küp mezar1ar bulunmuştur. Bunlar bebeklerin gömülmesinde kullanılmıştır (Silistreli, 1985: 107).

IV. 3: Anadolu'da Neolitik Dönem'de Ölü Gömme Gelenekleri:

Anadolu'da Seramikli Neolitik Dönemde de yerleşim içi mezarlık geleneği sürdürülmektedir. Bu dönem için, ölü gömme adetleri açısından önemli bir yerleşim yeri Çatalhöyük'tür. Çatalhöyük'te bu dönemde kullanılan yapıların bir kısmı iç döşemeleri ve malzemelerine göre tapınak olarak nitelendirilmiştir (Mellaart, 1967: 67-77).

Bu yapılarda odaların içinde ocak ve fırından başka duvar önlerinde kerpiçten sekiler bulunmuştur. Oturma ve yatmada kullanılan bu şekillerin altında ise aile bireylerinin mezarları vardır (Mellaart,1967: 204).

Çatalhöyük 'de 40 kadar tapınak veya kutsal alanın ortaya çıkarılmış olması, daha Neolitik Dönem'de dine ilişkin ayrıcalıklı bir görünümü sergilemektedir. Boğa biçimli sütunlara takılı gerçek boynuzların kullanıldığı gruplar, tapınak ve konutlarda sekilerin kenarlarında açığa çıkarılmıştır (Mellaart, 1965: 97). Belki de halkı korumak ve kötülükleri uzak tutmak için yapılan bu boynuz grupları avlanan öküz ve koçların boynuzlarından oluşmaktadır. Mellaart'a göre bu hayvan başları Ana Tanrıça'nın oğlu ya da kocası olan tanrıları temsil eder. Genellikle bu başların altında, zemin üstüne bırakılmış insan kafatasları bulunmuştur. Bunların ölü kültüyle ilgili olduğu belirtilmektedir (Mellaart, 1965: 88).

Çatalhöyük'te ölü gömme adetleri açısından ilginç bir grup da duvar resimleridir. Duvar resimlerinin konuları çeşitlidir. Betimlemelerin birçoğunun ölü kültüne ilişkin olduğu kabul edilmektedir.

Bunlardan en ilginci VII B tabakasındaki tapınakta ele geçen duvar resimlerinde başsız insan gövdelerini gagalayan dev akbabalardır.

VIII. Tabakanın bir duvar resmindeki konu ise sapanla silahlanmış adamın bir iskeleti iki akbabaya karşı korumasıdır (Mellaart,1965: 92). Yırtıcı kuşların insan etlerini kemikten ayırma işleminde kullanılmış olması, Önasya ölü gömme adetleri açısından önemli ve ilginç bir uygulamadır. Belki de bu yırtıcı kuşlar ölülerin etlerini temizlerken bir kısım kemikleri de yanlarında götürmüş olabilirler. Mezarlarda bulunan iskeletlerin eksik kemikleri Mellaart'ın bu varsayımı ile açıklanmaktadır.

Günümüzde de İran ve Hindistan'ın bazı bölgelerinde yaşayan Pars toplulukları ölülerinin cesetlerini buna benzer bir şekilde akbabalara sunmaktadır (Seeher, 1993: 11).

Çatalhöyük'te ev ve tapınaklarda sekilerin altında 500'e yakın mezar gün ışığına çıkarılmıştır. Gömütlerin çoğunluğu kadınlar ve çocuklardan oluşmaktadır. İçlerinden çok azı bir beze veya hasıra sarılarak hocker pozisyonunda sol taraflarına yatırılmış ve tüm olarak gömülmüştür (Mellaart,1966: 183). Diğerleri ise cesetlerin yumuşak kısımları yok olduktan sonra, iskeletin parçaları toplanarak taban altlarına gömülmüşlerdir. Bir evde ortalama 8 ila 30 arasında mezar gömüsü bulunmaktadır. Çatalhöyük 'teki seki altına gömütlerinin çoğu Mellaart tarafından ikincil gömü olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca Çatalhöyük'te ev içine gömülen iskeletlerin bazılarında yanık izleri de saptanmıştır. Ölülerin etlerinin temizlenmesinde muhtemelen ateşten yararlanılmış olmalıdır (Seeher, 1993; 11). Çatalhöyük insanları, ölülerini etlerinden arındırdıktan sonra; belki sağlık nedniyle, belki de oluşacak kötü kokular yayılmaması için konut ve sekilerin altına, gömmüş olabilirler.

Çatalhöyük'teki mezarların içinde bulunan iskeletlerden bazılarının göz yerlerinde yeşil renkli boya kullanılmıştır. Bir iskeletin kafatasında yer alan göz boşluğuna ise yumuşakça kabukları yerleştirilmiştir.

Tapınaklarda bulunan kafatasları ise aşı boyası ile renklendirilmiştir. Bazen de boyun ve alnına yeşil boya sürülmüştür (Mellaart, 1967: 208).

Çatalhöyük iskeletleri üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, burada yaşayan insanların Protomediterranean ve Alpin ırklarının karışımından meydana gelen heterojen bir topluluk olduğu düşünülmektedir. Yapılan demografik analizler sonucunda bu yerleşim yerinde yaşamış olan kadınların ortalama 28-30 yaşlarında öldüğü, erkeklerin ise ortalama 33 yaşlarına kadar yaşadıkları anlaşılmaktadır (Mellaart, 1967: 208).

Çatalhöyük iskeletlerini inceleyen Angel, buradaki çocukların genellikle sıtmadan ölmüş olabileceğini belirtmektedir (Angel, 1971: 78).

Neolitik Dönem için önemli diğer bir yerleşim yeri de Hacılar'dır. Akeramik Neolitik Dönem Hacılar'da mezarlık bulunamamıştır. Ancak taban üstlerine ve ocak kenarlarına bırakılmış kafataslarından, burada bir kafatası kültü olduğu anlaşılmaktadır (Mellaart, 1970: 88-89).

Bu yerleşim yerinde Mellaart'ın Akeramik Neolitik Dönem'e tarihlediği tabakaları, Duru; kendi yaptığı çalışmalar doğrultusunda Erken Neolitik Dönem'e tarihlemektedir (Duru, 1989: 101-104). Hacılar Höyüğü'nün Geç Neolitik Döneme tarihlenen VI. tabakasındaki yapının tabanı altında, her birinde bir kadın ve çocuk bireye ait üç mezar ortaya çıkarılmıştır. Hepsi hocker pozisyonunda gömülmüş olan bu iskeletlerde bir yön birliği saptanamamıştır. IV.-V. Neolitik'ten, Kalkolitik Dönem'e geçiş tabakalarındaki mezarlar ise avlu tabanlarının altında yer almıştır ve toplam 22 bireye iskelete ait kalıntıları, 20 ayrı mezar içerisinde gün ışığına çıkartılmıştır (Mellaart, 1970: 89). Şenyürek'in Hacılar iskeletleri üzerinde yaptığı

çalışmalar sonucunda bu toplumun Promediterranean ırkı özelliklere sahip bireylerden oluştuğu saptamıştır (Özbek, 1990: 57).

Marmara Bölgesi'ndeki Fikirtepe ve Pendik Höyüğü Geç Neolitik Dönem yerleşmelerinin her ikisinde de yerleşim yeri içi gömü geleneği olduğu tespit edilmiştir. Fikirtepe'nin düz yerleşim yerinde açığa çıkartılan iskeletler hocker durumda gömülmüş ve genellikle yan taraflarına yatar vaziyette bulunmuşlardır (Yakar, 1991: 207). Pendik Höyüğü'nde 1981 yılında yapılan çalışmalarda ise, A ve B olarak isimlendirilen barınakların içerisinde taban altına hocker pozisyonda yerleştirilmiş insan iskeletleri bulunmuştur. Burada Harmankaya tarafından 1992 yılında yapılan çalışmalarda ise mimari ile bağlantısı olmayan 30 adet mezar bulunmuştur (Harmankaya, 1983: 28). Mezarların 19'u yetişkin, 7'si çocuk ve 4'ü fetus iskeletlerinden oluşmuştur. İskeletlerin hepsi hocker pozisyonunda gömülmüş olup hiçbirinde yön birliği saptanmamıştır (Pasinli, 1993: 151).

Anadolu Neolitik Dönemi için oldukça önemli olan bir yerleşim yeri de Köşkhöyük'tür. Burada Geç Neo1itik Dönem ölü gömme gelenekleri açısından ilginç sonuçlar vermektedir. Köşkhöyük'ün III. tabakadasında çok sayıda mezar olduğu tespit edilmiştir. Bulunan iskeletlerin hemen hepsi hocker pozisyonunda gömülmüşlerdir. Çocuklar için genellikle basit toprak mezarlar kullanılmakla birlikte, zaman zaman küp mezarların da kullanıldığı gözlemlenmiştir.

Anadolu'da sadece Köşkhöyük'te küp mezarların bu dönemde kullanılmaya başlandığı bu buluntulardan anlaşılmaktadır. Köşkhöyük'ün ölü gömme gelenleri

açısından önemli bir özelliği de, burada kafatası kültünün varlığının anlaşılmış olmasıdır. Buradan ele geçen ilginç bir örnek; basit toprak mezarda ele geçen bir çocuğa ait olan kafatasının alçıya benzer bir madde ile sıvanmış ve kırmızı renkli bir boya (Okr) ile boyanmış olan bulgudur (Silistreli, 1985: 131).

Aynı buluntu yerinde III. tabakadaki taban altında sıvalı bir seki üzerinde bulunan ve 21-24 yaşları arasında bir kadına ait olduğu tahmin edilen diğer bir kafatası ele geçmiştir. Bu örnek de yine aynı şekilde kil ve alçı türünden bir madde ile sıvanıp maske haline dönüştürüldükten sonra kırmızı renk ile boyanmıştır (Silistreli, 1991: 98). Bu örnekler Köşkhöyük II. tabakasında kafatası kültü geleneğinin varlığının belirtileri olarak gösterilmektyedir.

Kuruçay' da yapılan çalışmalarda Geç Neolitik Dönem' e tarihlendirilen II. katla ilişkili 4 mezar açığa çıkartılmıştır (Duru, 1994: 18). Bu 4 mezardan 2'si yetişkine ait olup cesetler hocker durumunda yatırılmıştır. Yatış ve yüzlerin bakış yönleri değişiktir. Bununla birlikte diğer 2 mezar çocuklara aittir. Bu mezarlarda da yön birliği yoktur. Hafiri, bu dönemde Kuruçay'da yerleşim dışı mezarlıklar olduğunu düşünülmektedir (Duru, 1994: 18). Kuruçay' da az sayıda mezar bulunmakla birlikte, buluntular buranın ölü gömme gelenekleri hakkında genel anlamda bir fikir vermektedir.

Anadolu Neolitiği'nin bir diğer alanı da Öküzini Mağarası'dır. Burada yapılan çalışmalar, Güneybatı Anadolu'nun Neolitik Çağ insanlarının özelliklerinin öğrenilmesi, diğer yörelerle olan benzerliklerinin bulunması açısından oldukça

önemli bilgiler vermektedir. Hafire göre; buranın Neolitik Çağ'da bir mezarlık olarak kullanıldığı, mezarların etrafındaki taş dizinleri ile doğrulanmaktadır (Yalçınkaya, 1997: 48).

Burada 1994 yılından itibaren 5 mezar açığa çıkartılmıştır. Bir mezar hariç hepsinde iskeletler hocker pozisyonunda yatırılmıştır ve bir yön birliği bulunmamaktadır. Buradan ele geçen bir mezar ilginç özellikler göstermektedir. İri ve yassı taşların altında irili ufaklı taşlardan oluşan çemberin çevrelediği bir mekan ortaya çıkarılmış ancak herhangi bir kemik parçası bulunmamıştır. Hafire göre buranın ikinci bir gömme işlemi için temizlenmiş bir mezar olduğu düşünülmektedir. Öküzini Mağarası'nın Neolitik Çağda bir mezarlık alanı olabileceği düşüncesi daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarla kesinlik kazanmıştır. İnsanoğlunun coğrafik bölgeyi ve çevre şartlarını, ölüsünü muhafaza etmek için bile ne kadar bilinçli kullandığını buradan ele geçen bulgulardan anlamak mümkündür.

Anadolu'nun Akdeniz Bölgesi'nde bulunan Yümüktepe'deki 1994 yılı kazı çalışmalarından Neolitik döneme tarihlendirilen 2 çocuk mezarı tespit edilmiştir. İskeletler hocker pozisyonunda yatırılmışlardır. Aynı alanda 2006 yılı kazılarında da Geç Neolitik tabakada farklı iki mezar bulunmuş olup birinde küçük bir çocuğa ait iskelet çıkarılmıştır.

IV. 4: Anadolu'da Neolitik Dönem'de Ölü Hediyeleri:

Anadolu Neolitik Dönem yerleşim yeri mezarlarında oldukça zengin ölü hediyeleri bulunmuştur. Bunlardan biri olan Çatalhöyük mezarları zengin ölü hediyeleri ile karşımıza çıkmaktadır. Bu buluntular arasında erkek bireylere ait mezarlarda çakmaktaşı kamalar, mızrak uçları, mermer topuz başları, doğal camdan bıçaklar, kazıyıcılar, kemik toka, çengeller ve kilden damga mühürler gibi günlük hayatta kullanılan eserlerin varlığı tespit edilmiştir. Kadın mezarlarında ise boya paletleri, obsidyenden aynalar, kemik iğneler, yeşil taştan minik yassı baltalar, kemik ve bakırdan yüzükler, hayvan başı gerdançeler, bakır, linyit, aşıboyası ve çeşitli taşlardan boncuklar bulunmuştur (Mellaart, 1967: 207).

Yapılan araştırmalar; Çatalhöyük'teki insanların günlük hayatta kullandıkları eşyalarının öldükten sonra yanlarına konularak gömüldüklerini göstermiştir. Hacılar'ın Geç Neolitik Dönemi'nde ele geçen az sayıda mezarlarda, ölülerin yanlarına kırmızı renkli bir kase, kadın başı şeklinde bir kap, kemik bir iğne, bir diğer mezarda az sayıda boncuk, üç ayaklı taştan bir kap ele geçmiştir (Mellaart, 1970: 88-89).

Fikirtepe'de ölü hediyelerine birkaç mezarda rastlanılmıştır. Bu mezarlardan bir kemik kaşık, bir hayvan heykelciği, bir de ayaklı kap bulunmuştur (Yakar, 1991: 207).

Yine Marmara Bölgesi'nde, Pendik Höyüğü'nde son yapılan kazılarda bulunan mezarlarda ölü hediyelerine rastlanmazken, pek çoğunda kemik ya da yontma taş aletler ve 2 çocuk mezarında boncuk dizileri ölü hediyesi olarak bulunmuştur. Pendik'te yaşayan insanların da, ölülerin yanına günlük hayatta kullandıkları eşyalarını gömdükleri görülmüştür (Pasinli, 1993: 151).

Köşkhöyük ölü hediyeleri bakımından zengin buluntular içermektedir. Çocuklara ait mezarlarda yiyecek kapları, minyatür taslar, küçük meyvelikler, taştan minyatür el baltaları, top halinde aşı boyası, kemik iğne, çeşitli taşlardan kolye taneleri bulunmuştur.

Yetişkin mezarlarında ise pişmiş topraktan damga mühürler, tabaklar, fincanlar, kaseler, ucu delik kemik kazıyıcılar, mermer bilezikler, istiridyeden yapılma kolye taneleri, kemik ve obsidyenden hançerler bulunmuştur (Silistreli, 1991: 98).

Akdeniz Bölgesi'nde Öküzini Mağarası'ndaki mezarlara ise; ölü hediyesi olarak pişmiş topraktan kaplar, minyatür kaplar, kemik bızlar, süs eşyaları, öğütme taşları, mikrolitler, dilgicikler bırakılmıştır (Yalçınkaya, 1997: 51-52).

Yümüktepe'deki mezarlardan genelde pişmiş topraktan vazolar, kaseler, çömlekler ve deniz kabuğundan boncuklar ele geçmiştir (Garstang, 1953).

Genel olarak değerlendirildiğinde Anadolu Neolitik Dönem mezarlarından ele geçen ölü hediyelerinın, insanların genelde günlük hayatta kullandıkları eşyalardan oluştuğu anlaşılmaktadır.

IV. 5: Neolitik Dönem Kentlerinde Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri:

IV. 5. 1: Akeramik Dönem Kentlerinde Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri:

IV. 5. 1. 1: Aşıklıhöyük:

1989-2002 yıllarında İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında yürütülen kazılar sonunda Çatalhöyük'ten en az 1000 yıl daha eskiye tarihlenen bitişken, sık dokulu bir Neolitik köy yerleşmesi ortaya çıkartılmıştır (Resim 1). 2006 yılında yine İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Mihriban Özbaşaran başkanlığında yeni dönem kazılarına başlanmıştır (Resim 2).

Resim 1: Aşıklıhöyük batıdan hava fotoğrafı (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Resim 2: Aşıklıhöyük kerpiç yapıların görünümü (www.tayproject.org)

Aşıklıhöyük Aksaray il merkezinden 25 km. güneydoğuda, Kızılkaya Köyü sınırları içinde, Melendiz Nehri'nin kıyısında, nehrin oyduğu mağaralardaki kaya kiliseleriyle ünlü "Ihlara Vadisi"nin 4,5km. kuzeydoğusundadır. Arazi Miosen Dönem'de volkanik patlamalarla şekillenmiş tüflü, andezitli, riyolitli, bazaltı kayaç-lardan oluşan yüksek bir platform şeklindedir. Doğal etkilerle andezit başlıklı tüflü

kayaçların aşınması, bölgenin özelliği olan “Peri Bacaları”nı oluşturmuştur. Ayrıca tektonizma sonucu çevrede çok sayıda "doğal cam - volkanik cam" adı verilen obsidyen yatakları meydana gelmiştir. Aşıklı'da yaşayan insanlar alet ve silahlarını yapmak için bu obsidyen kaynaklarından bolca yararlanmış ve sahip oldukları bu hammaddeyi obsidyen kaynakları olmayanlara satarak değiş-tokuşa dayalı bir ticaretin başlamasını sağlamışlardır. Bunun en önemli kanıtı, volkanik Göllüdağ yakınındaki kaynaklardan gönderdiği düşünülen ve Kıbrıs, Filistin, Suriye ve Irak'ta aynı çağa ait yerleşmelerde bu obsidyen aletlerin kullanılmış olmasıdır. Bugün İç Anadolu'nun bu bölgesi "Volkanik Kapadokya" olarak da anılmaktadır (Esin,1981).

Aşıklıhöyük'te yaşayan insan toplulukları, ilk kez buğday, arpa, mercimek bezelye gibi bitkileri yetiştirmeye başlayan ilk çiftçiler olmuşlar, hayvansal proteinlerini de yoğun bir şekilde yabani koyun, keçi, deve, sığır, domuz, geyik, tavşan ve çeşitli kuşlarla, Melendiz'den balık avlayarak karşılamışlar, kendilerine özgü av teknikleri geliştirmişlerdir. Av hayvanları arasında yabani atın da saptanması, Anadolu'da atın yerel olarak Holosen dönemde de varlığını göstermesi son derece önemli bir keşif olmuştur. Bu dönemde yenebilen bitki ve meyvelerin toplayıcılığı da gelişmiş ve gelişerek sürdürülmüştür. Kerpiç evlerin tabanları altına gömülü iskeletlerden alınan örneklerden DNA analizleri yapılmış, bu durum hayvan ve bitki kalıntılarının etütleri, Aşıklı'nın önemli bir biyolojik araştırma alanı olmasına yol açmaktadır (Esin, 1981).

Aşıklıhöyük'te 1991,1992 ve 1993 yıllarında yapılan kazılar sonucunda 13 kadın, 7 erkek, 6 çocuk, 9 bebek, 1 fetus olmak üzere toplam 36 birey ele geçmiştir (Özbek, 1993).

Aşıklı toplumundan ele geçen bireylerin dişleri mine hipoplazileri açısından incelenmiş olup, bu incelemeler doğrultusunda toplumda hafif dereceli mine hipoplazilerinin daha sık, orta şiddette mine hipoplazilerine de daha aza rastlandığı anlaşılmıştır. Bu durum cinsiyete göre değerlendirildiğinde; kadınlarda %7,2 erkeklerde %9,0'dir ki bu oran mine hipoplazilerinin cinsiyetler arasındaki oranının düşük olduğunu göstermektedir. Aşıklı toplumunda mine hipoplazilerinin ilk kez 3-3,5 yaş aralığında ortaya çıktığı ve 4,5-5 yaş aralığında en yüksek seviyeye ulaştığı tespit edilmiştir (Büyükkarakaya-Erdal, 2005).

Aşıklıhöyük toplumu üzerinde yapılmış bir antropolojik araştırmada dejeneratif eklem rahatsızlıkları ele alınmış, ve bu hastalıklardan osteoartiritis görülme sıklığı %90,2 olarak belirlenmiştir. Yapılan incelemeler osteoartiritis hastalığının tarımla geçimini sürdüren toplumlara göre avcı-toplayıcı toplumlarda daha sık görüldüğünü ortaya koymuştur (Erdal, 2004).

Aşıklıhöyük'te ölü gömme geleneği "intramural"dir. Ölüler; ev içlerinde tabana açılan çukurlar içine, genellikle hocker pozisyonunda gömüldükleri (Resim 3), ancak bacakları geriye kıvrılmış durumda olan iskeletlerin varlığı da söz konusudur. Aşıklıhöyük insanı ölülerini defnettikten sonra ev tabanlarını yenilemiştir. Burada genellikle iyi korunmuş iskeletlerin bazılarının yanmış olduğu,

bazılarının üstünün de hasır türü bir malzemeyle kaplandığı gözlemlenmiştir (Özbek,1993: 206). Ölülerin gömüldükleri yerde hiçbir yanma izinin olmaması başka yerde yakıldıktan sonra evlerin taban altına gömüldüklerini akla getirmektedir. Aşıklı insanı ölüsünü yakarken kadın erkek çocuk ayırımı yapmamıştır (Özbek, 1993). Kadın, erkek, çocuk, bebek ve fetus iskeletlerinden çoğu tek gömü iken bazıları çift gömüdür. İncelenen iskeletler arasında iki erkek kafatasının Akdeniz ırkına mensup olduğu anlaşılmıştır. Bir kadına ait kafatası üzerinde beyin ameliyatı (trepanasyon) (Resim 4), bir diğerinde de otopsi izlerine rastlanmıştır. Aşıklıhöyük araştırmacıları, bu höyükte ele geçen bir iskelete dayanarak dünyada bilinen en eski beyin ameliyatının (trepanasyon) 20-25 yaşlarındaki bir kadına uygulandığını belirtmektedirler. Erkeklerin ölüm yaşları 18-19; 35-39 ve 55-57 arasında değişirken; kadınlarınki genellikle 20-25'tir. Aşıklı halkının ortalama yaşam süresi 34.4 olarak belirlenmiştir (Esin, 1993: 131-132; Özbek, 1992: 201).

Resim 3: Aşıklıhöyük hocker pozisyonunda gömü (www.tayproject.org)

Resim 4: Aşıklıhöyük'te bir kadına ait kafatası üzerinde beyin ameliyatı izi (www.tayproject.org)

Bir iskeletin yanında ele geçen bakır boncukların metalografik analiz sonuçları doğal bakırın hem soğuk çekiçleme hem de tavlama yöntemiyle işlendiğini, bunun ise Aşıklı'da "pyro-teknoloji"nin başladığını göstermektedir (Esin 1997: 61).

Radyo-aktif karbon ölçümlerine göre günümüzden 10.000 yıl öncesine, M.Ö. 8000 yılına tarihlenen Aşıklıhöyük'ün, sadece Anadolu için değil, bütün eski Ön Asya kültürleri için özgün ve örnek bir yerleşim yeri olduğu belirtilmektedir. Aşıklı'da 10.000 yıl öncesine tarihlendirilen bu kültürün, ne Anadolu'da ne de Yakın Doğu'da henüz bir benzeri bulunmadığı düşünülmektedir.

IV. 5. 1. 2:Caferhöyük:

Malatya il merkezinin yaklaşık 40 km. kuzey doğusunda, aynı adlı köyün hemen yanında yer almaktadır. Karakaya Baraj Gölü altında kalacak yerleşmeleri

tespit ve kurtarma amacıyla Mehmet Özdoğan başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırması sırasında bulunmuştur. Fransız Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi (CNRS) adına 1979-86 yılları arasında J. Cauvin başkanlığında kazı çalışmaları yapılmış bir alandır. Karakaya Baraj sularının höyüğü basması ile Caferhöyük günümüzde tamamen su altında kalmıştır (Resim 5).

Resim 5: Caferhöyük kazı alanından görünüm (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Yoğun tahribata uğrayan bu höyükte; köylülerin kerpiç toprağı almak için kazdıkları çukurların kenarları temizlenerek, kazının başlangıç döneminde muntazam bir yapı hazırlanarak tabakalanma tespit edilmeye çalışılmıştır (Resim 6).

Resim 6: Caferhöyük'te kerpiç yapı görünüm (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Höyüğün üst kısmında Bizans mezarları tespit edilmiştir. Bu mezarların altında Erken Tunç Çağı'na ait çanak çömlek parçaları ele geçmiş, bunların hemen altında Akeramik Neolitik Dönem yerleşme katına ulaşılmıştır (Aurenche, 1985: 11-14). Höyüğün erken evresinde iki gömüt bulunmuştur. Gömütlerin birincisi erişkin bir bireye ait, kafatası haricince bütün bir iskelet olan gömüt, diğeri ise yine kafatası olmayan fetus durumunda sol tarafına yatırılmış bir bebek iskeletidir, bunların üzerine geniş düz bir taş yerleştirilmiştir (Özdoğan-Başgelen, 2007).

Tüm gömüler iç mekandadır ve kafatasları alınmıştır. Kafataslarının alınması onların başka bir yerde saklandığına işaret eder ki, bu durum da Caferhöyük'te bir çeşit "kafatası kültü" nun olduğunun belirtisi sayılabilir (Resim 7) (Özdoğan, 2007).

Resim 7: Caferhöyük'te kafatası alınmış gömü (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Caferhöyüğün geç evresinde de 8-9 yaşlarında bir erkek çocuğa ait olduğu düşünülen bir mezar bulunmuştur. Birey hocker pozisyonunda olup beyaz bir madde ile kaplanmıştır (Özbek, 1991: 151-162).

IV. 5. 1. 3: Çayönü:

Diyarbakır ili, Ergani ilçesi, Sesverenpınar Köyü'nün kuzeyinde yer almaktadır. Çayönü'nde kazılara 1964 yılında Çamlıbel ve Braidwood tarafından başlanmıştır. Aralıksız devam eden Çayönü kazıları son yıllarda Mehmet Özdoğan tarafından sürdürülmektedir (Yakar, 1991; Çambel,1988).

Bu kazılarda üç kültür evresi olarak adlandırılan Evre I, Akeramik Neolitik Dönem'i de içine almaktadır. Bu evre avcılık ve toplayıcılıktan yerleşik düzene, tarım ve hayvancılığa geçiş döneminin izlerini göstermektedir. Evre II ise, Bakırtaş

Dönem'i de denilen Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Evre III ise Erken Tunç Çağı'na tarihlendirilmektedir. Çayönü'nde Neolitik Dönem'e ait Evre I de 30'a yakın yapı katı tespit edilmiştir (Özdoğan, 1993).

Çayönü; Neolitik Çağ yerleşmeleri arasında Yakındoğu'da en fazla sayıda insan iskeletinin bulunduğu yerdir (Resim 8). Yapılan demografik analizler sonucunda 626 adet iskeletin; 227'si kadın, 193'ü erkek, 142'si çocuk, 57'si bebek ve 7'sinin fetus'a ait olduğu saptanmıştır. Yine bu araştırmada yaşamın ortalama 29-30 yaşlarında sona erdiği, buna karşılık beş insanın 50 yaşın; birkaç kişinin ise 60 yaşın üzerinde öldüğü belirlenmiştir (Özbek, 1989). Çayönü insanları Neolitik Çağ yaşamının zorluğu, beslenme yetersizliği gibi nedenlerle pek çok hastalıkla boğuşmak zorunda kalmışlardır. Kulak ve kemik iltihapları, eklem bozuklukları, diş çürükleri en çok görülen rahatsızlıklardır (Özbek, 1989). Ayrıca büyük olasılıkla avlanma sırasında veya kaza ile oluştuğu tahmin edilen baş, kol ve bacaklarda kırık ve yaralanma izleri avlanmanın hiçte kolay olmadığını göstermektedir. Bazı kırıkların bilinçli bir sarma sonucunda iyileştirilmiş olması ise ilginçtir. Yetişkinlerde erkeklerin boyları ortalama 170 cm., kadınların ise 157 cm'dir. Kafa yapılarına göre Akdeniz ırkına mensup oldukları düşünülmektedir. Genellikle Dolikosefal olmakla beraber; Mezosefal ve Brakisefal kafa yapısına sahip olanlar da mevcuttur (Özbek, 1990).

Resim 8: Çayönü büyük iskelet çukuru (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Çayönü toplumundan 141 bireye ait 374 diş mine hipoplazileri açısından değerlendirilmiştir. Bu toplumda mine hipoplazileri görülme sıklığı %45,9'dur. Hafif ve orta dereceli mine hipoplazilerinin yanı sıra şiddetli mine hipoplazileri de tespit edilmiştir. Bu durum cinsiyet farklılığı açısından değerlendirildiğinde, kadınlarda %44,7, erkeklerde %20,5 sıklığında olduğu görülmektedir. Çayönü toplumunda mine hipoplazileri 1-1,5 yaş aralığında ortaya çıkmaya başladığı ve en yüksek oranda 4-4,5 yaş aralığı olduğu saptanmıştır (Büyükkarakaya-Erdal, 2005). Yapılan antropolojik araştırmalardan elde edilen osteoartiritis görülme sıklığı %71,8 dir (Erdal, 2004). Çayönü toplumunda bebek ölümleri 2-3 yaş, erişkin ölümleri 20-30 yaş arasında görülmüştür. Burada ortalama insan ömrü 29-30 yaş arası olarak belirlenmiştir(Özbek, 1989).

Bu insanların ölü gömme adetlerine bakıldığında; Çayönü'nün alt tabakasından üst tabakalarına kadar tekdüze bir gömmenin olmadığı, evreler içinde

farklılaşmaların bulunduğu saptanmıştır. Geniş Odalı Yapılar Evresi'nde ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağ tabakalarında yerleşme içi gömüte rastlanmamış olması, toplumda bir mezarlık kavramının oluştuğunu ve ölülerin yerleşme dışındaki uygun bir alana gömüldüklerini gösterir. Alt tabakalarda ise yerleşme içi gömme geleneği vardır. Yuvarlak Planlı Çukur Yapılar Evresinde ölüler yanlarına armağan bırakılmadan, hocker durumunda, dal örgülü kulübelerin kil tabanları altına yatırılmışlardır. Izgara Planlı Yapılar Evresinde toprak tabanlı avluların kuzey yarısına ya da iki avlu arasındaki küçük hücrelerin içine tek ya da ikili (Resim 9), üçlü gruplar halinde gömme yapıldığı gözlenmektedir. Bunların hemen hemen tümü sıkıca büzülmüş ve sağ taraflarına yatırılmışlardır. Yanlarına özellikle günlük hayatlarında kullandıkları domuz dişinden yapılmış takı gibi süs eşyaları konmuştur (Resim 10). Kanallı Yapılar Evresinde "Ölü Evi" olarak tanımlanan ve arkeoloji bilimine kafatasları dışında diğer kemiklerin de bulunmasına rağmen "Kafataslı Yapı" olarak geçen yapının ortaya çıktığı görülmektedir. Bu yapının içinde çeşitli gömüt tiplerinin tümünün var olduğu saptanmıştır. Yapının en alt evresindeki kullanımı esnasında 200 x 90 cm boyutlarında bir çukurun içinde dağınık bir şekilde atılmış, büzülmüş insan iskeletleri bulunmuştur. Bu çukurun batısındaki bir diğer çukurda yine insan kemiklerinin rastgele atılmış olduğu görülmektedir (Özdoğan, 1994).

Resim 9: Çayönü küçük hücre içine yapılmış ikili gömü (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Resim 10: Çayönü'nde bulunan domuz dişinden yapılmış takı (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Taş Döşemeli Yapıların 2 c evresindeki dört hücreden en batıdakinde 3 dizi halinde muntazam sıralanmış kafatasları ve bunları örten uzun kemikler ortaya çıkmıştır. Bu kemik dizilerini hücrenin içine üstten indirilen bir kadın iskeleti bozmuştur. Bunun yanındaki hücrede ise iki çocuk iskeleti ile birlikte yine kafatası

olmayan bir kadın iskeleti ele geçmiştir. Yapının üst evrelerinde ise 49 adet kafatası bulunmuştur. Bunların bir rafta durduğu ya da asılı oldukları tabanda bulunma şekillerinden anlaşılmaktadır. Özdoğan, yapının zaman zaman yenilendiğine ve bu işlem sırasında kafataslarının ayrı depolandığına dikkat çekmektedir (Özdoğan 1994: 57). Yapının avlusunda altar olarak yorumlanan büyük yassı taşın üzerinde hayvan ve insan kanının saptanması; bu taşın kafaların kesilmesinde ve hayvan adağı için kullanıldığını düşündürmektedir. Yapı kısaca Çayönü insanının ölü kültüne hizmet vermiştir. Antropolojik araştırmaları gerçekleştiren Özbek, çocuk ve erişkinler dahil olmak üzere köy nüfusunun % 70'inin bu evde gömüldüğüne inanmaktadır (Özbek 1990: 165). Taş Döşemeli Yapılar Evresinde açık alanlarda yine tahrip nedeni veya ikincil gömme yüzünden dağınık bir şekilde, az sayıda iskelet bulunmuştur. Ayrıca hocker biçiminde gömme devam etmektedir. Ölülerin yanlarına aynı şekilde kolye gibi günlük hayatta kullandıkları yontma taş aletler ölü hediyesi olarak konmaya devam etmektedir. Hücre Planlı Yapılar Evresinde ise oldukça fazla sayıda iskelet gün ışığına çıkarılmıştır. İki katlı olan bu yapılarda mezar yeri olarak daha çok alt depo katının kuzeybatı hücreleri tercih edilmiştir. Genellikle ölülerin üst üste yatırıldığı ya da çok kez ikincil gömüt oldukları görülmüştür. Özellikle erkeklerin yanlarına çok bol sayıda yontma taş nesnenin ölü hediyesi olarak bırakıldığı saptanmıştır. İskeletlerin çevrelerinde gözlemlenen beyazımsı kül benzeri nesnelerin gıda artığı olduğu yorumlanmaktadır. Günlük hayatta kullandıkları nesneler, gıda maddeleri ve kemik parçaları (olasılıkla etli) bu kişilerin tekrardan dünyaya gelebilecekleri düşüncesiyle topluluğun "ölümden sonra dirilme" gibi bir inançları olduğunun belirtileridir (Özbek, 1990).

Hücre Planlı Yapıların ikinci alt evresinde farklı bir gömüt ile karşılaşılmıştır. Batı kesimindeki DE yapısındaki sekinin içine üzeri ziftlenmiş bir hasıra sarılıp konan kişi, bu tip gömütlere tek örnektir. Bu evrenin son aşamalarından başlayarak köy içi mezarlık geleneği Çayönü yerleşenleri tarafından terk edilmiştir (Özdoğan, 1994).

IV. 5. 1. 4: Musular:

Aksaray ili, Gülağaç ilçesi, Kızılkaya Köyü'nün 1 km. kadar güneyinde yer alır (Resim 11). 9 bin yıl öncesine ait kısmen doğal bir kayalık üzerine kurulan çanak çömleksiz Neolitik Dönem'e ait yerleşmede 1996 yılından bu yana Aksaray Müzesi Başkanlığı'nda yapılan arkeolojik kazılar sonucu 24 adet eser bulunmuştur. Bunların arasında; kemikten yapılmış bız, boncuk ve aletler, taştan balta ve obsidyenden kesici aletler bulunmaktadır (Özbaşaran, 1997: 3-14).

Musular yerleşkesinde 1996 yılından bu güne kadar yapılan kazı çalışmaları sonucunda üç kadın, üç erkek, iki çocuk olmak üzere sekiz bireye ulaşılmıştır. Sekiz bireyden sadece 5 bireyin kafatasında patolojik bulgu tespit edilmiştir. Bunlar arasında bir kadın kafatasında vurmadan dolayı kaynaklanan travmaya bağlı iltihaplanma, bir erkek kafatasında ise muhtemelen anemiden kaynaklı porotik yapı belirlendi. Aynı bireyin her iki orbit tavanında belirgin biçimde cribra orbitalia'ya rastlanmıştır. Musular toplumunda görülen tüm bu patolojik lezyonların demir eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Özbek, 2006)

İncelenen 75 dişten diş sayısına göre çürük oranı %1.3'dür. Bu durum Neolitik dönemde karbonhidratlı diyetin artışı ile diş çürüğünde de bir artış olduğu şeklinde yorumlandı. Fakat, Musular'daki diş çürüğü görülme sıklığı Aşıklı ve Çayönü topluluklarında görülen diş çürüğü görülme sıklı ile karşılaştırıldığında daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bunun yanı sıra hiçbir erişkin bireyde ilerlemiş diş aşınması görülmemiştir. Bu durum ise Musular Neolitik Dönem insanlarının, komşularına göre, yiyeceklerini ön hazırlıktan geçirerek sert partiküllerden ayırdıktan sonra besin maddesi olarak kullandığının bir belirtisi olarak gösterilmiştir (Özbek, 2006).

Resim 11: Doğudan batıya Musullar (Özdoğan-Başgelen, 2007)

IV. 5. 1. 5: Nevali Çori:

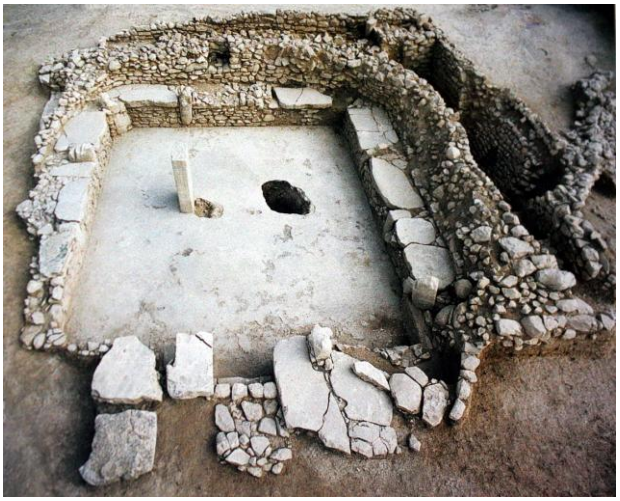
Urfa ili içinde, Fırat Irmağı'nın doğusunda yer alan Nevali Çori Akeramik Neolitik Dönem yerleşim yeridir (Resim 12).

Resim 12: Nevali Çori kazısı hava fotoğrafı (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Hauptmann ve Mısır tarafından 1982'yılında kazılara başlanan Nevali Çori'de üç safha bulunmuştur (Yakar, 1991: 67). Safha I, Çayönü'nün geçiş evresiyle çağdaşken, safha II, ev planı ve şehircilik açısından önemli bilgiler vermektedir. Bu safhadaki bir evde kafatası gömütleri ele geçmiştir. Safha III ise Çayönü hücre tipindeki evlerin kalıntılarına benzer yapılar ele geçmiştir (Yakar, 1991: 65).

Nevali Çori'lilerin ölü gömme adetleri hakkında bilgiler, evlerin tabanlarının altına açılmış çukurlarda bulunan iskeletlerden gelmektedir. Bazı çukurlara ikincil gömü yapıldığı bir çukurda erkek-kadın, kadın-çocuk iskeletlerine ait kemiklerin beraberce bulunmasından anlaşılmaktadır. Evlerde genellikle taban altlarında bulunan kafatasları, kafatası kültüne dair ipuçları vermektedir (Resim 13) (Yakar, 1991).

Resim 13: Nevali Çori kült yapısı (Özdoğan-Başgelen, 2007)

IV. 5. 1. 6: Körtiktepe:

Ilısu Barajı taşkın alanı içerisinde kalacak olan Kortik tepe, Diyarbakır'ın doğusunda, Bismil İlçesi'ne bağlı Ağıl Köyü mezrası, Pınarbaşı mevkiinde, Dicle ve Batman Çayı'nın birleşim noktasının batısında yer alır.

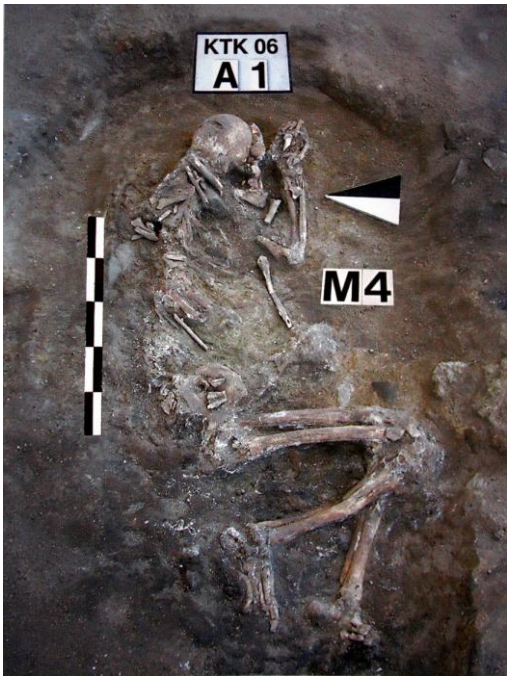
Körtiktepe'de Çanak-Çömleksiz Evre'ye ait 2001 yılında yapılan kazıda 3; 2002 yılındaki kazıda 7 olmak üzere toplam 10 bireyin iskelet kalıntılarına ulaşılmıştır. Bu kalıntılardan üçü erkek, üçü kadın, ikisi yeni yetme, ikisi de çocuk bireylere aittir. Bu bireylere ait 69 sürekli diş incelenmiş olup, bu incelemenin sonunda hiçbir çürüğe, apseye ve ölüm öncesi diş kaybına rastlanmamıştır. Burada yaşayan insanların diş aşınmalarının, bireylerin yaşlarına göre normal olduğu belirtilmiştir (Özbek, 2004).

Körtiktepe'de az sayıda birey bulunmasına karşın oldukça yoğun biçimde patolojik lezyonlara rastlanması dikkat çekicidir. Sinüzit, dış kulak deliği tümörü ve iltihabı, baş yaralanması, iç kanama, kronik beslenme yetersizliği, ciddi demir eksikliği bu patolojik lezyonlar arasında bulunmaktadır (Özbek, 2004).

Körtiktepe iskeletleri farklı derinliklerde yön, gömüt tarzı, korunma durumu ve ölü armağanları gibi ayrıntılarda değişiklik göstermekle birlikte, döneme özgü bilinen gelenekleri tüm yönleri ile yansıtmaktadır. Tabanlarında birden fazla gömüt saptanan konutların varlığı, yerleşim içi gömüt geleneğinin varlığını göstermektedir (Rosenberg- Peasnall,1998;199). İskeletlerin çoğunun hocker ya da yarı hocker pozisyonunda gömülmesi (Resim 14,15), mezarlarda yön birliğine dikkat edilmemesi, zengin armağanlarla donatılması, höyük yerleşiklerinin inanç değerlerinin gelişmişliğine işaret etmektedir. Kol kemiği üzerindeki boya ile işlenmiş bezeklerin varlığı, gömülmeden önce iskelet üzerinde bazı uygulamaların yapıldığını, kemiklerin yumuşak dokudan arındırıldığını düşündürmektedir. Kapsamlı ritüellerin varlığını gösteren iskeletlerin başsız korunması ya da aşı boyası ile boyandıktan sonra sıvı kireçle kaplanması karmaşık dinsel inançlara sahip toplumların varlığını kanıtlar. Ayrıca mezarlardaki ölü hediyelerinin nitelik ve nicelik bakımından farklılıklar göstermesi dönemin sosyokültürel yapısının anlaşılmasını sağlamaktadır (Rosenberg- Peasnall,1998: 199).

Resim 14: Körtiktepe Çanak Çömleksiz Dönem'e ait hocker iskelet (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Resim 15: Körtiktepe Çanak Çömleksiz Dönem'e ait yarı hocker iskelet (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Mezarların büyük çoğunluğu kabuk, taş ve kemikten üretilen boncuk, obsidyen ve çakmak taşı alet, değişken tipli baltaların yanı sıra kabartma ve kazıma tekniği ile yapılmış geometrik bezek ve hayvan figürleri içeren taş kaptan oluşan armağanlarla donatılmıştır (Özkaya-San, 2002).

IV. 5. 2: Seramikli Neolitik Dönem Kentlerinde Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri:

IV. 5. 2. 1: Çatalhöyük:

Anadolu'nun güneyinde, Konya Ovası'nda, Çumra ilçesi yakınlarında bulunan Çatalhöyük, batı ve doğu olmak üzere iki yerleşme yerinden oluşmaktadır. Doğuda bulunan Erken Neolitik Dönem tabakalarında kesintisiz 14 yapı katı belirlenmiştir. Erken Neolitik Dönem yerleşmesi 1000'den fazla konut ve 5000-6000 kişiyi bulduğu sanılan nüfusuyla Yakındoğu'nun bilinen en büyük kasabalarından biridir (Sevin 1991: 23). M. Ö. 626-550 yılları arasına tarihlenen Çatalhöyük'ün bu dönemine ilişkin çok küçük bir bölümü kazılmıştır.

Çatalhöyük, J. Mellaart tarafından 1961-63 yılları arası ve 1965 yılında kazılmıştır. 1993'ten itibaren I.Hoddet başkanlığında kazı çalışmalarına yeniden başlanmıştır.

Çatalhöyüğü ilk olarak paleodemografik ve paleopatolojik açıdan inceleyen kişi Angel'dır (1971). En önemli Neolitik Dönem yerleşkelerinden biri olan

Çatalhöyük'ten çıkarılan iskeletler üzerinde yapılan çalışmalar ışığında o döneme ait sağlık sorunları, nüfus dinamiği ve beslenme alışkanlıkları hakkında doğru bilgiler verilmektedir. Toplam 285 bireyi inceleyen Angel, dejeneratif artiritise %39 oranında hafif, %15 oranında belirgin ölçüde rastlamıştır (Angel, 1971).Bu oran Çatalhöyük toplumunun günlük hayatlarındaki yoğun fiziksel aktivite ile açıklanmaktadır. Baş travması kadınlarda % 6, erkeklerde ise % 27 oranında görülmektedir. Bu durum ise erkeklerin yüz yüze yaptıkları kavgalardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Özbek, 1993).

Daha sonra Ferembach'ın 1972 yılında yaptığı Çatalhöyük toplumuna ait paleodemografik çalışmalarda ise; 115 erkek, 148 kadın, 24 yeni yetme, 99 çocuk, 76 bebek olmak üzere toplam 462 birey belirlemiştir (Düring, 2003).

Çatalhöyük'ün Neolitik Çağ insanları ölülerini ev ve tapınaklardaki platformların altına (Resim 16) ve ender olarak da yapı tabanlarının diğer kısımlarının altına gömmüşlerdir. Depolarda ve avlularda hiçbir gömüye rastlanmamıştır (Mellaart, 2003).

Resim 16: Çatalhöyük yapı tabanının altındaki gömütler (Mellaart, 2003)

Gömülerde belirli bir yön yoktur ama baş yapının merkezine, ayaklarsa duvara dönüktür. Ölülerin hepsi değil ama çoğu büzülmüş bir şekilde sol tarafları üzerine yatırılmıştır. Bazıları ise başları duvara, ayakları odanın merkezine dönük olarak sırt üstü uzanmışlardır. Ev ve tapınaklarda üst üste birkaç kat gömü yapılmış olması alışıldık bir durumdur ve daha geç yapılan gömüler genelde daha erken yapılan gömülerin kemikleriyle karışmasına neden olmuştur (Angel, 1971).

Çatalhöyük'te tekil mezarlara nadir olarak rastlanır. Ev ve tapınakların çoğu aile mezarlıkları görevi görmüştür ve bir yapı ne kadar uzun süre kullanılmışsa içindeki gömü sayısının da o denli fazla olduğu görülmüştür (Angel, 1971).

Gömü hediyeleri açısından Çatalhöyük'teki belirgin fark; tapınak ve olası tapınak olan yapılarda gömülü ölüler, evlerde gömülü olanlara göre daha zengin olmasıdır. Bu durum, tapınaklarda gömülü olan seçkin ölülerin, yaşamları boyunca

evde gömülü olan akrabalarından daha yüksek rütbe ve seçkinliğe sahip olduklarının bir göstegesidir. Bu farklar belirgin olmalarına karşın çok abartılı değildir (Mellaart, 2003).

Evlerde bulunmayıp yalnızca tapınaklardaki gömülerde rastlanan iki nesne, kadın gömülerdeki obsidyen ayna ile erkek gömülerdeki kemik tokalardır. Zarif çakmak taşı hançerler ve taş kaplar da yalnızca tapınaklarda veya tapınak altı gömülü erkek mezarlarından ele geçen armağanlardır (Mellaart, 2003). Bu merkezde olasılıkla bütün ölüler giysileriyle gömülmüşler ve yiyecek, yemiş, mercimek, bezelye, yumurta, sepet, tahta çanaklar, bardaklar cinsiyet gözetmeksizin ölü hediyesi olarak kullanılmıştır.

Bazı mezar armağanlarında erkeklere eşlik edenler ile kadın ve çocuklara eşlik edenler arasında farklılık göstermektedir. Kadınlar kişisel süs eşyaları açısından önceliklidir. Küçük kaşık, çatal ve palet içeren makyaj setleri, kırmızı aşı boyası ile doldurulmuş kabuklar, kemik merhem çubukları, obsidyen aynalar yalnızca kadınların yanında bulunmuştur. Çocuk gömülerde kolyeler, pandantifler ve yüzükler bulunmuştur (Resim 17). Erkek gömülerde ise takılara pek rastlanılmaz. Bunların yerine erkekler silahlarıyla beraber gömülmüşlerdir. Hançerler, cilalı taştan delikli topuzlar, bıçaklar ve ateş taşlarını ölü hediyesi olarak kullanmışlardır (Mellaart, 2003).

Resim 17: Çatalhöyük bilezikli ve halhallı bebek gömütü (Özdoğan-Başgelen, 2007)

IV. 5. 2. 2:Hacılar:

Burdur'un 26 km. güneybatısında yer alır. Oldukça büyük bir höyüktür, yaklaşık 135m. çapında ve 5m. yüksekliğindedir. 1957-60 yıllarında James Mellaart tarafından kazısı yapılmıştır. Höyükte 3 ana kültür dönemi saptanmıştır. En üstteki İlk Kalkolitik I ve V. Tabakalarla, Son Neolitik VI ve IX. tabakalarla temsil edilir. En eski kültür dönemi ise ana toprak üzerinde yer alan ve Mellaart tarafından Neolitik Çağ'ın çanak çömleksiz evresine tarihlenen tabakalardır (Mellaart, 1970;92). Bununla birlikte söz konusu evrenin gerçekte çanak çömlekli olduğu konusu ve Neolitik Çağ'ın İlk / Erken evresine tarihlendiği, son yıllarda yapılan araştırmalarla yeni bir boyut kazanmıştır (Mellaart, 1970).

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Hacılar'da yerleşme içinde gömütlere rastlanmamış olması ölü gömme geleneğinin yerleşme dışı olduğunu düşündürmüştür. Bununla birlikte taban üstlerinde ve ocak kenarlarında bulunan kafataslarına bağlı olarak bir kafatası kültünün varlığından söz edilmektedir (Resim 18) (Mellaart, 1970: 88).

Resim 18: Hacılar kafatası kültüne ait fotoğraf (Mellaart, 1970)

Son Neolitikte Hacılar'ın IX; VIII ve VI. katlarında hiçbir gömüte rastlanmamış olması Çanak Çömleksiz Hacılar yerleşmesindeki yerleşme dışı ölü gömme geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Hacılar VI'nın yangınla tahrip olmuş kalıntıları arasında bulunan biri ayrı, ikisi birlikte (üst üste) üç iskeletin ise Hacılar VI/V geçiş evresine ait olduğu düşünülmektedir. Bunlardan birinin yanında kırmızı bir kase, kadın başı biçiminde bir kap ve bir kemik iğne, bir diğerinde ise boncuklar ve bir taş kap bulunmuştur; üçüncüsü ise armağansızdır (Mellaart, 1970: 88-89).

IV. 5. 2. 3: Köşkhöyük:

Niğde ili, Bahçeli kasabasında yer alan bu höyükte, erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenen tabakada intramural mezar ortaya çıkarılmış ve bu mezarlarda 40 iskelet tespit edilmiştir (Resim 19). Kazıları 1983-89 yıllarında Uğur Silistreli tarafından yapılmıştır.

Resim 19: Köşkhöyük kazı alanının güneyden görünümü (Özdoğan-Başgelen, 2007)

Evlerin tabanlarının altında bulunan gömütler Köşkhöyük ölü gömme geleneğinin yerleşme içi olduğunu göstermektedir. Çoğu basit toprak mezardır, ancak küp mezarlara ve taş sandukalara da rastlanmıştır (Silistreli, 1989;174). 1983 yılında yapılan çalışmalarda, II. kat tabanı altında 8 adet basit toprak mezar ortaya çıkarılmıştır ve bunlardan 5 adedi çocuk mezarıdır. 1984 yılında III. kat tabanı altında 13 adet mezar bulunmuş, bunların sekizinin çocuklara ait olduğu saptanmıştır. Ölü hediyesi olarak pişmiş toprak kaplar, tas ve deniz hayvan kabukları, boncuklar, kemik iğneler, hançer ve baltalar sayılabilir (Resim 20). 1988

yılındaki kazılarda II. katta, evlerin tabanları altında ikisi küp mezar türünde 17 mezar bulunmuş. Bu mezarların hepsi bebek ve çocuklara aittir.

Köşkhöyük'te bugüne kadar yapılan kazı çalışmaları sonucunda 200'e yakın birey ele geçmiştir ve bu iskeletlerin cinsiyetleri, ölüm yaşları, ve ölüm nedenleri ile ilgili incelemeler Prof. Dr. Metin Özbek tarafından sürdürülmektedir (Öztan, 2005).

Köşkhöyük toplumunun mezarlarında ölü hediyesi olarak; çeşitli yiyecek kapları, obsidyen aletler ve taş kolye taneleri bulunmuştur. II. kat tabanı altında ölülerle birlikte bir figürün parçası bulunmuştur. Bu figürün hafif çekik gözlü, dolgun yanaklı ellerini göğsüne koymuş ve başında bir baslık yer alan oturan bir tanrıça heykelciği olduğu görülmüştür. Bu heykelciğin yanı sıra bu mezarda yiyecek ve yemek için kaşık, taş idol, mühür ve kolye taneleri bulunmuştur. 1989 yılında yapılan kazılarda II. kat tabanı altında üst üste duran bebek mezarlarına rastlanmıştır. Bu iskeletlerin yanında küçük mama kapları, meyvelikler, çeşitli formda kaplar bulunmuştur. Başka bir mezarda ise bir boncuk, mama kabı ve kemikten bir figür bulunmuştur. III. katta bir kafatası bulunmuş, bu kafatası oldukça tahrip olan bir tabanın üzerinde ele geçmiştir. Kafatasının kil ya da bir alçı ile kaplandığı, gözlerin de siyah boncuklar ile belirlendiği saptanmış. Kafatası ile aynı seviyede kabartma seklinde inek figürü ile süslü vazo parçası bulunmuştur (Silistreli, 1989).

Resim 20: Köşkhöyük III. Tabaka mezarı(Özdoğan-Başgelen, 2007)

Köşkhöyük'ün II. tabaka örneklerinden bilinen ata kültünün III. tabakada da bulunduğu, söz konusu tabakanın bir tabanı üzerinde bulunan sıvalı ve aşı boyalı kafatası sayesinde anlaşılmıştır. Bir kadına ait olduğu saptanan kafatası iskelet haline dönüştükten sonra kil ya da alçı türü bir maddeyle, daha sonra ise aşı boyası ile sıvanmış, gözler siyah taşlarla belirtilmiştir (Silistreli, 1991). Bir çocuk kafatasının da yine aynı şekilde önce alçı türü bir maddeyle sıvandığı daha sonra da kırmızı boyayla boyandığı bilinmektedir (Silistreli, 1989). Ölüler yanlarında özel eşyaları, yiyecek ve içecek kaplarıyla birlikte gömülmektedir (Silistreli, 1989). Kadın kafatasının bulunduğu odada çanak çömleğin yanı sıra tanrıça figürü, kemikten delikli bir nesne, mermer bilezikler obsidyen ve çakmaktaşından aletler gibi çok çeşitli küçük buluntulara rastlanmıştır (Resim 21), (Silistreli, 1991). 2007 yılında yapılan kazılarda 7 adet mezar ortaya çıkarılmıştır. Bunlardan 6 tanesi III. kata ait üç evreli bir yapıdaki odacıklarda bulunmuş olup Köşkhöyük ölü gömme adetlerine yeni bilgiler katmıştır. IV. katın tek mezarı ise duvar dibine yatırılmış bir bebeğe

aittir. Bileğinde turkuvaz renkte boyalı pişmiş toprak boncuklardan yapılmış bir bilezik bulunmaktadır. Yanına iki mama kabı, biri bu kapların içine, diğeri dışına bırakılmış iki yumuşakça kabuğu (kaşık) konulmuştur (Öztan, 2002).

Köşkhöyük'te 1985-2008 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında Geç Neolitik Döneme tarihlendirilen, biri çocuk olmak üzere, kadın ve erkek bireylere ait 19 insan kafatası bulunmuştur. 13 kafatasında kil kullanılarak yüz kısmı, ağız, burun, kulak ve gözler şekillendirilmiş, daha sonra da kırmızı aşı boyası ile tüm yüz boyanmış ölünün yüz hatları kil hamur kullanılarak yeniden canlandırılmıştır. Kil ile yüz maskesi uygulanırken cinsiyet ayırımı gözetilmemiştir (Özbek, 2009).

Köşkhöyük'te 2008 yılına kadar yapılan kazı çalışmalarından bulunan dört başsız gövdeden yola çıkılarak ölü gömme adedinin uygulanış biçimleri hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Buna göre ceset önce hediyeleri ile birlikte hocker konumunda odanın taban altına gömülüp üstü kapatılmış, çürüyüp iskelet haline dönüştüğünde mezarın sadece baş kısmı açılıp kafatası ve alt çene iki boyun omuru bozulmadan alınıp mezar tekrar kapatılmıştır. Alınan bu kafatasları zemini kil sıva ile özenle kaplanmış, farklı bir mekan içerisine koyulmuştur. Bu kafataslarının farklı bir mekan içerisinde gövdelerinden ayrı olarak saklanmasının temelinde yatan neden bilinemese de bu kişilerin saygın ve toplumda önemi olan kişiler olduğu düşünülmektedir (Özbek, 2009).

Resim 21: Köşkhöyük III. Tabaka mezar hediyesi mermer bilezikler (Özdoğan-Başgelen, 2007)

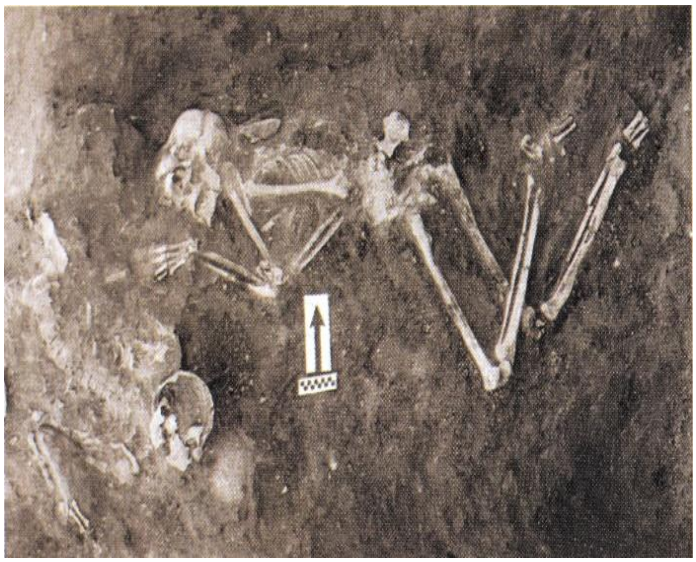
IV. 5. 2. 4: Kuruçay:

Burdur İli'nden batıya, Yeşilova ve Tefenni yönüne giden karayolunun 15. Kilometresinde, karayolunun hemen yakınındaki Kuruçay Köyü'nün 1.5 km kadar güneybatısında yer alır.

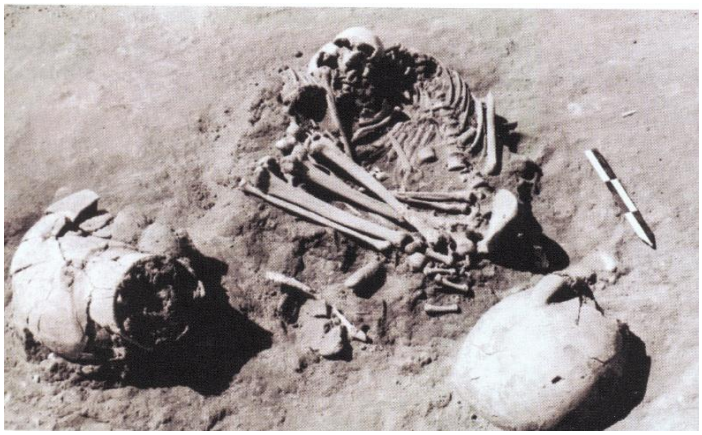
1978-88 yılarında Refik Duru başkanlığında kazılar yürütülmüştür. Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenen bir takım mezarlar bulunmuştur. Mezarlar XXI. kat yerleşmesinin güneybatı boş alanından ortaya çıkarılmıştır.

Burada son Neolitik Çağ'ın XXI. katına ait dört gömüt ele geçmiştir. Bunlardan ikisi hocker pozisyonunda yatırılmış yetişkin, diğer ikisi ise çocuk iskeletleridir (Resim 22). Buluntulardan ölülerin yatış yönü konusunda kesin kural

olmadığı anlaşılmaktadır. Çocuk mezarlarında aşık kemikleri, bir yetişkinin mezarında ise bir adet çömlek bulunmuştur. Ancak Hafir bunların mezar armağanı olarak yorumlanmaması düşüncesindedir (Duru, 1994: 18) (Resim 23).

Resim 22: Kuruçay yerleşmesinde saptanan basit toprak gömü (Duru, 2008)

Resim 23: Kuruçay, gömü hediyesi olarak bırakılan çömlek (Duru, 2008)

Kuruçay' da Extramural bir gömünün olduğu düşünülerek höyük çevresinde sondajlar yapılmıştır, ancak bu sondajlar hiç bir sonuç vermemiş.

IV. 5. 2. 5: Fikirtepe:

İstanbul Kadıköy'de yer alır. 140 x 70 boyutlarında bir höyük yerleşmesidir. 1960'lı yıllarda Kurt Bittel kazmıştır. Bu kazılar sırasında Fikirtepe I ve II. katlarda Intramural basit toprak mezarlar ortaya çıkarılmıştır.

Fikirtepe'de tıpkı komşu köy Pendik-Temenye Höyüğü'nde olduğu gibi özellikle yapıların tabanı altına ölü gömme geleneğinin var olduğu görülmektedir. Ölüler kolları dirsekten bükülerek çenenin altında birleştirilmiş veya elleri yüzüne doğru çekilmiş hocker biçiminde yatış pozisyonunda tabanda açılmış çukurlara yerleştirilmiştir. Belirgin bir yön yoktur. Bir mezarda kase türü kap dışında ölülerin yanına mezar hediyesi konduğuna dair belirti yoktur. Bir mezarda ise bir kemik kaşık, bir hayvan heykelciği ve bir ayaklı kap ele geçmiştir (Yakar, 1991).

Tabakaların tam tespit edilemediği düz bir yerleşim yeridir. Fikirtepe, Neolitik Çağ yerleşmesinin tek evreli olduğuna ilişkin bilgiler verilmiştir (Yakar, 1991).

IV. 5. 2. 6: Tepecik- Çiftlik Höyük

Tepecik- Çiftlik Höyüğü, Orta Anadolu Platosu'nun güneyinde Kapadokya Bölgesi'nin güneybatısında, çevreye kapalı bir ovanın kenarında yer alır. İlk olarak 1960 yılında Ian Todd tarafından yürütülen yüzey araştırmaları esnasında tespit

edilmiştir. Tepecik-Çiftlik Höyüğü kazı çalışmaları gu günlerde İstanbul Üniversitesi'nden Doç Dr. Erhan Bıçakçı başkanlığında yürütülmektedir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalardan Tepecik-Çiftlik Höyüğü'nden ağırlıklı olarak Neolitik ve Kalkolitik Dönemde yerleşimin olduğu saptanmıştır (Bıçakçı ve diğerleri 2007). Şimdiye kadar yapılan kazı çalışmalarının sonucunda 7 kadın, 6 erkek, 5 çocuk, 14 bebek, 4 belirsiz olmak üzere toplam 36 birey olduğu belirlendi. Bebek ve çocuklar birlikte ele alındığında ölüm oranları %52,8 olduğu belirlenmiştir. Erişkinlerin ölüm yaşı ortalamaları ise %38,8'dir (Özbek-Erdal-Büyükkarakaya 2008). Tepecik-Çiftlik Höyüğü toplumundan ele geçen iskeletler üzerinde yapılan paleopatolojik incelemelerde raşitizm, travma ve spesifik enfeksiyona rastlanmamıştır. Demir eksikliğine bağlı olarak gelişen porotic hyperostosis %57,1 oranında, osteoporoz ise %25 oranında görülmektedir (Özbek-Erdal-Büyükkarakaya 2008).

Tepecik-Çiftlik Höyüğü topluluğu bireylerine ait gömülerin bir kısmı toprak mezar, iki adeti mekan altı mezar olarak tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra 3 adet çömlek mezar da bulunmuştur. Bu çömlek mezarların genellikle bir yaşın altındaki bebekler için kullanıldığı düşünülmektedir (Özbek-Erdal-Büyükkarakaya 2008).

Tepecik-Çiftlik Höyüğü Neolitik Dönem mezarlarından iki tanesinde iskeletlerin kafatasları bulunmamıştır. Bu yerleşmeden başsız gövdelerin ele geçmesi diğer yerleşmelerde karşımıza çıkan "kafatası kültü" kültürünün olduğunu düşündürmektedir (Özbek 2004).

IV. 5. 2. 7: Öküzini:

Antalya il merkezinin yaklaşık olarak 32km. kuzeybatısında, Yağca Köyü'nün kuzeyinde, Karain Mağarası'nın 1.5km. kuzeydoğusundadır.

1956 yılında K. Kökten tarafından Yağca Köyü çevresinden, Katran Dağı'nda yapılan yüzey araştırmasında tespit edilmiştir. 1989 yılından itibaren I. Yalçınkaya başkanlığında çok uluslu bir ekiple çalışmalara tekrar başlamıştır.

Öküzini'nde K. Kökten'in yaptığı çalışmalarda beş tabaka tespit edilmiştir. Bunlardan ilk ikisi Tunç Çağa, üçüncüsünün Kalkolitik Çağ'a, dördüncüsünün Neolitik Çağa ve beşincisinin de Üst Paleolitik Çağa ait olduğu belirtilmektedir (Kökten, 1962; Yalçınkaya, 1996). Yalçınkaya 'nın çalışmalarında ise en üstte Erken Neolitik Çağ'a, onun altında Epipaleolitik ve Geç Üst Paleolitik Çağ'a ait buluntular ele geçmiştir (Yalçınkaya, 1992).

Öküzini Mağarası'nda sürdürülen kazı çalışmalarında; Mağara içi ölü gömme geleneğinin ilk örneği tespit edilmiştir. Burada, biri hariç hepsi hocker biçiminde yatırılmış 4'ü kadın, 1'i erkek olmak üzere toplam 5 bireyin olduğu belirlendi İskeletlerin yüzeye çok yakın olması, bunların çok fazla tahrip olmasına neden olmuş (Resim 24) (Özbek, 1999).

İskeletler üzerinde yapılan antropolojik çalışmalarda Öküzini insanlarında diş ve dişeti hastalıklarının varlığı saptanmıştır. Bu insanlarda diş çürüğünün %7,3

olması, bu insanların yaşadığı döneme oranla çürük oranının oldukça yüksel olduğunun bir göstergesidir. Öküzini iskeletlerine ait 82 daimi diş çalışılmış bunların 6'sında çürük belirlenmiştir. Bu durum Öküz ini insanlarının beslenme alışkanlığıyla bağlantılı olup, Öküz ini Neolitik insanlarının diş çürüğü yapıcı besin maddeleri almaya başladıkları anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra demir eksikliğinden kaynaklı olabileceği tahmin edilen anemi ile, düzgün ve sağlıklı kaynamamış kaburga kırıkları gibi patolojik oluşumların varlığı da, bu insanların çok sağlıklı bir ortamda yaşamadıklarını göstermektedir (Özbek, 1999).

Öküz ini mezarlarında; gömülerin yanına kırılmış bir kap, kırık bir taş idol, çok sayıda kolye boncuğu hediye bırakılmış olduğu gözlemlenmiştir. Ayağı yönünde kalker taşlarla çevrelenmiş olan bu mezarın yakınında da böyle bir taş dizisinin oluşu gerçekten de mağaranın Neolitik Çağ'da bir nekropol alanı olarak kullanılmış olabileceği düşüncesini uyandırmaktadır (Yalçınkaya, 1996).

Resim 24: Öküzini Neolitik Çağ mezarları (Arkeoatlas dergisi,2002)

IV. 5. 2. 8: Pendik:

Pendik yerleşmesi, İstanbul ili Pendik ilçesi, Alt Kaynarca mahallesi, Temenye mevkiinde bulunan, kuzey-güney doğrultusunda uzun, oval, alçak ve yayvan bir tepedir. 1961 yılında Ş. A. Kansu, 1981 de S. Harmankaya, 1992 yılında kurtarma kazısını İstanbul Arkeoloji Müzeleri Başkanlığında yapılmıştır. Geç Neolitik / Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Pendik yerleşmesinde, tek kültür tabakası içinde, 3 ile 6 evreli bir yapılaşmaya sahne olmuştur (Pasinli, 1993: 152).

Pendik 1981 yılı kazısında A ve B adı verilen barınakların içinde taban altına hocker biçiminde (büzülmüş) yerleştirilmiş insan gömütleri bulunmuştur (Harmankaya, 1983). Mezar hediyesi yoktur. 1992 yılı kazısında ise mimari ile ilişkili olmayan mezarlar bulunmuştur. 19 adedi yetişkin, 7 adedi çocuk, geri kalanı ise fetus olan bu iskeletler de hocker biçiminde gömülmüşlerdir. Yatış yönleri birbirinden farklıdır. Yanlarına az sayıda boncuk, kemik alet gibi ölü hediyesi konulmuştur. Belirgin bir ölü gömme geleneğinin olmadığı saptanmıştır (Pasinli, 1993).

IV. 5. 2. 9: Yümüktepe:

Mersin il merkezinin yaklaşık 3,5 km kuzeybatısında, Mersin il merkezinden batıya giden anayol üzerindedir. Günümüzde kentin büyümesiyle yerleşme, kentin Demirbaş mahallesi içinde kalmıştır. Burası 1936 yılında, J. Garstang tarafından tespit edilmiş, 1937-39 ve 1947-48 yılları arasında yine Garstang yönetiminde

kazılmıştır. 1993 yılından itibaren Mersin Müze Müdürlüğü'nün, 1994 yılında Veli Sevin başkanlığında, I. Caneva'nın katılımıyla, İstanbul ve Roma Üniversitelerinin oluşturduğu bir ekiple tekrar kazılmaya başlanmıştır (Sevin-Caneva, 1995;27-28). Kazılarda Neolitik Dönem'den, Bizans ve Selçuklu Dönemlerine kadar 33 yapı katı tespit edilmiştir (Sevin-Caneva, 1995).

Sevin-Caneva kazılarının 1994 yılı çalışmasında Neolitik Çağ'ın en üst evrelerine olasılıkla XXVI-XXV. tabakalara ait iki çocuk gömüsü bulunmuştur. Hocker durumunda 50cm'lik bir çukura yatırılmış bir gömüde küçük beyaz halkalardan yapılmış bir kolye ile küresel gövdeli, üzerinde şimşek ve zikzak motifleri olan boyalı bir kap gömü hediyesi olarak ele geçmiştir. Diğer mezardaysa akik, turkuvaz gibi yarı değerli taşlar, kemik ve yumuşakça kabuklarından boncukların hediye olarak konduğu sanılmaktadır.

Mersin Yümüktepe Höyüğü'nde 1997-1998 yılları arasında yapılan çalışmalarda; 5 kadın, 4 erkek, 3 çocuk iskeleti elde edilmiştir. Toplam 12 bireye ait iskeletler üzerinde yapılan çalışmalarda herhangi bir paleopatolojik lezyona rastlanmamıştır (Akarsu, 1999). Bu bireylere ait dişler üzerinde yapılan paleopatolojik incelemelerde orta dereceli aşınma ve hipoplazi tespit edilmiştir (Hilal, 1999).

2006 yılı kazılarında Geç Neolitik tabakada bulunan iki mezardan birinde küçük bir çocuğa ait iskelet açığa çıkarılmıştır (Resim 25). Mezar içinde hediye

olarak bırakılmış yüz kadar değişik renkli taş boncuktan yapılmış kolye ve bilezik mevcuttur (Köroğlu, 2007) (Resim 26).

Resim 25: Yümüktepe Geç Neolitik Dönem'e ait çocuk gömütü (Özdoğan-Başgelen 2007)

Resim 26: Yümüktepe Neolitik Dönem'e ait takılar (Özdoğan-Başgelen 2007)

BEŞİNCİ BÖLÜM:

KALKOLİTİK DÖNEM'DE ANADOLU'DA MEZAR TİPLERİ VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

V. 1: Kalkolitik Dönem:

Anadolu yarımadasında M.Ö. 6. bin yılının ilk yarısından itibaren başladığı düşünülen bu yeni süreç, Yunanca khalkos= bakır ve litos= taş sözcüklerinden oluşan Kalkolitik terimi ile adlandırılır. Bu ad alet, silah ya da süs eşyası yapımında taşın yanı sıra madenin de kullanıldığını ifade etmektedir. Kültür tarihinde ilk ön kent kültürlerinin başladığı dönem olarak bilinir. Yeni veriler, madenin ilk işlenmesinin Neolitik Dönem'in Çanak Çömleksiz evresinde başladığını ortaya koymakla birlikte, kullanımının çeşitlenmesi ve yaygınlaşması Kalkolitik dönemde gerçekleşmiştir. MÖ yaklaşık 5.000-3.000 yılları arasına tarihlenen Kalkolitik Dönem, "ilk, orta ve son" olmak üzere üç aşamada incelenir.

Kalkolitik Dönem ve ya Çağ'da gelişen tarım ve hayvancılık, insanın sosyal yapısındaki değişimleri hızla çabuklaştırmıştır. Bu dönemde yöneticiler, din adamları, çeşitli zanaatkarlar gibi farklı grupların ortaya çıkmasının yanı sıra, anıtsal mimari, savunma ve sulama sistemleri, uzak mesafe ticareti ile lüks/prestij maddelerinin ticareti gelişmiştir. Bu gelişim sonucu Anadolu'da, söz konusu çağ yerleşme yerlerinin sayısının 852'ye ulaştığı görülür. Bu döneme ilişkin önemli merkezler arasında; batıdan doğuya Baklatepe (İzmir), Hacılar (Burdur), Beycesultan

(Denizli), İkiztepe (Samsun), Alişar (Yozgat), Yümüktepe (İçel), Değirmentepe (Malatya), Aslantepe (Malatya) sayılabilir.

Erken Kalkolitik:

Geç Neolitik dönemde yaşanan yangınlardan sonra ileri üretici dönem denen Kalkolitik dönem başlamıştır. Bu dönemin en önemli özelliği taş aletlerin yanı sıra bakırın da kullanılmaya başlamasıdır. İkinci belirgin özellik ise özgün bezemeli kap tekniğinin gelişmiş olmasıdır. Kalkolitik Çağın ilk evresi olan Erken Kalkolitik'te nüfus artışıyla birlikte yerleşim yerlerinde de bir artış görülmektedir. Önemli yerleşim yerleri arasında Hacılar, Kuruçay, Can Hasan, Köşkhöyük, Yümüktepe, Tülintepe, Norşuntepe, Korucutepe, Samsat ve Tilkitepe sayılabilir.

Bu dönemin en önemli yerleşim merkezini oluşturan Hacılar, Geç Neolitik'te geçirdiği yangından sonra yeniden inşa edilmiştir. Dönemin oldukça kalın kerpiç duvarlardan oluşan dikdörtgen planlı evlere, ilk kez kapı ve pencereler yapılmıştır. Duvarları bezemeli, nişli, içinde dikili taşlar bulunan ortak kutsal mekanlar bu dönemde tekrar ortaya çıkmıştır. Yerleşme dışı gömülerin yanı sıra, ev içi gömülerin son örneklerine yine dönemde rastlanmaktadır. Kalkolitik dönemde tüm cesetler hocker tarzda gömülmüştür. Gerçek anlamdaki mezar hediyelerine de bu gömülerde rastlanmıştır. Hacılar'a ait en karakteristik özellik açık renk zemin üzerine yapılan kahve ya da kırmızı renkli geometrik desenlerle bezenmiş kaplardır. Bu seramikler tüm Yakın Doğu ve Ege'nin en özgün sanatının ürünüdür (Mellaart, 1970).

Geç Kalkolitik:

İkinci evreyi oluşturan Geç Kalkolitik Dönem kabaca M.Ö. 4. bine tarihlenir. Anadolu bu dönemde büyük olasılıkla Boğazlar üzerinden gelen göçlere sahne olmuştur. Buna bağlı olarak nüfus artmış ve yeni yerleşim yerleri ortaya çıkmıştır. Artık Anadolu'nun bütününde homojen bir kültürden söz etmek söz konusu değildir. Göçlerle gelen etkiler sonucu eski ince kap formlarının yanında onlardan tümüyle farklı, siyah zemin üzerine beyaz boya ile yapılmış çizgilerle bezenmiş yeni kap çeşitleri ortaya çıkmıştır. Daha önceki gerçekçi Anatanrıça figürlerinin aksine son derece soyut, fakat yine Anatanrıçayı ifade eden, mermerden yapılma idoller bu dönemde yaygınlaşmıştır.

Kalkolitik dönemde küçük kutsal alanlardan başka ortak tapınaklar bulunmamaktadır. Genel olarak sadece bebekler ev içlerine gömülmüştür. Yetişkinler ise yerleşim dışına gömülmektedir. Halk tarım ve hayvancılıkla yaşamını sürdürmekte, zaman zaman avcılık ve balıkçılıkta yapmaktadır.

V. 2: Anadolu'da Kalkolitik Dönemde Mezar Tipleri

V. 2. 1: Basit Toprak Mezar:

Basit toprak mezarlar Kalkolitik Dönem içinde de yoğun olarak kullanım görmektedir. Bu dönem içinde Göller Bölgesi'nde Hacılar, Kuruçay, Güney Anadolu'da Köşk Höyük, Güneydoğu Anadolu'da Çavi Tarlası, Kurban Höyük, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Korucutepe, Tilkitepe, Amik Ovası'nda Tell el-Cüdeyde gibi merkezlerde gömü için basit toprak mezarlar kullanılmıştır.

V. 2. 2: Küp Mezarlar:

Küp mezarlar Neolitik Dönem'e nazaran Kalkolitik Dönem'de daha yaygın olarak kullanılmıştır. Bakla Tepe, Değirmentepe, Gözlükule, llıpınar, Samsat gibi merkezlerde bu mezar çeşidi tespit edilmiştir. Bu tip mezarlar belirtilen merkezlerde yerleşim yerlerinde evlerin tabanları altına gömülen bebekler ve çocuklar için kullanılmıştır. Bakla Tepe'de yerleşiminin güneydoğusunda tespit edilen mezarlıkta ele geçen bir erişkin bireye ait mezar küp mezardır (Erkanal-Özkan, 1998). Bu dönemde, sadece Bakla Tepe'de erişkin bir bireye ait küp mezar tespit edilmiştir.

V.3: Anadolu'da Kalkolitik Dönem'de Ölü Gömme Gelenekleri:

Anadolu' da bakır aletlerin giderek taşın yerine kullanılması ile yeni bir çağ başlamıştır. MÖ.4500-3000 olarak tarihlendirilen Kalkolitik Dönem'de yerleşim yerleri daha da yoğunluk kazanmıştır (Sevin, 1991).

Kalkolitik Dönem'de ölü gömme adetleri, çevre koşullarına ve coğrafyasına göre ya değişiklik ya da süreklilik göstermektedir. Güneydoğu Anadolu' da Erken Kalkolitik Dönem'de mimari ve seramiğiyle önemli bir yerleşim yeri Çavi Tarlası'dır. Burada yapılan kazılarda yerleşim yeri içinde 18 adet mezar tespit edilmiştir. İskeletler genellikle sağ taraflarına yatırılmış, hocker pozisyonundadır ve çoğunluğunu çocuk mezarları oluşturmaktadır. Bunlardan ikisi diğerlerine göre ayrıcalık göstermektedir. (M 3 ve M 9) Yetişkin bir erkek birey ve çocuk beraber bulunmuştur (Von Wickede- Mısır, 1985). Bunlardan M 3'e az sayıda hediye bırakılmıştır. Mezarları kapatmakta ve çevrelemekte genellikle çanak çömlek

parçaları ve küçük taşlar kullanılmıştır. Hafiri'ne göre, mezar sayılarının az oluşu mezarlığın yerleşim dışında olduğunu göstermektedir (Von Wickede- Mısır, 1985).

Aynı bölgede yer alan Kurban Höyük'teki Kalkolitik tabakalarda bir mezarda çift gömü ele geçmiştir. Ele geçen iki iskelet yetişkin bir erkek ve kadına aittir. İskeletler çok tahrip olmuştur. Bu iskeletlerin ikisi de hocker pozisyonundadır (Alpagut, 1986; Yakar, 1991). Basit toprak mezarın tabanı çakıl taşı döşemeli olup ölü hediyesi yoktur. Kurban Höyük'te bu bir tek mezardan başka mezarın olmaması mezarlığın yerleşim dışında olduğunu göstermektedir (Alpagut, 1986; Yakar, 1991).

Göller Bölgesi'nde yer alan Hacılar Höyüğü'nün Erken Kalkolitik tabakalarında 6 mezar ile bu mezarlarda 8 İskelet bulunmuştur. Bütün iskeletler hocker pozisyonunda gömülmüştür. Ayrıca iki mezarda anne ve çocuğuna ait iskelet kalıntıları ele geçmiştir. Ölülerin yanlarına hediyeler bırakılmıştır. Az sayıda ele geçen mezarlar, Hafiri'nin Hacılar'da yerleşim dışı mezarlık olduğu görüşünü doğrulamaktadır (Mellaart, 1970).

Bu bölgede bulunan Kuruçay Höyüğü'nün Erken Kalkolitik Dönemi'nde üç mezar ele geçmiştir. Geç Neolitik Dönem'deki gibi Erken Kalkolitik Dönem'de de yerleşim dışı mezarlık anlayışının devam ettiği görülmektedir. Ele geçen üç basit toprak mezarda iskeletler yine hocker pozisyonun bulundu (Duru, 1994). Yatış yönleri değişik olan iskeletlerden birinin göğsü üzerinde yassı bir taş bulunmuş, bir tanesinde ise birey gömüldükten sonra ceset üzerine birkaç iri taş konulduğu

anlaşılmıştır. Diğer iki iskelet de erişkinlere ait ve etrafında herhangi bir hediye tespit edilmemiştir (Duru, 1994).

İç Anadolu Bölgesi'nde Geç Neolitik Dönem'de ilginç ölü gömme adetleri gösteren Köşk Höyük'ün Erken Kalkolitik tabakalarında da yerleşim içi mezarlık anlayışı devam etmektedir. Yetişkinler ve çocuklar basit toprak mezarlara hocker pozisyonunda, yanlarında hediyeleri ile birlikte gömülmektedir. Çocuklar için aynı zamanda küp mezarla da kullanılmaktadır (Silistreli, 1988). Son yıllarda yapılan çalışmalarda ele geçen bir basit toprak mezarda, başı batıya, ayaklar doğuya gelecek biçimde hocker olarak yatırılmış yetişkin bireye ait bir iskelet bulunmuştur. Bu iskeletin bulunduğu mezar çukurunun kuzey ve doğu kenarı 10-25 cm uzunluktaki düzensiz taşlarla çevrelenmiştir. Yüzü güneye doğru bakan bu mezarda herhangi bir ölü hediyesine rastlanmamıştır (Öztan, 2002).

Köşkhöyük'ün Geç Neolitik Dönem'inde görülen kafatası kültü, Erken Kalkolitik Dönem'de de devam etmiştir. Nitekim II. yapı katı tabanı üzerinde 3 adet plasterli kafatası saptanmıştır. 1 ve 2 numaralı kafatasları yan yana, 3.süne ait parçalar ise yaklaşık 1,5 m. daha doğuda bulunmuştur. 1nolu kafatası diğer iki kafatasına göre daha iyi korunmuş halde ele geçmiştir. 1 nolu kafatası kırmızı boya (okr) ile renklendirilmiştir (Öztan, 2002).

Köşkhöyük'te üçü Geç Neolitik Dönem'e, üçü Erken Kalkolitik Dönem'e ait olan plasterli kafataslarının Anadolu'da bugüne kadar benzerlerine rastlanmamıştır. Şimdilik Köşkhöyük'e özgü gibi görünen bu tip gömmenin, Neolitik Dönem' den

Erken Kalkolitik Çağ'a kadar sürdürülen bir gelenek olduğu anlaşılmaktadır (Silistreli, 1991).

Akdeniz Bölgesi'nde, Gözlükule'deki Kalkolitik tabakalarında ele geçen yedi mezarın ikisi yetişkinlere aittir. Bu mezarlardan 3 tanesi pithos, 4 tanesi basit toprak mezar şeklindedir. Basit toprak mezarlarda ele geçen iskeletlerde belli bir pozisyon yoktur. Toplanıp konulmuş gibi görülmektedir (Goldman, 1956). Basit toprak mezarlarda, ölü hediyesi de mevcut değildir. Diğer 3 pithos mezarda ise iskeletler hocker pozisyonunda ve yanlarında hediyeleri ile gömülmüşlerdir. Az sayıda ele geçen mezarlarıyla Gözlükule'de de Kalkolitik Dönem'de yerleşim dışı mezarlık olduğunu düşündürmektedir (Goldman, 1956).

Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Tilkitepe'nin Kalkolitik tabakalarında, yerleşim içinde 17 adet mezar bulunmuştur. Bu mezarların ikisi küp, diğerleri basit toprak mezar şeklindedir. Mezarlardan ele geçen iskeletlerin bazılarının bütünlüğünün bozulduğu görülmüştür. Sağlam olarak ele geçenler ise doğu-batı doğrultusunda yatırılmış olup, hepsi hocker pozisyonundadır. Mezarların üçünde çift gömü tespit edilmiştir. Beşinde ise ölü hediyelerine rastlanmıştır. Bulunan iskeletlerin üzerinde kırmızı renkli boya (okr) tespit edilmiştir (Reilly, 1940) .

Keban yöresinde bulunan Korucutepe'nin Kalkolitik Döneminde, muhtemelen yerleşim dışı mezarlık anlayışı vardı. Geç Kalkolitik Dönem'e ait yapı katlarında, dolgu içinde sadece 3 mezar bulunmuştur. Bunlardan ikisi basit toprak mezar olup, alt kısmı kerpiç döşelidir. Bu mezarlardan birisinde sadece bir kadın iskeleti

bulunurken, diğerinde bir kadın ve bir erkeğin birlikte gömülmüş olduğu anlaşılmıştır. İskeletler hocker pozisyonda olup yanlarında oldukça zengin ölü hediyeleri bulunmuştur. Bu durum Korucutepe' de zengin ve önemli şahsiyetlerin zengin hediyelerle gömülmüş olduğunun bir göstergesidir. Korucuterpe'deki üçüncü mezarın ise bir çocuğa ait küp mezar olduğu tespit edilmiştir (Van Loon, 1970).

Son yıllarda kazı çalışmaları başlatılan Bakla Tepe yerleşim yerinde tespit edilen kültür tabakası Geç Kalkolitik Çağ'a aittir. Bu dönemde bebekler evlerin tabanları altına gömüldüğü ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır. Kazılar sırasında 15 adet bebek mezarı açığa çıkarılmış olup, genellikle 0-6 aylık olan bebeklerin tamamının büyük çömlekler içine gömüldüğü görülmüştür. Ayrıca mezarların hemen hepsinin içinde buğday taneleri bulunmuştur. Bakla Tepe'de en erken Geç Kalkolitik Çağ'da mezara buğday serpme geleneği görülmektedir. Aynı gelenek Erken Tunç Çağı l'de de belirlenmişti (Erkanal-Özkan, 1997).

Geç Kalkolitik yerleşimin güneydoğusunda 1996 çalışmaları sırasında erişkin bireylerin gömüldüğü bir mezarlık alanı tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan kazılarda biri bir çocuğa, diğeri bir kadına ait olan olmak üzere iki pithos mezar açığa çıkartılmıştır. Üst kısımları tahrip olan küpler içinde iskeletlerde bir yön birliği belirlenmemiştir. Ölülerin yanlarına ölü hediyesi olarak bir çömlek bırakılmıştır (Erkanal-Özkan, 1997). Bu mezarlıkta yapılacak çalışmalarla batı Anadolu'da Kalkolitik Dönem içindeki mezarlık ve ölü gömme gelenekleri konusunda daha fazla bilgi edinmek mümkündür.

Marmara Bölgesi'nde yer alan Ilıpınar Höyüğü'nde IV. tabakadan ele geçen 40 mezar, Geç Kalkolitik Döneme ait mezarlık alanı olması açısından önemlidir. Hafirin'e göre IV. tabaka Geç Kalkolitik Dönem'de kullanılmış yerleşim dışı bir mezarlıktır (Roodenberg, 1995: 54).

Mezarlıkla bağlantılı bir yerleşime höyükte henüz rastlanmamış olup, böyle bir yerleşimin Ilıpınar Höyüğünde olması ihtimali de yok gibi görünmektedir. Buna dayanarak bu tabaka yerleşim dışı bir mezarlık olarak adlandırılmıştır. Burada Bizans ve Prehistorik mezarların birbirine karışmış olması oldukça karmaşık bir durum yaratmaktadır. Geç Kalkolitik Dönem mezarları aynı seviyede çıkartılmasına rağmen, Bizans mezarlarında seviye farkı olup, Bizans mezarları daha da derine gömülmüşlerdir (Roodenberg, 1995: 70).

Geç Kalkolitik Dönem' e ait mezarlarda iskeletler hocker pozisyonunda olup, güneybatı - kuzeydoğu yönünde yatırılmıştır. Bazılarında mezar hediyeleri mevcuttur. Bu mezarlardan ikisine çift gömme yapılmıştır. Çocuklar için pithoslar da kullanılmıştır (Roodenberg, 1995: 85).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Samsat'ta yapılan kazılarda Geç Kalkolitik Dönem'e ait tabakalarda ev tabanları altına gömülmüş 11 adet çocuk mezarı tespit edilmiştir. Bunlardan beşi çömlek, beşi pithos, biri de basit toprak mezar şeklindedir. İskeletler hocker pozisyonunda olup, mezarlarda ölü hediyesine rastlanmamıştır. Bu mezarlar Samsat'ta da bir yerleşim dışı mezarlık anlayışı olduğunu göstermektedir (Özgüç, 1988: 294).

Amuk Ovası'nda Tell-el Cüdeyde'de yapılan çalışmalarda ise Orta ve Geç Kalkolitik Dönem tabakalarında küçük çocuklara ait olduğu anlaşılan üç adet mezar bulunmuştur (Braidwood-Braidwood, 1960;258). Tell-el Cüdeyde'de bundan önceki ve daha sonraki dönemlerde az sayıda mezar bulunması bir yerleşim dışı mezarlık olduğunu göstermektedir. Ele geçen üç mezardan ikisi çömlek, bir tanesi ise basit toprak mezardır. Sol taraflarına hocker pozisyonunda yatırılmıştır üç iskeletin birinde mezar eşyası tespit edilmiştir.

İç Anadolu'da bulunan Alişarhöyük'te yapılan kazı çalışmaları sonucu sandık tipi mezarların ağaç ve kerpiçten yapılmış örneklerine rastlanması dönem insanlarının gerektiğinde her çeşit malzemeyi mezar yapımında kullandıklarını göstermektedir (Özgüç, 1948).

V.4: Anadolu'da Kalkolitik Dönem'de Ölü Hediyeleri:

Kalkolitik Dönem'de Neolitik Dönem'e göre ölü hediyeleri daha azdır. Hacılar'ın Kalkolitik tabakalarında ele geçen az sayıda mezarlarından birinde kırmızı renkli kaseler, bazılarında iki adet bulunduğu gömütler vardır. Bir mezarda da küçük boyalı bir kap ölü hediyesi olarak bulunmuştur (Mellaart, 1970: 88-89).

Köşkhöyük'te Erken Kalkolitik tabakasında bulunan mezarlarda Geç Neolitik tabaka mezarlarına bırakılan ölü hediyeleri ile genelde aynı türdendir. Yalnız bir çocuk mezarında ele geçen, oturan tanrıça heykelciği, taştan minyatür bir idol, kemikten damga mühür önemli sayılabilir. Anadolu'da Neolitik ve Kalkolitik

Dönem'de şimdiye kadar sadece Köşkhöyük'te bu tipte eserler, bu mezardan ele geçmiştir. Anadolu'da bu dönemlerde şimdilik hiçbir mezarda ana tanrıça heykelciği ve idol bulunmamıştır. Bir damga mührün bir çocuk mezarından ele geçmesi de ayrıca önemli bir durumdur (Silistreli, 1988: 92). Alacahöyük yerleşim yeri mezarlarında kapların yanı sıra bakır bilezikler de bulunmuştur (Koşay-Akok, 1966).

Batı Anadolu'da Bakla Tepe'de yerleşim dışında tespit edilen mezarlıkta ölü hediyesi olarak bakır - tunç kamalar, bilezik, küpe, gümüş boncuklu kolyeler tespit edilmiştir (Erkanal-Özkan, 1997: 415).

Marmara Bölgesi'ndeki Ilıpınar'da Geç Kalkolitik Dönem'e ait zengin ölü hediyeleri ile karşılaşılmıştır. Hafirin'e göre Ilıpınar'da özel ölü hediyelerinin üretildiği kesindir. Mezarlara bırakılan yedi farklı seramik formu tespit edilmiştir. Bütün kaplar özenle yapılmış, iyi perdahlı ve el yapımıdır. Bazıları kullanılmış bazıları hiç kullanılmadan mezarlara konulmuştur (Roodenberg, 1990: 92).

Mezarlardan ele geçen madeni buluntular ise çoğu düz baltalar, geniş ve dışbükey baltalardan oluşmaktadır. Analizleri henüz tamamlanmadığı için bakır mı, bronz mu olduğu konusunda henüz bir bilgi yoktur (Roodenberg, 1990: 92).

Hafirin'e göre, Ilıpınar maden endüstrisi yerel bir uygulamadır. Kuzeybatı Anadolu'daki zengin madeni yataklardan dolayı Ilıpınar buna elverişli bir konumdadır (Roodenberg, 1990: 77).

Güneydoğu Anadolu'da Çavi Tarlası'nda bulunan bir mezarda (M 9) omuz kısmında bir taş balta, obsidyen ve sileks aletler bulunmuştur. Diğer mezarlarda birer kap ele geçmiştir (Von Wickede-Mısır 1985).

Keban Bölgesi'nde Korucutepe'nin çift gömüt içeren mezarında, erkeğin yanında ham demirden yapılmış topuz başlı gümüş bilekliği ve bakırdan bir hançeri, kadının yanında ise bilezik-baskı mühür bulunmuştur (Von Loon-Gütenbock, 1972: 80). Başka bir mezarda, kadına ait kemer, boncuklar, gümüşten diadem, ay biçimli gerdanlık ve saç halkaları ele geçmiştir (Von Loon-Gütenbock, 1972: 80). Bu mezarların Korucutepe'de zengin ya da önemli bir mevkiiye sahip kişilere ait olduğu düşünülmektedir.

Amuk Ovası'ndaki TelI-el Cüdeyde'de ele geçen üç mezardan sadece birinde kolye taneleri tespit edilmiştir (Brainwood-Brainwood, 1960: 5-11).

V. 5: Kalkolitik Dönem Kentlerinde Mezar Tipleri ve Ölü Gömme Gelenekleri:

V. 5. 1: Alacahöyük:

Çorum il merkezinin güneyinde, Alaca İlçesi'nin batı-kuzeybatısındadır. 1835 yılında W.G. Hamilton tarafından bulunan sfenksleri ile ünlü Alacahöyük, bu tarihten sonra birçok araştırmacı ve gezgin tarafından ziyaret edilmiştir.

Kazılar özellikle 1970'li yıllara kadar yoğun bir şekilde devam etmiş, bu tarihten sonra ise daha küçük boyutlarda devam etmiştir. Özellikle Frig ve Hitit Dönemi tabakalarına ait mimariler M. Akok yönetiminde restore edilmiş olup, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır.

Alacahöyük Kalkolitik Çağ tabakasının ölü gömme gelenekleri ancak çizimlerle gösterilmiştir. Bu çizimlerden ölülerin hocker biçiminde yanlarına mezar hediyesi konularak gömüldükleri anlaşılmaktadır. Mezarlarda kapların yanı sıra bakırdan bilezikler bu çağdaki takılara örnektir. Mezar tipi olarak taş sanduka mezarların yanı sıra toprak mezarlar da vardır. Tekil gömütlerin yanında ikililer de ortaya çıkarılmıştır (Koşay-Akok, 1966).

V. 5. 2: Alişarhöyük:

Yozgat il merkezinin güneydoğusunda, Sorgun İlçesi'nin güneyinde, Alişar Köyü'nün 2.5km kuzeyindedir. Sorgun ile yine bir başka ilçe merkezi olan Sarıkaya arasındaki karayolunun hemen hemen ortasına yakın bir yerdedir.

Alişarhöyük; Chicago Üniversitesi Doğu Bilimleri Enstitüsü adına H.H. Von Der Osten yönetiminde E.F. Schmidt katılımıyla 1927-32 yılları arasında altı mevsim kazı çalışmaları devam etmiştir. Daha sonra bir dönem ara verilen kazı çalışmaları 1993 yılından itibaren yeniden başlatılmıştır. Bu yeni dönem kazıları höyüğün özellikle alt tabakalarının Anadolu arkeolojisinde yerini almasını sağlayacak ve

yerleşmeyi yöresi için anahtar konumuna getirecektir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer alan Alişar'da, sandık tipi mezarların ağaç ve kerpiçten yapılmış örneği insanların gerektiğinde yakın çevrelerindeki her çeşit malzemeyi mezar yapımında kullandıklarını göstermektedir. Ayrıca 13. tabakada taştan iki sanduka mezar da bulunmuştur (Özgüç, 1948). Ölüler gerek toprak mezarlara gerek sanduka mezarlara büzülmüş biçimde yatırılmıştır (Özgüç, 1948).

V. 5. 3: Baklatepe:

Bakla Tepe kazısı bir kurtarma projesi içinde yürütülmektedir. İzmir'in içme suyunu karşılamak amacıyla inşa edilen Tahtalı Barajı Gölü içinde kalan arkeolojik merkezleri kurtarma amacıyla İzmir Arkeoloji Müzesi tarafından bir araştırma yapılmış ve bu araştırma sırasında İzmir'in güneyinde, Menderes ilçesine bağlı Bulgurca Köyü'nün kuzey kenarında bir prehistorik yerleşim yeri tespit edilmiştir.

Bakla Tepe kazısı 1994'ten beri sürdürülmektedir. İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nün başkanlığında, H.Erkanal danışmanlığında çalışmalar sürdürülmektedir.

Alan tepenin doğu kesiminde, surun dışındadır. 1998 yılı çalışmasının sonuna kadar 15 mezar bulunmuştur. "Basit Toprak Mezar", "Küp Mezar" ve "Taş Sanduka Mezar" tipinde üç tip mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlarda belirgin bir sıralama ve düzen görülmemektedir. Erişkin ve çocuk mezarlarının aynı alanda bulunmasının

yanı sıra bu alandaki gömülerde zengin ve fakir ayrımı da yapılmadığı anlaşılmaktadır. Buradaki bazı mezarlara ikincil gömü de yapılmıştır. Erişkinler genellikle aynı yönde doğu-batı istikametinde, baş batı yönünde hocker şeklinde yatırılmışlardır. 180-190 cm yüksekliğinde olan küp mezarlarda gömüt küpü olarak da kullanılan küpler dışa çekik ağızlı, kısa boyunlu, yuvarlak diplidir. Ayrıca 190x129 cm boyutunda büyükler gibi küçük küpler de vardır. Küplere iki veya dört adet bağlama/taşıma kulpları takılmıştır. Küplerin ağızları bazen yassı taş, bazen kırık bir küp parçası ile örtülmüştür. Buradan ele geçen iki adet taş sanduka mezardan biri bebek mezarıdır. Bu mezarlar yöredeki diğer İlk Tunç Çağı mezarlarında olduğu gibi yassı taşların dik olarak konması ile oluşturulmuştur. Üstü de yatay taşlarla örtülmüştür. Büyük mezarın boyutu 129x112 cm'dir. Diğeri ise küçüktür. Çok zengin armağanlı basit toprak mezarların varlığından zenginliğe göre mezar tipi seçilmediği anlaşılmaktadır. Bu tip mezarlarda bazı ölülerin yarı hocker biçiminde yatırıldığı görülmektedir. Ölü hediyeleri baş ve ayakucuna yerleştirilmiştir. Armağan olarak her tip mezara yayvan ağızlı testiler, küçük kaplar, üç ayaklı çömlekler, bakır-tunç kamalar, bilezikler, küpeler bırakılmıştır. Gümüş bilezikler ve gümüş boncuklu kolyeler, kurşun spiral gibi kıymetli bulgular da konmuştur (Erkanal-Özkan, 1997).

V. 5. 4: Çavi Tarlası:

Urfa ili sınırları içinde Siverek ilçesi Nusibin-Azikli köyünün 500 m. yakınında yer almaktadır.

Erken kalkolitik döneme tarihlenen yapı içlerinde ve dışlarında kimisi armağanlı, kimisi armağansız 18 mezar açılmıştır. Eldeki bulgulara dayanarak ölü gömme geleneğinin yerleşme dışı olduğu düşünülmektedir. Mezarlardan üç ve dokuz nolu olanlar yetişkinlere, diğerleri çocuklara aittir. Genelde hocker tarzında gömülmüştür. Dokuz nolu mezardaki iskeletin yanında tas balta, obsidyen aletler ve keramikten yapılmış nesne, ölünün omzunun üstünde bulunmuştur. Diğer mezarlardan ikisinde küp bulunmuş, küçük taş ya da keramik parçalarıyla bütün mezarların etrafı döşenmiştir. (Von Wickede-Mısır, 1986).

V. 5. 5:Değirmentepe:

Malatya il merkezinin yaklaşık 24 km kuzeydoğusunda, Battalgazi (Eski Malatya) İlçesi'nin kuzeydoğusunda, İmamlı Köyü ile Adagören Köyü'nü birleştiren stabilize yolun hemen kuzey yanındadır. Fırat Nehri üzerinde kurulan Karakaya Baraj Gölü suları altında kalarak günümüzde tamamen yok olmuştur.

İlk defa Aşağı Fırat Havzası Yüzey Araştırması'nda 1977 yılında saptanmış, 1978 -1986 yılları arasında Karakaya Barajı'nın suları altında kalana dek İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Prehistorya Anabilim Dalı üyelerinden oluşan bir ekip tarafından Ufuk Esin başkanlığında kazılmıştır.

Değirmentepe'nin Kalkolitik Çağ'a tarihlenen tabakalarında bebek ve çocuk ölüler ev tabanlarının altına büyük çömlekler içinde veya tahıl depolamak için kullandıkları pişmemiş topraktan yapılmış petek adı verilen silindir biçimli kaplara

konularak gömülmüşlerdir. Genelde tüm ölülerin büzülmüş durumda gömüldükleri izlenmektedir. Erişkinlerin ise yerleşme dışındaki bir mezarlığa gömüldükleri sonucu çıkartılmaktadır. Değirmentepe kazılarının baraj gölü yüzünden kısıtlı bir zamanda gerçekleştirilmesi, çevrede mezarlık aranamamasına yol açmıştır.

Kazıda gün ışığına çıkarılan 24 bireye ait iskelet kalıntılarının incelenmesi sonucunda bir erişkin dışında tümünün 0-14 yaşlarında öldüğü anlaşılmıştır. Çoğunluğu doğumdan kısa bir süre sonra kaybedilmiştir. İçlerinde düşüklerin de var oluşu ilginçtir. Değirmentepe kazılarında bulunan bebek iskeletlerinde hypoplasia ya da kemik iltihabına ait bir iz yoktur. Bebek ölümlerine bazı enfeksiyon hastalıkları ve yetersiz anne bakımı yol açmış olabilir (Özbek, 1986).

İskeletleri inceleyen M. Özbek, bebek ve çocuk kafataslarında ebeveynleri tarafından yapılmış bilinçli bir deformasyonun var olduğunu saptamıştır. Kız bebeklerin kafaları doğumdan hemen sonra sıkıca bağlanarak başın ince uzun olması sağlanmaya çalışılmıştır. Değirmentepe'de yaşayan kabilenin özellikle kızlarına dinsel ya da güzellik simgesi amacıyla bu işlemi gerçekleştirdikleri kabul edilmektedir (Özbek, 1986).

V. 5. 6: Gözlükule:

Mersin iline bağlı Tarsus ilçesinin hemen hemen kentin içinde denecek kadar Güneybatı kenarında yer almaktadır. Amerikan - Tarsus Araştırma ekibi tarafından H. Goldman başkanlığında 1934, 1936-37, 1947-49 yıllarında kazı çalışması

yapılmıştır. Yapılan kazı sonucunda, İslam Dönemi'nden Neolitik Çağ'a kadar yerleşmenin var olduğu bir tabakalanma söz konusudur (Yakar, 1991: 135).

Modern yolun yanında açılan 8 ve 9 no ile gösterilen iki küçük açmada Osmanlı, Roma Dönemi dolgularından sonra yaklaşık 5 m. derinlikte Son Kalkolitik Çağ tabakalarına girilmiştir. 3.5 x 3.5 m. ölçülerindeki 9 no'lu açmada 7 basit toprak mezar saptanmıştır. "L" biçimli 8 no'lu açmada ise 5 tane küp mezar bulunmuştur. Küplerin içine armağan olarak tepede ortaya çıkan ve Son Kalkolitik Çağ çanak çömleğine benzeyen tek renkli çömlekler bırakılmıştır (Özgüç, 1948: 27).

V. 5. 7: Ilıpınar:

Bursa ilinin Orhangazi ilçesinin sınırlarında İznik gölünün 1.5 km. batısında yer alır. Kazıları Hollanda Arkeoloji enstitüsü müdürü Jacop Rodenberg yürütmüştür. Burada 5m. yüksekliğinde Neolitik Çağ'dan Bizans Dönemi'ne kadar bir depozit vardır. Höyükteki IV. yapı katı Geç Kalkolitik döneme tarihlendirilir. Bu dönemde IV. yapı katında Geç Kalkolitik Çağ'a ait Extramural bir mezarlık tabakası bulunmuştur. Burası sadece mezarlık alanı olarak kullanılmıştır. 1987-89 yıllarında 20'den fazla mezar Geç Kalkolitik Çağ'a aittir. Hocker tarzında gömülmüş, bazı mezarlarda birden fazla ceset bulunmuştur. Bir mezarda yüz yüze bakan iki ceset gömülmüş, bu iskeletlerin yanında tunç balta, bakır bıçak, siyah perdahlı bir kap konmuştur. Kaplar iskeletlerin baş ve ayak kısımlarına bırakılmıştır. Diğer mezarlarda ölülerin yanında tunç baltalar, bıçaklar, bız ve çeşitli kaplar bırakılmıştır.

Kaplar içinde formlar, omurgalı kaseler, testiler, bir ya da iki kulplu çanak çömlekler bulunmuştur (Roodenberg, 1995: 54).

V: 5. 8: Korucutepe:

Elazığ ilinin 30 km doğusunda bulunan höyük Chicago, Califonia ve Amsterdam Üniversitelerinin işbirliği ile H. Güterbock, M.V. Loon ve G. Buccellati tarafında oluşturulan bir heyet tarafından kazılmıştır. İlk Kalkolitik'ten Selçuklular dönemine kadar kesintisiz 12 evre saptanmıştır (Van Loon, 1978: 6).

Son Kalkolitik evreye ait ortaya çıkartılan mezarlardan ikisi kerpiç yapılı ve dörtgen planlıdır. Bulunan ahşap kalıntıları çatının ahşapla kapatıldığına işaret etmektedir. İskeletlerin üçünün yetişkine, birinin ise bir çocuğa ait olduğu saptanmıştır. Küp içine gömülmüş çocuğun yanına bırakılmış herhangi bir armağan bulunamamıştır, buna karşılık kadın mezarında kemer, ayak ve kol bilezikleri, gerdanlık, saç halkaları; erkek mezarında ise topuz başı, bileklik ve hançer gibi buluntular ele geçmiştir. Mezarlara armağan olarak bırakılan gümüş bilezikler, halkalar, saç süsleri, boncuklar ve iğne gibi madeni buluntular, Korucutepe'nin Son Kalkolitik maden işçiliğine ilişkin önemli bilgiler vermektedir (Van Loon, 1978: 9).

V. 5. 9: Kurbanhöyük:

Atatürk Baraj Gölü suları altında kalmadan önce Urfa İli, Bozova İlçesi'ne bağlı Cümcüme Köyü'nün 2 km. kadar batısında, Fırat Nehri'nin güney kıyısında yer

almaktaydı. Urfa İli'nin 60 km. kadar kuzey-kuzeybatısında, Bozova'dan 15 km. uzaklıkta idi. 1980-84 yılları arasında ise Chicago Üniversitesi Doğa Bilimleri Enstitüsü'nden L. Marfoe'nun başkanlığında beş yıl süreyle Atatürk Baraj Gölü altında kalacak yerleşmeleri kurtarma projesi kapsamında kazılmıştır. Kazılan alanın oldukça büyük tutuluşu, birkaç yerde ana toprağa ulaşılması, höyüğün tam bir tabakalanmasını ortaya konması dışınd, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde diğer yerleşmelerin tarihlenmesinde anahtar rol oynamasına yol açmıştır (Marfoe 1983;96-101). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır.

VIII. Dönem Halaf kültürüne ait iyi koruna gelmiş bir iskelet bu döneme ait yuvarlak yapıyla ilişkili olarak ele geçmiştir. 40 yaşlarında ve bir kadına ait olduğu saptanan iskeletin kolları ve bacakları karna çekilmiş pozisyonda ve baş güneydedir. Morfolojik özellikleri bireyin uzun-kafalı Akdeniz ırkına mensup olduğunu göstermektedir. Son Kalkolitik'te ise (VIB) aynı çukur içinde biri 25-30 yaşlarında bir kadına, diğeri ise 20-22 yaşlarında bir erkeğe ait iki iskelet daha ortaya çıkarılmıştır. Kurbanhöyük iskeletlerinden ele geçen bir kadın bireye ait kafatası üzerindeki iz, sargı ya da başlık uygulaması sonucu başın deforme olduğu görüşü söz konusudur ve burada başın deforme edilme adetinin varlığı düşünülmektedir (Alpagut, 1986). İskeletleri bulunuş pozisyonları bunların adeta buraya atılmış ya da düşmüş olduklarını düşündürmektedir, bununla birlikte yanlarına armağan olarak bırakılan bir kap da bu görüşü destekler niteliktedir.

V. 5. 10: Kuruçay:

Burdur İli'nden batıya, Yeşilova ve Tefenni yönüne giden karayolunun 15. Kilometresinde, karayolunun hemen yakınındaki Kuruçay Köyü'nün 1.5 km. kadar güneybatısında yer alır.

1978-88 yılları arasında R. Duru başkanlığında İÜ, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı'nca kazılmıştır (Duru, 1994). Bu kazıya ait bilgiler çok ayrıntılı bir şekilde yayınlanmıştır (Duru, 1996). Yerleşmenin İlk Tunç Çağı bulguları bu iki ana yayından biri olan Kuruçay Höyük II'de tanıtılmaktadır (Duru, 1996: 65-103). Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış tescilli arkeolojik sit alanları listesinde yer almaktadır.

Kuruçay'ın İlk Kalkolitik yerleşmelerine ait üç mezar ortaya çıkarılmıştır. İkisi yetişkin, biri ise 5/6 yaşlarında bir çocuğa aittir. Her üç mezar da basit toprak mezar türündedir. Bu mezarlardaki bireylerin yatış yönü farklıdır, bunlardan ikisi hocker pozisyonunda gömülmüştür. Birinin göğsünün üzerinde yassı bir taş levha (Resim 27), bir diğerinde ise birkaç tane iri taş bulunmuşturr. Son Kalkolitik döneme ait çoğunluğu ev tabanlarının altında 50 çömlek mezar (Resim 28) ile dört basit gömü ortaya çıkarılmıştır. Çömlek mezarların çocuklara, diğerlerinin ise yetişkinlere ait olduğu anlaşılmıştır. Kemiklere yapışık olarak bulunan kumaş parçaları ölülerin kumaşla sarılı gömüldüklerini düşündürmektedir, yanlarına herhangi bir armağan bırakılmamıştır (Resim 29) (Duru, 1996: 24).

Resim 27: Kuruçay, üzerine yassı taş konulmuş hocker tarz gömü (Duru,2008)

Resim 28: Kuruçay çömlek mezarı (Duru,2008)

Resim 29: Kuruçay'daki cesedin sarıldığı bezden bir parça (Duru, 2008)

V. 5. 11: Samsat:

Atatürk Baraj Gölü suları altında kalmadan önce Adıyaman İli, Samsat İlçesi'nde, ilçe merkezinin hemen kuzeydoğusunda yer almaktaydı. Çok yüksek bir tepe olduğu için baraj gölünde su tutma işleminden sonra bir süre daha ada olarak kalabilmiştir.

Buranın Son Kalkolitiği Uruk yerleşmesine ait çocuk mezarları çömlek, küp ve çukur mezarlardan oluşmaktadır. Bu mezarlara kapak olarak derin tabaklar örtülmüştür. Mezarların bazılarında çocukların boncukları ve bilezikleri ile armağan olarak bırakılmış kaplar bulunmuştur. Boncuklar kireçtaşından ve delinmiş hayvan dişlerinden oluşurken, bilezikler volkanik cam, kırmızı taş ve kireçtaşlarından yapılmıştır (Özgüç, 1988: 294).

V. 5.12: Tell-El Cüdeyde:

Antakya il merkezinin güneydoğusunda, Reyhanlı İlçesi'nin 1.8-1.9 km. doğu-güneydoğusunda yer almaktadır. Yerleşim dışı mezar olduğu düşünülmesine sebep olan çok az sayıda çocuklara ait olduğu düşünülen basit toprak mezar bulunmuştur (www.tayproject.org).

V. 5. 13: Tepecik:

Aydın il merkezinin güneyinde, Çine'nin 3 km. batısında, Karakollar Köyü'nün 3 km. güneybatısında yer almaktadır. Tepecik ilk olarak E. Akdeniz tarafından 1995 yılında Büyük Menderes Ovası ve çevresinde yapılan yüzey araştırmalarında incelenmiştir. Daha sonra S. Günel'in 2001 yılında başladığı Aydın ve Muğla illeri yüzey araştırmasında yerleşme tekrar incelemiştir. Konumu ve buluntuları açısından Çine bölgesinin erken dönem kültürel gelişimine ışık tutacağı düşünülen yerleşmede 2004 yılında kazı çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmalar höyüğün özellikle ova seviyesine yakın düzgün bir arazi görünümünü aldığı batı alanında I/11, I/12 ve I/13 açmalarında gerçekleştirilmiştir (www.cat.une.edu.au).

2007 yılında Batı Kazı Alanı'nda L/11 açmasında kuzey-güney doğrultusunda ele geçen yarısı korunmuş pithosun dip kısmına yakın yerde, çok ufak parçalar halinde ve dağılmış durumda bebeğe ait iskelet parçalarına rastlanmıştır. Kısmen korunmuş bu pithosun kuzeybatısında çok tahrip olmuş toprağa gömülü bir iskelet ele geçirilmiştir. Yetişkin bir bireye ait olan iskelete ait kaburga kemikleri, leğen

kemiği ve içe doğru kıvrılmış durumda tespit edilen ayak kemiklerinden bu bireyin hocker tarzda gömüldüğü anlaşılmaktadır (Günel, 2009: 228). Takı grubuna ait "mekik" biçimli frit boncuklar, deniz kabuğundan bir boncuk ve mermer bilezik parçası 2005 kazı buluntularını oluşturmaktadır (Günel, 2007: 236).

V. 5. 14: Tilkitepe:

Van il merkezinin 7 km. güneybatısında, Van Kalesi'nin 4 km. güneyinde, günümüzde kısmen havaalanı olarak kullanılan Şamramaltı Düzlüğü'ndedir. Van Gölü kıyısından yaklaşık 1 km. uzaktadır. Günümüzde Van Havaalanı'nın sınırları içerisindedir.

Burada çeşitli tabakalarda Kalkolitik dönem mezarları bulunmuştur. Reilly'nin yaptığı kazılarda III. kültür katında (halaf çağı katı) mezarlar bulunmuştur. Kalkolitik döneme ait 17 iskelet bulunmuş, bunların 16 tanesi küllü, killi ve kumlu karışık bir çukur içinde yer almakta, iskeletler çukurlara hocker tarzda doğu-batı yönlü gömülmüştür. İskeletlerin bazılarının yanında aşı boyası bulunmuş. Inhumasyon gömü iskeletlerinin bazılarında tek gömü varken, 3 mezarda 2'şer gömü elde edilmiştir. 16 iskeletin üzerindeki yanık izleri kremasyonu düşündürmekle birlikte bir felaket sonucu da olabileceği dikkate alınmaktadır (Reilly, 1940: 146-147).

V. 5. 15: Norşuntepe:

Elazığ ilinin 26 km güneydoğusunda Altınova bölgesinde yer alır, 1972 yılında J 18 alanında yapılan çalışmalarda insan iskeletleri bulunmuştur. İskeletlerden biri yerleşim alanında çömlek içinde bulunan bir çocuk iskeletidir. Burada 1972'de yapılan çalışmalarda 3 mezar, 1973 yılında J 18b alanında yapılan çalışmalarda 4 iskelet daha bulunmuştur. Aynı alanda bulunan iskeletlerin hepsi hocker gömüler şeklinde kaplar içinde ortaya çıkarılmıştır. Bunların yanı sıra sepet içinde de bir iskelete rastlandığı belirtilmiştir. Bulunan mezarlar geç kalkolitik çağa tarihlenmiştir (Hauptmann, 1976).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma ile Neolitik ve Kalkolitik dönemlerde yaşamış olan toplumların arkeolojik ve antropolojik bulgular birlikte değerlendirilerek, mezar tipleri ve ölü gömme gelenekleri belirlendikten sonra, ilgili toplumlar sosyo-kültürel açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

İnsanoğlu kendi benliğini kavramaya başlamasıyla birlikte, ölümün farkına varmaya başlamış, ölüm bilincinin ve olgusunun kafasında yer etmesiyle de, öteki dünya inancı gelişmeye başlamıştır. Bunun sonucunda insanoğlu çeşitli önlemler almaya başlayarak ölü gömme eylemini geliştirmiştir.

Neolitik Çağ, getirdiği köklü değişikliklerle insanlığın kültür tarihi içinde bir devrim yaratmış ve yeni bir yaşam biçimine kapı açmıştır. Bu dönem; ilk köy topluluklarının kurulması, yerleşik hayata geçiş, kasabaların oluşması, insanların kendi yiyeceklerini üretmesi, tarımın gelişmesi ve yabani hayvanların evcilleştirilmeye başlaması, seramiğin başlangıcı gibi önemli kültürel öğelerinin geliştiği bir dönemdir. Toplumların Neolitik çağda sürdürdüğü yaşam tarzı diğer dönemlerde bütünüyle farklılaşarak devam etmiştir. Madenler çağında artı üretim daha da büyümüş, sosyal sınıflar ardı ardına doğmaya başlayarak çeşitli iş alanlarında uzmanlaşma baş gösterdi. Tüm uygarlıkların kökleri hiç kuşku yok ki Neolitik çağa kadar uzanarak hayat bulmaktadır. İşte bu nedenledir ki Neolitik Dönem'i, kültür tarihimizin ilk devriminin gerçekleştiği dönem olarak kabul etmek yanlış olmayacaktır (Özbek, 2000).

Neolitik Dönem ile başlayan yeni toplumsal yapılanmanın getirdiği kurallarla, bu dönem toplumları başlangıçta ölülerinin çoğunu evlerin tabanları altına (intramural) hocker pozisyonunda gömmüşler, bazı durumlarda da yerleşim yeri dışı (Extramural) mezarlıkları da oluşturdukları, yapılan arkeolojik kazı çalışmalarından anlaşılmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Anadolu'da Neolitik Dönem Ölü Gömme Gelenekleri

YERLEŞİM YERİ	GÖMÜ BİÇİMİ	GÖMÜ YERİ	MEZAR HEDİYELERİ	MEZAR TİPLERİ	GÖMME TİPLERİ
AŞIKLIHÖYÜK	Keramasyon İnhumasyon	İntramural	Bakır Boncuklar	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli ve Çoklu Gümü
CAFERHÖYÜK	İnhumasyon	İntramural	Çanak Çömlek Parçaları	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli Gümü
ÇAYÖNÜ	İnhumasyon	İntramural, Extramural	Domuz Dişinden Yapılmış Süs Eşyaları, Kolyeler, Yontma Taştan Aletler	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli ve Çoklu Gümü
MUSULLAR	İnhumasyon	İntramural	Kemikten Yapılma Bız, Boncuk ve Aletler, Taştan Balta ve Obsidyenden Kesici Aletler	Basit Toprak Mezar	Hocker
NEVALİ ÇORİ	İnhumasyon	İntramural		Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli ve Çoklu Gümü
KÖRTİKTEPE	İnhumasyon	İntramural	Taş ve Kemikten Üretilen Boncuk, Obsidyen ve Çakmak Taşı Alet, Kabartma ve Kazıma Tekniği ile Yapılmış Geometrik Bezek ve Hayvan Figürleri İçeren Taş Kap	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli Gümü
ÇATALHÖYÜK	İnhumasyon	İntramural	Obsidyen Aynalar, Kemik Tokalar Çakmak Taşı Hançerler ve Taş Kaplar, Makyaj Setleri,Yüzük, Aynalar, Hançer ve Silahlar	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli ve Çoklu Gümü
HACILAR	İnhumasyon	Extramural	Kase, Kalplar, Kemik iğneler, ve Boncujlar	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli ve Çoklu Gümü
KÖŞKHÖYÜK	İnhumasyon	İntramural	Pişmiş Toprak Kaplar, Tas ve Deniz Hayvan Kabukları, Boncuklar, Kemik İğneler, Hançer ve Baltalar, Obsidyen Aletler ve Taş Kolye,Tanrıça Heykelciği, Taş İdol, Mühür ve Kolye Taneleri,Obsidyen Mermer Bilezikler	Basit Toprak Mezar Küp Mezar Sandık Mezar	Hocker, Tekli ve Çoklu Gümü
KURUÇAY	İnhumasyon	İntramural	Aşık Kemiği, çömlekler	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli Gümü
FİKİRTEPE	İnhumasyon	İntramural	Kase, Kemik Kaşık, Hayvan Heykelciği ve Ayaklı Kap	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli Gümü
TEPECİK-ÇİFTLİK HÖYÜK	İnhumasyon	İntramural	Boncuk hediyeler	Basit Toprak ve Çömlek Mezar	Hocker, Tekli ve Çoklu Gümü
ÖKÜZİNİ	İnhumasyon	İntramural	Kap,Kırık Taş İdol ve Çok Sayıda Kolye Boncuğu	Basit Toprak Mezar	Hocker,Dorsal, Tekli Gümü
PENDİK	İnhumasyon	İntramural	Az Sayıda Boncuk, Kemik Aletler	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli Gümü

Anadolu’da Akeramik ve Seramikli Neolitik Dönem’de birçok yerleşim yerinde, aynı dönemlere tarihlendirilmiş olmasına rağmen farklı geleneklere sahip pek çok toplumda, yerleşim yeri içi gömü (İntramural) geleneğinde zaman zaman çoklu gömü geleneği görülmektedir (Tablo 1).

Neolitik Dönem’in pek çok buluntu yerinde yerleşim içi gömü geleneğine rastlanırken, Çayönü’nün Seramikli döneme rastlayan tabakasında yerleşim içi gömünün bulunmayışı, bu dönemde mezarlık kavramının olmaya başladığını düşündürmektedir.

Neolitik Dönem’de Anadolu’da yaygın olarak hocker tarzda gömme ile birlikte kafatası kültü geleneği de uygulanmıştır. Anadolu'da Akeramik Neolitik Dönem'de kült amaçlı kullanıldığı düşünülen özel yapılar, Caferhöyük, Çayönü ve Nevali Çori'de ele geçmiştir (Sevin, 1991: 16). Evlerden ayrı olarak yapılan bu yapıların en ilginç örneği Çayönü'nde görülmektedir. Çayönü'nde görülen bu yapılardan biri olan "Kafataslı" yapıda, kafatasları ve vücut kemikleri üst üste tabakalar halinde sıralanmış olarak ele geçmiştir (Özbek, 1986). Tıpkı Çayönü'nde olduğu gibi kafataslarının gövdeden ayrılarak gömülme geleneğinin diğer örnekleri, Akeramik Neolitik merkezlerinde sadece Nevali Çori ve Caferhöyük’te, Seramikli Neolitik merkezlerinde Çatal Höyük, Köşkhöyük, Hacılar, Tepecik/Çiftlik höyük ve Fikirtepe'de görülmektedir. Erken Kalkolitik Dönem’de ise sadece Köşkhöyük'te görülen bu gelenek, bu dönemin başka merkezlerinde henüz tespit edilmediği anlaşılmaktadır.

Neolitik Dönem'de Kafatasına verilen önem ve kafatası kültünün göstergesi, sadece kafataslarının gövdeden ayrı ve ayrıcalıklı bir şekilde gömülmesi biçiminde değil, kafataslarının kil ile mask haline getirilerek boyanması şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Benzerleri Natufian kültürü içerisinde Eynan ile Eriha'da rastlanan bir gelenek olan mask yapımı, Anadolu'da sadece Köşkhöyük'te bulunmuştur.

Köşkhöyük'te, 1985-2008 dönemleri arasında yapılan kazı çalışmaları sırasında yüzleri kil hamurla şekillendirilmiş insan başları bulunmuştur. Köşkhöyük dışında Anadolu coğrafyası üzerinde hiçbir Neolitik köy yerleşmesinde bu kadar geç dönemle tarihlendirilmiş kil sıvalı insan başlarına rastlanmamıştır (Özbek, 2009). Köşkhöyük'te Geç Neolitik evre'ye ait olan II., III. ve IV. yapı katlarındaki insan buluntularından Neolitik çağın en ilginç ölü gömme uygulamalarının en güzel örneği elde edilmiştir. Bu geleneğin halkın inanç dünyasında anlamlı bir yere sahip olduğu düşünülmektedir (Özbek, 2009). Bu durum Çatal Höyük'te sadece "okr" (aşı) boyası ile boyanmış bir biçimde ele geçmiştir (Mellaart, 2003).

Aşı boyasının hem kafataslarının boyanmasında kullanılması hem de mezarlara bırakılması, güneydoğu Avrupa'dan Yakındoğu 'ya kadar geniş bir alana yayılmış olması, ticari ya da kültürel ilişkilerin varlığından çok Paleolitik dönemden itibaren gelen bir sürekliliğe dayandırılmaktadır (Kansu, 1991: 143).

Anadolu'da Neolitik Dönem'de görülen bir başka ilginç durum da, insan kemiklerinde gözlenen hafif yanma izleridir. Bu tür yakma işleminin en eski örneklerine Akeramik Neolitik Dönem Aşıklıhöyük'te rastlanmaktadır. Aşıklıhöyük

taban altı gömütlerinin büyük bir çoğunluğunda görülen yakma olayı vücudun tümünü içerecek şekilde yapılmıştır. Taban altı çukurlarının hiçbirinde yanma izine rastlanmamış olması, ölülerin başka bir yerde yakılıp bu çukurlara gömüldükleri izlenimini vermektedir.

Aşıklıhöyük dışında yanmış kemiklere, aynı döneme tarihlendirilen Çayönü ve Çatalhöyük'te Seramikli Neolitik Dönem'de rastlanılmıştır. Aşıklı Höyük'te bu durum bir ölü gömme geleneği olarak karşımıza çıkarken, diğer merkezlerdeki yakma olayının hijyenik ya da ritüel kökenli olduğu düşünülmektedir (Özbek, 1992: 206).

Neolitik Dönem yerleşkelerine ait toplumların paleoantropoljik açıdan değerlendirmesi yapılan çalışmaları derlediğimizde, ortalama 1279 bireye ait iskelet üzerinde çalışılmış olduğu anlaşılmıştır. Bunların demografik dağılımları Tablo 2' de gösterilmiştir.

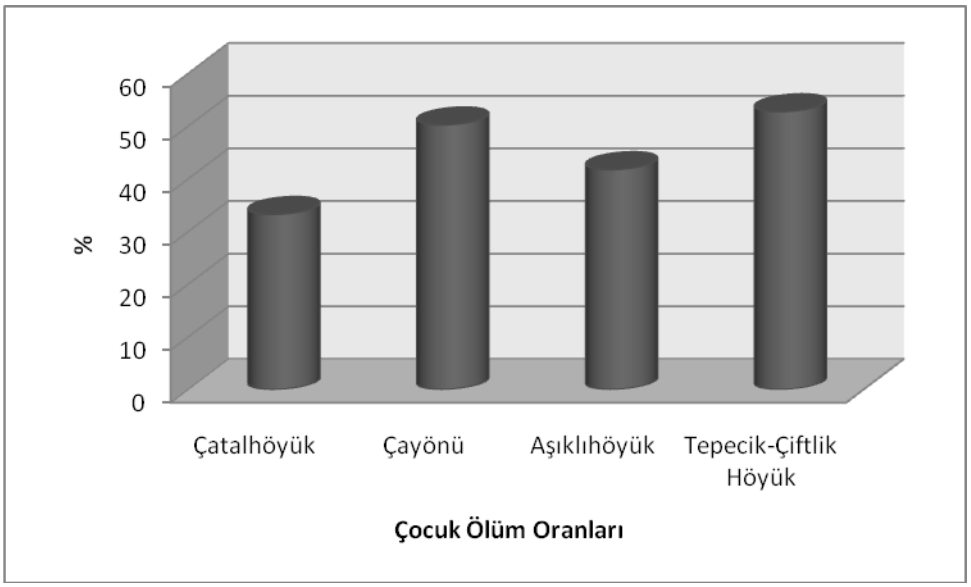
Tablo 2: Anadolu'da Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Paleodemografisi

Buluntu Yeri	Araştırmacı	Yetişkin		Yeni yetme	Çocuk	Bebek	Fetus	Belirsiz	Toplam
		Kadın	Erkek						
Aşıklıhöyük	Özbek,91,92,93	13	7	-	6	9	1	-	36
Caferhöyük	Özbek, 1991	1		-	1	-	1	-	3
Çayönü	Özbek, 2004	227	193	-	142	57	7	-	626
Musular	Özbek, 2006	3	3	-	2	-	-	-	8
Nevali Çori	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Körtiktepe	Özbek, 2004	3	3	2	2	-	-	-	10
Çatalhöyük	Ferembach,1972	148	115	24	99	76	-	-	462
Hacılar	-	-	-	-	-	-	-	-	
Köşkhöyük	Silistreli, 1989	-	-	-	31	-	-	14	45
Kuruçay	Duru, R., 1994	2			2				4
Fikirtepe	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tepecik-Çiftlik Höyük	Erdal,Özbek, Büyükkarakaya, 2008	7	6		5	14		4	36
Öküzini	Özbek, 1999	4	1	-	-	-	-	-	5
Pendik	Pasinli, 1993	19		-	7	-	2	-	28
Yümüktepe	Sevin-Cenava,1995 Akarsu,1998 Köroğlu, 2006	5	4	-	6	-	-	1	16

Tablo 2'de görüldüğü üzere en çok bireyle temsil edilen toplum 626 birey sayısı ile Çayönü'dür. En az birey sayısının ise Caferhöyük, Kuruçay, ve Öküzini toplumlarında olduğu görülmektedir. Yapılan demografik değerlendirmeler, ilgili dönem Anadolu toplumlarının en son yayınlarından alınan bilgilere göre yapılmıştır. Ancak bazı çalışmaların kazıları halen devam eden yerleşim yerlerine ait olması ve iskelet buluntularına ait çalışmaların devam ediyor olması, ilerde bu sonuçlarda sonuçlarda bazı değişmelere neden olabileceğinin dikkate alınması gerekir.

Neolitik Çağ, İnsanlığın kültür tarihinde bir devrim yaratmış olsa da, özellikle başlangıç zamanlarında insan sağlığı için pek de bir olumlu tablo çizmediği anlaşılmaktadır. Bu durum, Neolitik Dönem köy yerleşmelerinden ele geçen iskelet buluntularından açıkça görülmektedir. Örneğin Neolitik Döneme tarihlendirilen topluluklarda 0-15 yaş ölüm oranları Çatalhöyük'te %33,3 (Angel, 1971), Çayönü'nde % 50,3 (Özbek, 1988), Aşıklıhöyük'te %41,8 (Özbek, 1988), Tepecik/Çiftlik höyüğünde ise % 52,8 (Büyükkarakaya ve ark., 2008) biçiminde olması çocuk ölümlerinin bu dönemlerdeki fazla oluşunun birer göstergesidir. Bir toplumda bebek ve çocuk ölümlerinin yüksek oluşu, o toplumun sağlıksız bir toplum olduğunun önemli bir göstergesidir.

Grafik 1: Neolitik Dönem Yerleşmelerinde Çocuk Ölüm Oranları (0-15 yaş)

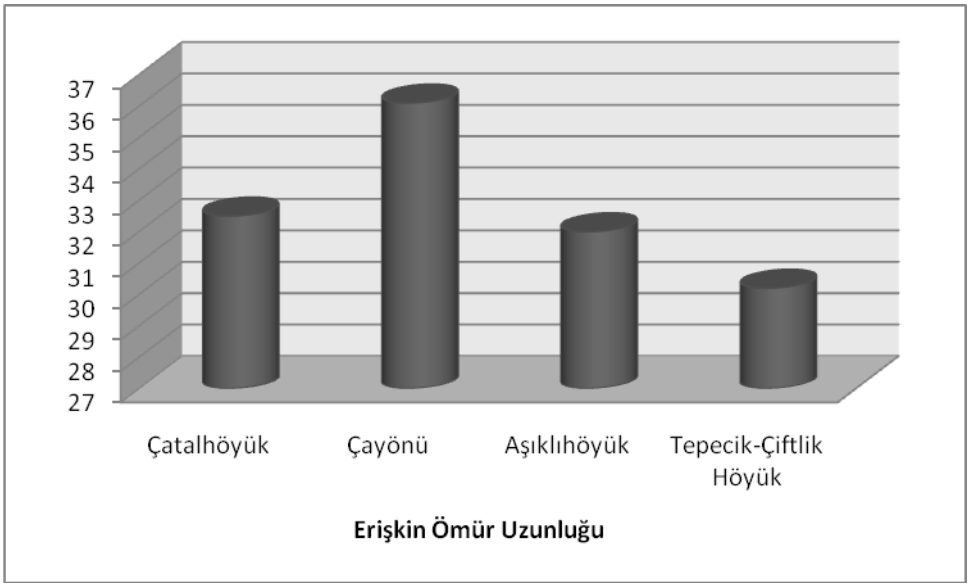

Grafik 1'de görüldüğü üzere Neolitik Dönem toplumlarında bebek ölümleri oldukça yüksektir. Bu durumda bu kadar bebek ölümüne karşı toplumun devamlılığının olması için doğurganlığın oldukça yüksek olması gerekir. Olumsuz

sağlık koşulları, yetersiz anne bakımı, sütten kesildikten sonra ihtiyaç duyulan yiyeceklerin hazırlanması ve saklanması koşullarının yeterince steril ortamlarda yapılamaması, yüksek oranda ölümlere yol açmış olmalıdır.

Bu sağlıksız tablo erişkinler için de geçerlidir. Anadolu arkeolojik topluluklarına ait erişkin ölüm yaşı ortalamalarına bakıldığında Çatalhöyük'te 32,5 (Angel, 1971), Çayönü'nde 36,1 (Özbek, 1988), Aşıklıhöyük'te 32,0 (Özbek, 1998) ve Tepecik/Çiftlik höyüğünde ise 30,28 yıl (Büyükkarakaya ve ark., 2008) olduğu görülmektedir.

Grafik 2: Neolitik Dönem Yerleşmelerinde Erişkinlerinde Ortalama Ömür Uzunluğu

Neolitik Dönem'de hızla büyüyen köy yerleşmeleri ve bu yerleşmeler etrafında büyüyen çöplükler, yoğun nüfus, çevrenin bilinçli olarak değiştirilmesi birçok sağlık sorununu da beraberinde getirmiştir (Cohen, Armelagos, 1984). Özellikle tarım alanlarının tarım yapmak için hızla yok edilmesi toprağı korumasız

bırakmıştır. Yoğun tarıma geçişle birlikte ekolojik denge bozulmuştur. Üretimi arttırmak için hayvan dışkısını gübre olarak kullanılması da enfeksiyonel hastalıkların hızla yayılmasına neden olmuştur (Weiner, 1972).

Neolitiğin erken dönemlerinden itibaren insan toplulukları nişastalı bitkileri aşırı tüketmeye başlamıştır. Oysa bu tür yiyecekler protein, vitamin ve mineral değerleri oldukça düşük olan besin maddeleridir. Tarım, her ne kadar, daha fazla nüfusu beslemeye olanak sağlıyorsa da, bu yaşam tarzı hayvansal besinlerle desteklenmemişse, kaliteli ve dengeli beslenmeden söz etmek mümkün değildir. Dengesiz beslenme de, ister istemez direnç mekanizmasını olumsuz yönde etkilemekte ve bağışıklık sistemini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla bu durum insanları hastalıklara karşı zayıf kılmakta ve kolayca hastalanmalarına neden olmaktadırlar (Özbek, 2010).

Görüldüğü gibi tarım, hayvancılık, çanak-çömlek gibi kültür tarihimize damgasını vuran yeniliklerin simgelendiği Neolitik çağ, özellikle başlangıç aşamasında, insan sağlığı için hiç de olumlu bir tablo çizmemektedir. Bunun kanıtlarını özellikle bu çağ köy yerleşmelerinden çıkarılan iskelet topluluklarında belirlenen hastalık izlerinden anlamak mümkündür (Tablo 3).

Tablo 3: Anadolu Neolitik Dönem Toplumlarında Belirlenen Paleopatolojiler

Buluntu Yeri	*Araştırmacı*	*Gözlenen Patolojiler*
Aşıklıhöyük	Özbek,1992 Büyükkarakaya-Erdal, 2005	Trepanasyon, Hipoplazi, Osteoartiritis
Caferhöyük		
Çayönü	Özbek, 1989 Büyükkarakaya-Erdal, 2005	Kulak ve kemik iltihapları,eklem bozukluklar, diş çürükleri ve aşınma, hipoplazi, demir eksikliği
Musular	Özbek,2006	Demir eksikliğine bağlı porotik yapı gözlenmiş, diş çürüğü ve aşınma yok
Nevali Çori		
Körtiktepe	Özbek, 2004	Diş aşınması normal, sinüzit, dış kulak deliği tümörü beslenme yetersizliği,demir eksikliği
Çatalhöyük	Angel, 1971 Özbek, 1993	Orta ve ileri derecede Porotic hyperostosis, dejeneratif artiritis
Hacılar		
Köşkhöyük		
Kuruçay		
Fikirtepe		
Tepecik-Çiftlik Höyük	Erdal,Özbek, Büyükkarakaya, 2008	Porotic hyperostosis, osteoporoz
Öküzini	Özbek, 1999	Diş ve diş eti hastalıkları, yüksek oranda diş çürükleri, demir eksikliğinden kaynaklanan kansızlık
Pendik		
Yümüktepe	Hilal, 1999	Orta derecede aşınma ve hipoplazi

Aşıklıhöyük ve Çayönü toplulukları sağlık açısında değerlendirildiğinde; İnsan iskeletlerinde yapılan incelemeler sonucunda dejeneratif eklem rahatsızlıklarından osteoartritisin (eklem romatizmaları) Çayönü toplumuna oranla, Aşıklı toplumunda daha yoğun rastlandığı anlaşılmaktadır. Bu durum Aşıklı insanlarının avcı toplayıcı yaşam tarzından kaynaklı, Çayönü insanlarına göre daha baskın olduğunun bir göstergesi olarak belirtilmektedir (Büyükkarakaya-Erdal, 2005).

Çayönü toplumunda birçok diş grubunda mine hipoplazisi sıklığının kadınlarda daha fazla olması, kız çocuklarının büyüme sürecinde erkeklere göre daha fazla hastalıklara maruz kaldıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Aşıklıhöyük topluluğunda ise böyle bir duruma rastlanmamıştır. Günümüzde yaşayan toplumlar üzerinde yapılan çalışmaların sonuçlarına göre, mine hipoplazisi görülme sıklığının genel yaşam koşulları ile bağlantılı olduğuna ilişkin bulgular vermektedir. Buna göre bir değerlendirme yapılacak olursa, Çayönü toplumunun Aşıklıhöyük toplumuna göre daha düşük ekonomik yapıya sahip olduğu, buna bağlı olarak da daha düzensiz ve kötü beslendiği kanısına varılmıştır. Mine hipoplazisi Musular toplumunda görülmezken, Yümüktepe toplumunda orta derecede görülmektedir (Özbek, 2006; Hilal, 1999).

Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait Çayönü ve Aşıklı topluluklarının genç erişkinlerinde bile görülen belirgin diş aşınmasına, Körtiktepe toplumunda rastlanmamıştır. Körtiktepe toplumunda beslenme yetersizliği, demir eksikliği, dış kulak deliği tümörü gibi pek çok hastalık belirlenmiştir. Körtiktepe serisinin oldukça az sayıda birey içermesine rağmen çok yoğun bir biçimde patolojik lezyonların görülmesi, toplumun sağlık durumunun çok da iç açıcı olmadığına işaret etmektedir (Özbek, 2004).

Neolitik dönem onca olumsuz yaşam koşullarını beraberinde getirse de, Neolitik Dönemi medeniyete açılan bir kapı olarak düşünmek gerekmektedir. Beyin ameliyatlarının, yani trepenasyonun, Neolitik Dönem yerleşmesi olan Aşıklıhöyük toplumunda görülmeye başlanması, bu dönemde tıbbın yadsınamayacak biçimde

geliştiğinin bir göstergesidir. Bu dönemde beyin delgi ameliyatı, hangi gerekçeyle yapılmış olursa olsun insanoğlunun gerçekleştirdiği ilk cerrahi müdahale olması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum tıp tarihinde bir başlangıç olması açısından da son derece önemli bir olaydır (Özbek, 1991).

Neolitik dönem toplumları mezar hediyeleri açısından değerlendirildiğinde, kadın ve erkek mezarlarına bırakılan hediyelerde farklılıklar olduğu gözlemlenmiştir. Neolitik Dönem'de; Kadın mezarlarına genelde yüzük, bilezik, gerdanlık, aşı boyası, kemik iğne gibi süs eşyaları ve çanak, çömlek gibi günlük kullanım malzemeleri bırakılırken; erkek mezarlarına genellikle obsidyenden yapılma kamalar ve mızrak uçları ile silahlar bırakılmıştır.

Mezarlara bırakılan ölü hediyeleri, genellikle toplumların dinsel inançlarını belirlemeye yardımcı olurken, o toplumların teknolojileri ve yaşam şekilleri hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır.

Neolitik toplumları arasında en fazla bilgiye Aşıklıhöyük toplumunda ulaşılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Aşıklıhöyük insanlarının, alet ve silahlarını yapmak için çoğunlukla obsidyen kaynaklardan yararlandığı, bunun yanı sıra obsidyen kaynakları olmayan toplumlara obsidyenden yapılma alet ve silahları satarak ticareti başlattıkları da anlaşılmaktadır.

Anadolu'da Neolitik Dönem yerleşmelerinden ele geçen buluntular üzerine yapılan inceleme ve değerlendirmelerden, hem çok çeşitli, hem de bir o kadar benzer

özellikler gösteren gömü geleneklerinin varlığı anlaşılmıştır. Bu durum Neolitik Çağ Anadolu topluluklarının oldukça gelişmiş bir inanç sistemine sahip olduklarının bir belirtisi sayılabilir. Elimizde çok fazla bulgu olmamasına rağmen, Neolitik olarak isimlendirilen bu dönemin bir geçiş dönemi olduğu ve bu süreçte gelişen ölü gömme adetlerinin temelinde yatan amacın, ölüm ve yaşam kavramının daha iyi algılandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.

Neolitik dönemden sonra gelen Kalkolitik Dönem, tarımın ve hayvancılığın gelişmesiyle ortaya çıkan toplumdaki sosyal yapının değişiminin başladığı dönem olarak bilinir. Her ne kadar maden işlemeciliği Neolitik Dönem ortalarında ortaya çıkmış olsa da, kullanımı ve çeşitlenmesi Kalkolitik Dönem'de alet, silah ve süs eşyası yapımı şeklinde yaygınlaşmıştır.

Kalkolitik Dönem Anadolu'da ilk kent kültürlerinin başladığı dönem olarak da bilinir ve bu dönemde yerleşme yerlerinin sayısı hızla artarak 852'ye kadar ulaşmıştır. Kentleşmenin başlamasıyla duvarları bezemeli, içinde dikili taşlar bulunan ortak kutsal mekanlar ortaya çıkmıştır. Yerleşme dışı gömülere rağmen ev içi gömülerin son temsilcileri de yine bu dönemde görülmektedir. Kalkolitik Dönem'de yerleşim yeri içi gömü geleneğinde ikincil gömü geleneğine, Alacahöyük, Alişarhöyük, Baklatepe, Gözlükule, Tilkitepe, Ilıpınar, Korucutepe, Kurbanhöyük, Kuruçay gibi yerleşim yerlerinde rastlanmıştır (Tablo 4). Bu dönemde birincil gömü geleneği genellikle münferit ölümler için uygulanırken, ikincil gömü geleneğinin ise aynı aile içerisindeki bireylere özgü bir gelenek olduğu düşünülmektedir.

Tablo 4: Anadolu'da Kalkolitik Dönem Gömme Gelenekleri

YERLEŞİM YERİ	GÖMÜ BİÇİMİ	GÖMÜ YERİ	MEZAR HEDİYELERİ	MEZAR TİPLERİ	GÖMME TİPLERİ
ALACAHÖYÜK	İnhumasyon	İntramural	Bakır Bilezikler	Basit Toprak, Sandık Mezar	Hocker, Tekli-Çoklu Gümü
ALİŞARHÖYÜK	İnhumasyon	Extramural		Basit Toprak, Sandık Mezar	Hocker, Tekli-Çoklu Gümü
BAKLATEPE	İnhumasyon	İntramural	Yayvan Ağızlı Testiler, Küçük Kaplar, Üç Ayaklı Çömlekler, Bakır-Tunç Kamalar, Bilezikler, Küpeler, Kolyeler	Küp Mezar Sandık Mezar Basit toprak Mezar	Hocker, Yarı Hocker Tekli ve Çoklu Gümü
ÇAVİTARLASI	İnhumasyon	Extramural	Tas Balta, Obsidyen Aletler ve Keramikten Yapılmış Nesne	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli Gümü
DEĞİRMENTEPE	İnhumasyon	İntramural, Extramural		Çömleklere veya Silindir biçimli Kaplara Gömü yapılmış	Hocker, Tekli Gümü
GÖZLÜKULE	İnhumasyon	İntramural	Tek Renkli Çömlekler	Basit Toprak, Küp Mezar	Çoklu Gömü
ILIPINAR	İnhumasyon	Extramural	Tunç Balta, Bakır Bıçak, Siyah Perdahlı Bir Kap Omurgalı Kaseler,Testiler	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli-Çoklu Gümü
KORUCUTEPE	İnhumasyon	Extramural	Kemer, Ayak ve Kol Bilezikleri, Gerdanlık, Saç Halkaları,Topuz Başı, Bileklik ve Hançer	Basit Toprak, Küp Mezar	Hocker, Tekli-Çoklu Gümü
KURBANHÖYÜK	İnhumasyon	Extramural	Tek bir Kap	Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli-Çoklu Gümü
KURUÇAY	İnhumasyon	İntramural	Armağan Geleneği Görülmemiştir.	Basit Toprak, ÇömlekMezar	Hocker, Tekli-Çoklu Gümü
SAMSAT	İnhumasyon	İntramural	Delinmiş Hayvan Dişlerinden Boncuklar, Camdan Bilezikler	Basit Toprak, Küp Mezar	Hocker, Tekli Gümü
TELL EL CÜDEYDE	İnhumasyon	Extramural		Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli Gümü
TEPECİK	İnhumasyon	Extramural	Deniz Kabuğundan Boncuk ve Mermer Bilezik	Basit Toprak, Küp Mezar	Hocker, Tekli Gümü
TİLKİTEPE	İnhumasyon Kremasyon	İntramural		Basit Toprak Mezar	Hocker, Tekli-Çoklu Gümü

Kalkolitik Dönemde yerleşim dışı gömme geleneği Alişarhöyük, Değirmentepe, Ilıpınar, Korucutepe, Kurbanhöyük yerleşmelerinde görülmektedir. Çavi Tarlası ve Tell-el Cüdeyde'de de yerleşim dışı mezar olduğu düşünülen az sayıda mezar bulunmuştur.

Bu dönemde basit toprak mezarlar hemen hemen tüm yerleşim yerlerinde görülmektedir. Küp mezarlar ise Baklatepe, Değirmentepe, Gözlükule, Korucutepe, Samsat, Tepecik ve Norşuntepe gibi merkezlerde tespit edilmiş olup, bu tip mezarlar genelde yerleşim içi gömülerde bebek ve çocuklar için kullanılmıştır.

Kalkolitik Dönem'de görülen madeni süs eşyaları ve silahların yanı sıra, Neolitik Dönem'de kullanılan kemik, taş gibi malzemelerden yapılmış ölü hediyeleri de bulunmuştur. Bu bulgular, Neolitik ve Kalkolitik Dönem'lerde insanların yaşarken kullandıkları malzemelerin ne olduğunu ve cinsiyete göre iş bölümü yapıldığını yansıtmaktadır. Çocuklara ait gömülerde ele geçen ölü hediyelerinin en güzel örneği, Köşkhöyük'teki bebek mezarında iskeletin bileğinde ele geçen turkuvaz renkte pişmiş toprak boncuklardan yapılmış bileziktir. Kaseler, minyatür kaplar ve el baltalarının yanında özel eşyalar da mezarlardan ele geçmiştir.

Kalkolitik Dönem yerleşkelerine ait toplumların paleoantropoljik açıdan değerlendirmesi yapılan çalışmaları derlediğimizde, ortalama 123 bireye ait iskelet üzerinde çalışılmıştır. Bunların demografik dağılımları Tablo 5' de gösterilmektedir.

Tablo 5: Anadolu'da Kalkolitik Dönem Yerleşmelerinin Paleodemografisi

Buluntu Yeri	Araştırmacı	Yetişkin		Çocuk	Bebek	Fetus	Belirsiz	Toplam
		Kadın	Erkek					
Alacahöyük	-	-	-	-	-	-	-	-
Alişarhöyük	-	-	-	-	-	-	-	-
Baklatepe	-	-	-	-	-	-	-	-
Çavi Tarlası	Wickede-Mısır 1986	2		16	-	-	-	18
Değirmentepe	Özbek,1985	1		6	14	3	-	24
Gözlükule	-	-	-	-	-	-	-	-
Ilıpınar	-	-	-	-	-	-	-	-
Korucutepe	Vanlon, 1978	3		1	-	-	-	4
Kurbanhöyük	Alpagut, 1986	2	1	-	-	-	-	3
Kuruçay	Duru, 2008	6		51	-	-	-	57
Samsat	-	-	-	-	-	-	-	-
Tell-El Cüdeyde	-	-	-	-	-	-	-	-
Tepecik (Aydın)	-	-	-	-	-	-	-	-
Tilkitepe	Reilly, 1940	-	-	-	-	-	-	17
Norşuntepe	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablo 5'de görüldüğü üzere en çok bireyle temsil edilen toplum 57 birey sayısı ile Kuruçay olmuştur. En az birey sayısını Kurbanhöyük, toplumu vermektedir. Yapılan bu demografik çalışmalar Anadolu toplumlarından en son gelen verilere göre yapılmıştır. Ancak hala devam eden kazı çalışmaları ve kazı çalışmalarından elde edilen iskelet verilerinin çalışılıyor olması daha iyi sonuçlara ulaşmamızı kısıtlamaktadır.

Özellikle Değirmentepe kazılarından elde edilen bebek iskeletleriyle temsil edilen Kalkolitik Dönemde, 1 yaşına basmadan ölenlerin oranı %55 dir. Bu sonuç bize enfeksiyon hastalıkları ve yetersiz anne bakımının Değirmentepe'deki çok sayıda bebeğin ölümüne yol açtığını düşündürmektedir. Aslında kızıl, kızamık, suçiçeği, grip, boğmaca, ishal gibi birçok salgın hastalıklar bugün bile geri kalmış

yörelerde çocuklar için ölümcül tehlike sayılmaktadır. Bu tür hastalıklar genellikle bağışıklık sistemi henüz gelişmemiş olan yeni doğmuş ya da birkaç haftalık bebekleri daha çok etkiler. Üstelik elverişsiz sağlık koşulları ve yetersiz anne bakımı hastalığın seyrini daha da ağırlaştırır. Toplumun önemli bir bölümünü oluşturan bebekler, Değirmentepe toplumunda yetişkinlerden ayrı bir yerde toprağa verilmiştir (Özbek, 1985).

Aynı toplumda yapılan antropolojik çalışmalarda bebek ve çocuk kafataslarında deformasyon geleneği gözlenmiştir. Buna göre anne bebeğin başını çeşitli yönlerde sargılarla sarmak suretiyle amaçladığı deformasyon tipini elde etmiştir. 3-4 aylık bebekten 13-14 yaşındaki çocuğa kadar geniş bir yaş grubu içerisinde bu baş deformasyonu ile karşılaşılmıştır. Aynı deformasyon örneğine Kurbanhöyük toplumunda da rastlamaktayız. Bir estetik duygunun ifadesi olarak gördüğümüz bu kültürel davranışın sadece kız çocuklarına yönelik olduğu anlaşılmaktadır (Özbek, 1986).

Anadolu'da Geç Neolitik'ten Erken Kalkolitik Dönem'e geçişte kültürel bir kesinti yoktur. Nüfusun artması ile yerleşim yerlerinin sayısında da bir artış söz konusudur. Anadolu'nun ilk üreticiliğe geçiş evresine ait pek çok yerleşim yerinde yapılan incelemelere göre, hala yerleşim içi gömünün yaygın bir biçim olup olmadığı anlaşılamamıştır.

Giderek artan nüfus yoğunluğuna karşılık, Geç Neolitik ve Kalkolitik Çağlarda da aynı durum geçerlidir. Bu dönemlerde yerleşim içi gömü sayısı oldukça

sınırlıdır. Erken Neolitik dönem yerleşim içi mezarlarında her yaş grubundan insana rastlanırken, Geç Neolitik ve Kalkolitik Dönem'de genellikle çocukları ev içine gömüldükleri saptanmıştır. Toplumun en korumasız ve en aciz bireyleri olan çocuklar, belki de bu şekilde ölümden sonra da korundukları düşüncesiyle, büyükler gibi yerleşim yeri dışı mezarlara gömülmemiş olmalıdırlar (Seeher, 1993; 12).

Akeramik Neolitik Dönem'de Aşıklı Höyük ve Çayönü'nde ele geçen bakır buluntular, bu dönemde bakırın ham olarak kullanıldığının bir göstergesidir. Kalkolitik Dönem'de ise Baklatepe mezarlarında bulunan bakır ve tunç kamalar, Ilıpınar'da bulunan tunç balta, bakır bıçak, bız ve Korucutepe'de bulunan topuz başı, hançer gibi madeni buluntular maden işçiliği hakkında geniş bilgi vermektedir.

Anadolu' da mezar armağanlarına mezarlık bulunan her bölgede rastlanılmıştır. Seramikli Neolitik Dönem'de en zengin mezar hediyelerine Çatalhöyük ve Köşkhöyük'te rastlanmaktadır. Çatalhöyük'te hediyelerdeki en belirgin özellik tapınaklardaki ölü hediyelerinin evdekilerden daha zengin olmasıdır. Bu da tapınakta gömülen kişilerin daha yüksek rütbe ve seçkin bir konuma sahip olduğunu gösterir. Köşkhöyük'te ise ölüler kendi özel eşyaları ve yiyecek içecek kapları ile gömülmüşlerdir. Körtiktepe mezarlarında bulunan taş nesneler gibi bazı özel bulgular, çağdaşlarına göre daha gelişkin bir kültürün varlığını gösterir (Özkaya-San; 2004). Akeramik Neolitik Dönem'de Aşıklıhöyük'te, Çayönü 'nde, Seramikli Neolitik Dönem'de Hacılar, Fikirtepe, Öküzini, Yümüktepe'de, Kalkolitik Dönem'de Korucutepe, Ilıpınar ve diğer merkezlerde az da olsa mezar hediyeleri bulunmuştur. Neolitik Dönem mezarlarından ele geçen boya paletleri, obsidyen aletler, kemik

iğneler, bakır yüzükler, gerdançeler, aşı boyası, silahlar, bıçaklar, kolyeler ve boncuklar bu dönem mezar armağanlarının çeşitliliğini ve niteliğini ortaya koymaktadır. Kalkolitik Dönem'de ele geçen mezarlarda kadınlara özgü çeşitli madenlerden süs eşyaları, erkeklere özgü silahlar ele geçmiştir. Bunların en güzel örneklerine Korucutepe ve Ilıpınar'da rastlanılmıştır.

Neolitik ve Kalkolitik Dönem topluluklarının mezarlarına bıraktıkları hediyeler ölümden sonraki yaşama olan inançları, dinsel inanışları hakkında bilgiler vermektedir.

Şimdiye kadar yapılan kazı çalışmaları ışığında, tarımın ve ticaretin başlamasıyla yerleşik hayata geçiş, yerleşik hayatın yoğunlaşması, hayatın devamlılığı için gerekli olan aletlerin yapımı ve bu süreç içinde taş aletlerin bakır ve tunç işlenerek madenin bilinçli olarak kullanılmaya başlamasını kapsayan Neolitik ve Kalkolitik Dönem yerleşmelerinin, sosyokültürel yapısının aydınlatılmasında, yerleşim içi ve dışı mezarların belirlenmesi, bu mezarlarla ilgili yapılan çalışmaların değerlendirilmesi sonucunda aşağıda belirtilen sonuçlar çıkarılmıştır;

Neolitik Dönem yerleşik hayata geçişin ve üreticiliğin başladığı bir dönem iken, Kalkolitik Dönem ise yerleşik hayatın zamanla geliştiği ve yerleşim yerlerinin sayısının hızla arttığı diğer bir dönemdir.

Yerleşik yaşama geçişle beraber toplumlarda farklı yaşamsal olgular ortaya çıkmıştır. Bunlar; nüfus artışıyla ortaya çıkan sosyal yapıdaki değişikliklerdir.

Tarımsal üretime geçişle ortaya çıkan bu değişimler kültürel uygulamaların gelişmesi gibi olumlu sonuçlar doğururken, sağlık yapısında da bir o kadar kötüleşmenin ortaya çıktığını göstermektedir. Her ne kadar yerleşik hayata geçiş besinlerden geçmişe göre daha iyi fayda sağlamayı ortaya çıkarsa da nüfus yoğunluğunun artması steril olmayan hayat şartlarını ortaya çıkardığı için yeni yaşamsal sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Yerleşim içi gömüler genelde Neolitik dönemde görülürken bu tür gömüler toplumun her kesimine ait olabilmektedir. Kalkolitik dönemde ise hem yerleşim içi hem de yerleşim dışı gömüler söz konusudur. Yerleşim içi gömüler genellikle bebek ve çocuklardan oluşurken, yerleşim dışı gömüler erişkinlerden oluşmaktadır. Gömü tiplerinin farklılaşmasındaki temel neden çocukların korunmaya muhtaç olması ve ailelerin çocuklarını koruma altına alma düşüncesinden kaynaklandığı sanılmaktadır.

Hem Neolitik hem de Kalkolitik dönem mezarlarında cinsiyete göre mezar hediyelerine rastlanmakla birlikte, Kalkolitik dönemde madenin işlenmeye başlanmasıyla çeşitlenme daha fazladır.

Sosyo-ekonomik açıdan değerlendirilecek olursa; Neolitik dönemde obsidyen ticaretiyle üretim fazlasının depolanması işlemlerinin başladığı, Kalkolitik dönemle birlikte bunların artarak geliştiği anlaşılmaktadır.

Neolitik dönemde madenler ham olarak kullanılırken, Kalkolitik dönemde ise maden işleme sanatının geliştiği ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır.

İnsan nüfusu açısından değerlendirildiğinde Neolitik dönemde Çatalhöyük'te ortalama kalabalık nüfuslu köy yerleşmelerinin başladığı, Kalkolitik dönemle birlikte ise yerleşim yerleri sayısında ve nüfusta hızlı bir artış olduğu, yine nekropollerden gelen iskeletlerin değerlendirilmesinden anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak her iki dönem, insanlık için hem sosyo-kültürel, hem de sosyo-ekonomik açıdan önemli gelişmeler kaydedildiği dönemler olması açısında büyük önem taşıdıkları anlaşılmaktadır. Mezar türleri ve ölü gömme gelenekleri genellikle Arkeolojik kazı çalışmaları sırasında tespit edilmekte olup, kazı çalışmalarından ele geçen iskelet, mezar ve ölü hediyelerinin birlikte değerlendirilmesi geçmişte yaşamış toplumlar hakkında doğru bilgilere ulaşılmasını sağlamaktadır. Bu tür çalışmaların disiplinler arası çalışmalar şeklinde yürütülmesi daha doyurucu bilgiler elde etmemiz açısında önem taşımaktadır. Ülkemizde daha önce yapılan kazı çalışmalarında arkeolog, antropolog, biyolog, paleontolog gibi farklı uzmanlık alanları gerektiren bilim insanlarının birlikte çalışmamış olması, mezarlıklarda yapılan araştırmaların bütüncül yaklaşımla ele alınmamasına sebep olmuş, bu da toplumlarla ilgili elde edilen verilerin doğru biçimde değerlendirilmesinde eksikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemlere ait arkeolojik ve antropolojik çalışmalar artıkça daha doyurucu sonuçların elde edilmesi mümkün olacaktır.

ÖZET

“ Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Dönemdeki Mezar Tiplerinin ve Ölü Gömme Geleneklerinin Sosyokültürel Açıdan Değerlendirilmesi” adlı bu tez çalışmasında Neolitik ve Kalkolitik Dönemde görülen mezar tipleri ve ölü gömme gelenekleri, Anadolu’da bulunan önemli nekropollerden elde edilen arkeolojik ve antropolojik veriler ışığında araştırılmış ve bu veriler sosyo-kültürel açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Neolitik Çağ, insanlık tarihinde bir devir açmıştır. Yerleşik hayata geçme ile birlikte ölümün farkına varma, ölü gömme eyleminin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Neolitik Çağ’da yerleşim içi gömü mevcutken giderek artan nüfus yoğunluğuna karşın Kalkolitik Çağ’da aynı durum devam etmiştir.

Mezar hediyeleri, kadın ve erkek farklılığı ile birlikte statü farkını da ortaya koymaktadır. Kadın mezarlarına yüzük, bilezik, gerdanlık, kemik iğne gibi süs eşyaları bırakılırken, erkek mezarlarına kamalar ve mızrak uçları gibi silahlar bırakılmıştır. Neolitik Dönem’de mezar hediyeleri kemik taş gibi malzemelerden yapılırken Kalkolitik Dönem’de yerini madeni süs eşyalarına bırakmıştır.

Neolitik dönem topluluklarına ait mezarlar, bu mezarlardan ele geçen ölü hediyeleri ve iskeletler üzerinde yapılan değerlendirmeler (patolojik, olgular, paleodemografik dağılım ve morfolojik yapı gibi); bu toplumların ekonomik yapılarında ve besin kaynaklarında çeşitlenme, nüfuslarında artış, bu nüfus artışına

ve yerleşik hayata geçişe bağlı olarak hastalıklarında çeşitlenerek artığını bize göstermiştir.

Kalkolitik Dönem'de ise Neolitik Dönem'in bir devamı niteliğinde olmakla birlikte, yerleşim yerleri ve kültürlerinde az da olsa bir farklılaşma olmaya başladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra ilgili dönemlere tarihlendirilen toplumların; gelişen benlik ve bilinçleri doğrultusunda, değişen yaşam tarzları, bu insanlara ölümden sonra bir hayatın olduğu düşüncesini kazandırmıştır. Ayrıca Antropolojik ve Arkeolojik belgeler; bu toplumların sosyo-ekonomik durumlarının Neolitik Dönem'le birlikte düzelmeye başladığını, Kalkolitik Dönem'de de bu durumun gelişerek devam ettiğini göstermektedir. Bu dönem toplumlarının sosyo-kültürel yapılarına bakıldığında; her iki dönemde de ölülerini düzenli gömdükleri, cinsiyet, yaş ve sosyal statüye göre ölen kişilerin mezarlarına ölü hediyeleri bıraktıkları, bazı hastalıklar için çeşitli tedavi yöntemleri geliştirdikleri ve beyin ameliyatı gibi cerrahi müdahalelerde de bulundukları anlaşılmaktadır.

Bu çalışma Arkeolojik ve Antropolojik verilerin birlikte değerlendirilerek toplumların sosyo-kültürel ve yapılarına ilişkin bilgiler elde etmek amacıyla yapılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda Anadolu Neolitik ve Kalkolitik toplumlarının yaşam tarzları, manevi inançlar, sosyal organizasyon gibi çeşitli konularda önemli gelişmeler kaydettikleri anlaşılmıştır.

SUMMARY

In this thesis study, named as “Sociocultural Analysis of Burial Traditions and Grave in Anatolia at Neolithic and Chalcolitic Period” grave types and burial traditions in Anatolia at Neolithic and Chalcolithic Period are analyzed in accordance with the archeological and anthropological data taken from important necropolis. As a result of that these data are analyzed in sociocultural perspective. Neolithic period had opened an era in history of humanity. After sedentism, death is realized. This caused burial of dead bodies. In Neolithic Period there were burial in settlement is observed. Despite of increase in population this situation is continued during Catholitic Period.

Grave gifts are proof of difference between women and men with their social status. In women graves there were nicknacks like rings, bracelet, necklace, pins are found. In men graves there are weapons like cotters and spearheads. In Neolithic Period, grave gifts are produced by bone stone. In Catholitic Period, it is changed to metal nicknacks.

In accordance with the analysis about grave gifts and skeletons that belongs to Neolithic Period (pathological, case studies, pale demographical distribution and morphological structure,etc.) ; shows us increase in illnesses due to increase in variety of economical structure and food sources and population as a result of sedentism. This proves us increase in variety of illness with sedentism.

In Calcolithic Period, as a follow-up of Neolithic Period, there are differences in settlement and cultures are observed. Beside of this, societies are understood to believe in life after death due to their improved ego and conscious with their changed life style.

Also archeological and anthropological data shown that their economical situations are improved in Neolithic Period, also in Chalcolithic Period this situation is continued by improvements. When we consider about sociocultural structure of society; in both periods they have buried their deads, they have left gifts in graves in accordance with sex, age and social status, also they have improved new treatment techniques and surgery operations like brain surgery.

Aim of this study is to analyze archeological and anthropological data of society in sociocultural perspective. As a result of these analysis; important improvement in life styles, beliefs, social organizations of Anatolian Neolithic and Catholithic societies are found.

KAYNAKÇA

*** AKARSU, A., 1999,** *"Mersin Yümüktepe Bireylerinin Vücut İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi"* Lisans Tezi, Ankara.

* **ALPAGUT, B., 1986,** *"The Human Skeletal Remains from Kurban Höyük (Urfa Province)"* Anatolica 13

* **ANGEL, J.L., 1971,** *"Early Neolithic Skeleton from Çatal Höyük: Demography and Pathology.* Anatolian Studies

* **AURENCHE, O., CALLEY, S. ,1985,** *"L' Architecture de Cafer Höyük (Foui1les 1982-1983) Rapport Préliminaire"* Cahier de l'Euphrate 4 s.11-13

* **AYENGİN, N., 1998,** *"Neolitik ve Kalkolitik Dönemde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri"* A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

* **BİNANT, P., 1991,** *La Prehistoure De la Mort* (Les Premiere sepultures en Europe) Paris.

* **BEALS, R., 1965,** *Introduction to Anthropology,* New York.

* **BONNEFOY, Y., 2000**, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, Dost Kitapevi, Ankara.

* **BRAİDWOOD, R., BRAİDWOOD, L., 1960,** *Excavations in the Plain of Antioch.* Oriental Institute Publications 61. Chicago.

* **BRAİDWOOD, R.J., 1975,** *"Tarih Öncesi İnsan"* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

*** BÜYÜKKARAKAYA, M. A., ERDAL, S. Y., 2005,** *"Çayönü ve Aşıklıhöyük Neolitik Toplumlarında Büyüme Bozuklukları"* XXI. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

*** CHİLD, G., 1992,** *"Kendini Yaratan İnsan"*, Varlık Yayınları, İstanbul.

*** ÇAMBEL, H., BRAİDWOOD, R. J., ÖZDOGAN, M. ,1982,** *"Çayönü Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları"* IV. Kazı Sonuçları Toplantısı.

*** ÇAMBEL, H., BRAİDWOOD, R. J., ÖZDOGAN, M., 1988,** *"1987 Yılı Çayönü Kazıları"* X. Kazı Sonuçları Toplantısı.

* **ÇAMBEL, H., BRAİDWOOD, R. J., ÖZDOGAN, M., 1989,** *"1988 Yılı Çayönü Kazıları"* XI. Kazı Sonuçları Toplantısı.

***ÇEVİK, N., 2000,** *"Urartu Kaya Mezarları ve Ölü Gömme Gelenekleri"* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

* **ÇEVİK, N., 2004,** *"Anadolu Yaratıcılığı"* Anadolu Uygarlıklarından 3.Binyıla Mesajlar. Geçmişten Geleceğe Arayışlar Buluşması. İstanbul.

* **DURU, R., 1979,** *"Değirmentepe Höyüğü Kazısı 1973"* Keban Projesi 1973 Çalışmaları, Ankara.

* **DURU,R.,1987,** *"Hacılar Nekropolünü Arama Çalışmaları"* IV Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **DURU, R.,1989,** *"Were the Earliest Cultures at Hacılar Really Acerarnic?"* Anatolia and Ancient Near East, Studies İn Honor of Tahsin Özgüç, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Emre, K.,M. Mellink, B Hrouda, N. Özgüç eds; Ankara, s. 99-105

* **DURU, R., 1994,** *Kuruçayhöyük I 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

* **DURU, R., 1996,** *Kuruçayhöyük II 1978-1988 Kazı Sonuçları Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

* **DURU, R., 2008,** *"M.Ö. 8000-M.Ö. 2000'e Burdur-Antalya Bölgesinin Altıbin Yılı"* Akmed Yayınları, Antalya.

* **EMBER, C.R., 1977,** *"Anthropology"* 2nd ed. Englewood Cliffs. N.J.

* **EMİROĞLU, K.-AYDIN, S., 2003,** *"Antropoloji Sözlüğü"* Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

* **ERDAL, Ö. D., 2004,** *"Eklem Hastalıklarının Yaşam biçimiyle ilişkisi: Eski Anadolu Toplulukları Örneği"* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

* **ERGİNER, G., 2004,** *"Bir Halk Bilimcinin Gözünde Ölüm"* Cogito Sayı:40 YKY Yayınları, İstanbul.

* **ERKANAL, H., ÖZKAN, T., 1997,** *"Bakla Tepe Kazısı"* XVIII Kazı Sonuçları Toplantısı (1).

* **ESİN, U., 1981,** *"İlk Üretimci1iğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa"* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

* **ESİN, U., 1992.** *"1990 Aşıklıhöyük Kazısı"* XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı (1).

* **ESİN, U., 1994.** *"1991 Aşıklıhöyük (Aksaray İli Kızılkaya Köyü)Kurtarma Kazısı"* XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı (1).

* **ESİN, U., HARMANKAYA, S., 1997,** *"Aşıklı'dan Son Haberler"* Eskiçağ Bilimler Enstitüsü, Sayı:3

* **FRAZER, J., 1991,** *"Dinin ve Folklorün Kökenleri I"* Paynel Yayınevi, İstanbul.

* **GARLAND, R., 1985,** *"The Greek Way Of Death"* Cornell University Pres., New York.

* **GARSTANG, J., 1953,** *"Prehistoric Mersin"* Oxford.

*** GLORY, A., ROBERT, R., 1947, "***Le culte des cranes humains"* Bull. Mém. De la Soc. d'Antrhrop. de Paris. Tome VIII, s 114-133.

* **GOLDMAN, H., 1956,** *"Excavations at Gözlükule, Tarsus Vol.II. From The Neolithic Through the Bronze Age"* Princeton

* **GÜNEL, S., 2007,** *"Çine-Tepecik 2006 Yılı Kazıları"* 29. Kazı Sonuçları Toplantısı. (I) Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

* **GÜNEL, S., 2009,** *"Çine-Tepecik 2008 Yılı Kazıları"* XXXI. Kazı Sonuçları Toplantısı (I) Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

* **HARMANKAYA, S., 1983,** *"Pendik Kazısı 1981"* IV. Kazı Sonuçları Toplantısı.

* **HARRİS, M., 1971,** *"Culture, Man and Nature"* New York.

* **HAUPTMANN, H., 1976,** *"Norşuntepe Kazıları 1972"* Keban Projesi 1972 Çalışmaları, Ankara.

* **HAUPTMANN, H., 1988,** *"Nevali Çori Architektur"* Anatolica 15

* **HAUPTMANN, H., 1992,** *"Şanlı Urfa ili Neyali Çori Kazıları"* XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı (1).

* **HİLAL, S., 1999,** *"Mersin Yümüktepeden ele Geçen İskeletlerin Dişlerinin Paleoantropolojik Analizi"* Lisans Tezi, Ankara.

* **KOŞAY, H.Z., M., AKOK, 1966,** *"Alacahöyük Kazısı 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor"* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

* **KÖKTEN, K., 1962,** *"Maraş ye Antalya Vilayetlerinde Süreli Dip Tarih Araştırmaları Hakkında Kısa Bir Rapor"* Türk Arkeoloji Dergisi.

***KÖROĞLU, G., 2007,** *"Sınır Tanımayan Boncuklar"* Rezzan Has Müzesi Yayınları. İstanbul

* **LEROİ-GOURHAN, 1975,** *"The Flowers Faund with Shanidar IV, A Neanderthal Burial in Northern Iraq"* Science

* **LÉVİ-STRAUSS, C., 1984,** *"Yaban Düşünce"* Hürriyet Vakfı Yayınları.İstanbul

* **LEWİN, R., 1998,** *"The Origin of Modern Humans"* Scientific American Library, New York

* **MARFOE, L., 1983,** *"Kurbanhöyük Excavations 1981"* IV. Kazı Sonuçları Toplantısı (I)

* **MEHREN, A., 1923,** "Nuhbetü'd-Dehr fi Acaibi'l-be ve'l-bah" Leipzig, s. 43.

* **MELLAART, J., 1965,** *"Earliest Civillisations of the Near East Thames and Hudson"* London

* **MELLAART, J., 1966,** *"Excavations at Çatal Höyük 1965, Forth Preliminary Raport"* Anatolian Studies. s.165-191

* **MELLAART, J., 1967,** *"Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia"* Thames and Hudson. London

* **MELLAART, J., 1970,** *"Excavitions at Hacılar II"* Edinburg University Press. Edinburg

* **MELLAART, J., 1988,** *"Yakındoğu'nun En Eski Uygarlıkları"* (Çev. Bilge A1tıok) Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.

* **MELLAART, J., 2003,** *"Çatalhöyük Anadolu'da Bir Kent"* Yapıkredi Yayınları. İstanbul

* **MİTHEN, S., 1999,** *"Aklın Tarih Öncesi"* Dost Kitapevi Yayınları Ankara

* **ÖZBAŞARAN, M., 1997,** *"Musular Mevkii (Aksaray İli) Araştırma ve Kazı Projesi" 1996"* XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı.(II)

* **ÖZBEK, M., 1986,** *"Çayönü Yerleşmesindeki Kesik İnsan Başları"* III. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 1986,** *"Değirmentepe Eski İnsan Topluluklarının Demografik ve Antropolojik Açıdan Analizi"* I. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 1988,** *"Çayörıü İnsanları ve Sağlık Sorunları"* IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 1989,** *"Son Buluntular ışığında Çayönü Neolitik İnsanları"* V. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 1990,** *"Antropolojiye Giriş"* Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

* **ÖZBEK, M., 1991,** *“Anthropologie de l’enfant de Cafer Höyük (Neolithique. Turquuie)”*, Cahiers de l’Euphrate 5-6 s.151-162

* **ÖZBEK, M., 1991,** *"Aşıklı Höyük Neolitik İnsanları*" VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 1992,** *"Aşıklı Höyük Neolitik Çağ İnsanları"* VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 1993,** *"Aşıklı Höyük İnsanları (1990 ve 1992 Buluntuları)"* IX Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 1993,** *“Anadolu Eski İnsan Toplumlarında Sağlık Sorunları”* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt10, Sayı 2, s:1-19

* **ÖZBEK, M., 2000,** *“ Öküzini İnsanlarının Antropolojik Analizi”* XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 2004,** *“Körtiktepe’de İnsan Sağlığı”* XX. Araştırma Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZBEK, M., 2006,** *"Musular Neolitik insanlarının Antropolojik Analizi"*

Hayat Erkanal'a Armağan-Kültürlerin Yansıması Homer Kitapevi ve Yayıncılık, İstanbul

* **ÖZBEK, M., 2009,** *"Köşk Höyük Neolitik köyünde Kil Sıvalı İnsan Başları"* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 26. Sayı 1

* **ÖZBEK, M., 2010,** *"İnsanın Tarihöncesi Evrimi"* Ege Matbaacılık, İstanbul.

* **ÖZDOĞAN, M., 1999,** *"Çayönü"* Neolithic in Turkey The Cradle of Civilization New Discoveries, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

* **ÖZDOĞAN, M., 2002,** *"Devrimlerin Atası Neolitik Çağ"* Arkeoatlas Dergisi Sayı:2, İstanbul.

* **ÖZDOĞAN, M., 2004,** *Neolitik Çağ- Neolitik Devrim- İlk Üretim Toplumları Kavramının Değişimi ve "Braidwoodlar"*, Tüba AR:7

* **ÖZDOĞAN, M., BAŞGELEN N., (ed), 1999,** *"Neolitik in Turkey"* Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.

* **ÖZDOĞAN, M., BAŞGELEN N., (ed), 2007,** *Türkiye'de Neolitik Dönem- Yeni Kazılar, Yeni Bulgular.* İstanbul

* **ÖZDOĞAN, M., HAUPTMANN, H., BAŞGELEN, N., (ed), 2003,** *Köyden Kente Yakındoğu'da İlkyerleşimler,* Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul

* **ÖZDOĞAN, A.,ÖZDOĞAN,M.,CAVEVA,I., DAVİS,M., 1992,** *"1990 Yılı Çayönü Kazısı ve Onarım Çalışmaları"* XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı. (I)

* **ÖZDOĞAN, A., ÖZDOĞAN, M., CAVEVA, I., DAVİS, M., 1993,** *"1991 Yılı Çayönü Kazısı "* XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı. (I)

* **ÖZDOĞAN, A., ÖZDOĞAN, M., CAVEVA, I., DAVİS, M., 1994,** *"Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi, 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme"* XV. Kazı Sonuçları Toplantısı (I)

* **ÖZGÜÇ, T., 1948,** *"Ön Tarihte Anadolu'nun Ölü Gömme Adetleri"* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

* **ÖZGÜÇ, N., 1987,** *"1985 Yılında Yapılmış Olan Samsat Kazılarının Sonuçları"* XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı.

* **ÖZKAYA, V., SAN, O., 2002,** *"Körtik Tepe Arkeolojik Kazıları"* XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı. II

***ÖZTAN, A., 2002,** *"Köşkhöyük. Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar"* TÜBA-AR:5

* **PASİNLİ, A., UZUNOGLU, E., ATAKAN, N., GİRGİN, Ç., 1994,** *"Pendik Kurtarma Kazısı"* IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara.

* **PEARSON, M.P., 1999,** *"The Archaeology of Death and Bruial"* Sutton Publishing.

* **PEARSON, M.P., 1999,** *"The Archaeology of Death and Bruial", Texas A&M Univ.Press.*

* **REILL Y, B.E., 1940,** *"Tilkitepe'deki İlk Kazılar (1937)"* Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi IV

* **ROAF, M., 1996,** *"Mezopotamya ve Eski Yakındoğu"* İletişim Yayınları.Ankara

* **ROODENBERG, J.J., 1990,** *"Ilıpınar Höyük Kazıları: 1987-1988 Yılları Kazı Çalışmalarının Özeti"* XI. Kazı Sonuçları Toplantısı. (1)

* **ROODENBERG, J.J., 1995,** *"Chronologies and Conclusion"* The Ilıpınar Excavations I, Five Seasons of Fieldwork in N.W. Anatolica 1987-91

* **ROSENBERG, M.,PEASNALL, B., 1998,** *"A Report on Sounding at Demirhöyük"* Anatolica 24

* **SEEHER, J., 1993,** *"Tarih Öncesi Çağlarda Ölüm ve Gömü"* Arkeoloji ve Sanat Dergisi, İstanbul.

* **SEVİM, A., 1993,** *"Elazığ/ Tepecik Ortaçağ İskeletlerinin Paleodemografik Açıdan Değerlendirilmesi"* A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

* **SEVİM, A., KAYA, F., 2005,** *"Son Buluntular Işığında İnsanlık Serüven"* Keçi, s.66-67

* **SEVİM, A., PEHLEVAN, C., GÜNAY, I., 2006,** *"Arkeolojide Paleoantropoloji"* Hayat Erkanal'a Armağan-Kültürlerin Yansıması. Homer Kitapevi ve Yayıncılık, İstanbul

* **SEVİN, V.,- CANEVA, I., 1995,** *" 1993 Yılı Mersin-Yümüktepe Kazıları",* XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı. (I)

* **SEVİN, V., 1991,** *"Anadolu Arkeolojisinin ABC'si"* Simavi Yayınları, İstanbul.

* **SEVİN, V., 1995,** *"İmikuşağı".* Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara

* **SEVİN, V., 2003,** *"Anadolu Arkeolojisi"* Der Yayınları. İstanbul

* **SİLİSTRELİ, U., 1985,** *"1984 Köşk Höyüğü"* VII. Kazı Sonuçları Toplantısı.(I)

* **SİLİSTRELİ, U., 1988,** *"1987 Köşk Höyük"* X. Kazı Sonuçları Toplantısı.(I)

* **SİLİSTRELİ, U., 1989,** *"1988 Köşk Höyük Kazısı"* XI. Kazı Sonuçları Toplantısı.(1)

* **SİLİSTRELİ, U., 1989,** *"Köşk Höyük'te Bulunan Kabartmalı İnsan ve Hayvan Figürleriyle Bezeli Vazolar"* Belleten 206

* **SİLİSTRELİ, U., 1991,** "1989 Köşk Höyük Kazıları" XII. Kazı Sonuçları Toplantısı. (I)

* **SOLECKİ, R.S., 1975,** *"Shanidar IV, A Neanderthal Flawer Burial in Northern raq".* Science

* **TUĞLACI, P., 1972,** *"Okyanus Ansiklopedik Sözlük",* C. V., İstanbul

* **UHRİ, A., 2006,** *"Batı Anadolu Erken Tunç Çağı Ölü Gömme Gelenekleri"* (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi) İzmir

* **VAN LOON, M., GÜTERBOCK, N.G., 1972,** *"Korucutepe Kazısı 1970 - Korucutepe Excavations 1970"* Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Ankara.

* **VON WiCKEDE, A., MISIR, A., 1985,** *"Çavi Tarlası"* VII. Kazı Sonuçları Toplantısı. s.103-109

* **WARNER, J.L., 1994,** *Elmalı-Karakas II: The Early Bronz Age Village of Karakas.* Bryn Mawr Collage Archaeological Monographs

***WHİTE, R., 1993,** "Tecnological and social dimensions of "Aurignacian-Age" body ornaments across Europe", Before Lascaux: The Complex Record of The Early

Upper Paleolithic, (edt.) H.Knecht, A.Pike-Tay, R.White, Boca Raton:CRC Pres, 247-299.

* **YAKAR, J., 1991,** *"Prehistoric Anatolia: The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period"*. Monograph Series of the Institute of Archaeology Tel Aviv University. Institute of Archaeology Tel Aviv University, Jarusalem.

*** YALÇINKAYA, I., 1992** *"1991 Yılı Öküzini Kazısı"* XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı.(1)

* **YALÇINKAYA, I., 1996,** *"Öküzini 1993 ve 1994 Kazıları"* XVII. Kazı Sonuçları Toplantısı.(1)

* **YALÇINKAYA, I., 1997,** *"1995-96 Yılları Öküzini Kazıları"* XVIII Kazı Sonuçları Toplantısı.(1)

(www.cat.une.edu.au/page/cine-tepecik%20hoyuk).

(www.tayproject.org)

RESİMLER DİZİNİ:

Resim 1: Aşıklıhöyük batıdan hava fotoğrafı

Resim 2: Aşıklıhöyük kerpiç yapıların görünümü

Resim 3: Aşıklıhöyük hocker pozisyonunda gömü

Resim 4: Aşıklıhöyük'te bir kadına ait kafatası üzerinde beyin ameliyatı izi

Resim 5: Caferhöyük kazı alanından görünüm

Resim 6: Caferhöyük'te kerpiç yapı görünümü

Resim 7: Ceferhöyük'te kafatası alınmış gömü

Resim 8: Çayönü büyük iskelet çukuru

Resim 9: Çayönü küçük hücre içine yapılmış ikili gömü

Resim 10: Çayönü'nde bulunan domuz dişinden yapılmış takı

Resim 11: Doğudan batıya Musullar

Resim 12: Nevali Çori kazısı hava fotoğrafı

Resim 13: Nevali Çori kült yapısı

Resim 14: Körtiktepe Çanak Çömleksiz Dönem'e ait hocker iskelet

Resim 15: Körtiktepe Çanak Çömleksiz Dönem'e ait yarı hocker iskelet

Resim 16: Çatalhöyük yapı tabanının altındaki gömütler

Resim 17: Çatalhöyük bilezikli ve halhallı bebek gömütü

Resim 18: Hacılar kafatası kültüne ait fotoğraf

Resim 19: Köşkhöyük kazı alanının güneyden görünümü

Resim 20: Köşkhöyük III. Tabaka mezarı

Resim 21: Köşkhöyük III. Tabaka mezar hediyesi mermer bilezikler

Resim 22: Kuruçay yerleşmesinde saptanan basit toprak gömü

Resim 23: Kuruçay, gömü hediyesi olarak bırakılan çömlek

Resim 24: Öküzini Neolitik Çağ mezarları

Resim 25: Yümüktepe Geç Neolitik Dönem'e ait çocuk gömütü

Resim 26: Yümüktepe Neolitik Dönem'e ait takılar

Resim 27: Kuruçay, üzerine yassı bir taş konulmuş hocker tarzı gömü

Resim 28: Kuruçay, çömlek mezar

Resim 29: Kuruçay'daki cesedin sarıldığı bezden parça

TABLOLAR DİZİNİ:

Tablo 1: Anadolu'da Neolitik Dönem Gömme Gelenekleri

Tablo 2: Anadolu'da Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Paleodemografisi

Tablo 3: Anadolu'da Neolitik Dönem Yerleşim Yerlerinde Gözlemlenen Paleopatolojiler

Tablo 4: Anadolu'da Kalkolitik Dönem Gömme Gelenekleri

Tablo 5: Anadolu'da Kalkolitik Dönem Yerleşmelerinin Paleodemografisi

GRAFİKLER DİZİNİ:

Grafik 1: Neolitik Dönem Yerleşmelerinde Çocuk Ölüm Oranları (0-15 yaş)

Grafik 2: Neolitik Dönem Yerleşmelerinde Erişkinlerinde Ortalama Ömür Uzunluğu